

รายงานการวิจัย

เรื่อง

อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในร่วมสมัย กรณีศึกษา ชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์

ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

โดย

อาจารย์ปิติ มณีเนตร

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ปีงบประมาณ 2554

บทคัดย่อ

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมไทย บ่งบอกถึงศิลปะและวิถีพัฒนาการของผู้นั้นในชุมชน การเล็งเห็นถึงคุณค่าของอัตลักษณ์วิถีชีวิตของชุมชนตลาดเก่าศาลายา ที่จะศึกษาวิจัยในผ่านบริบทเฉพาะตัวของชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน นำมาวิเคราะห์ ผ่านสถาปัตยกรรมภายใน เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับท้องถิ่น สร้างทิศทางที่ชัดเจน และเป็นแบบอย่างให้กับสังคมอื่นๆ ท่ามกลางยุคสมัยของวัฒนธรรมต่างชาติ ที่หลังไหลเข้ามาสู่ประเทศไทย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายา ด้วยแนวคิดการบูรณะและอนุรักษ์ เรือนดั้งเดิม ปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของงานสถาปัตยกรรมภายใน จากแนวคิดของงานวิจัยสนับสนุนให้ประชากรในชุมชนฯ เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของทุนทางสังคมและอัตลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่น งานวิจัยจะดำเนินการจากการประชุมกลุ่มย่อยกับชาวบ้าน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในชุมชน และจากศึกษากรณีที่ได้คัดเลือกเพื่อวิเคราะห์ถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมภายในตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมภายในของชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การคมนาคม การเกิดขึ้นของตลาดแห่งใหม่ ส่งผลให้ชุมชนเกิดความชบเซา และประสบปัญหาด้านการท่องเที่ยว ด้วยความไม่เจตนาของชาวบ้านที่ต้องการจะพัฒนาบ้านเรือนตนเองให้มีความสะดวกสบาย เหมือนอย่างชุมชนบริเวณใกล้เคียงกัน โดยที่ลืมนึกถึงรากเหง้าของชุมชน คุณค่าทางสถาปัตยกรรมทั้งภายในที่เป็นเอกลักษณ์ ทำให้สิ่งที่กล่าวมาค่อยๆ สูญหายไปตามกาลเวลา การฟื้นฟูชุมชนตลาดเก่าศาลายาให้กับมาสู่ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว นั้น จำเป็นต้องเสริมสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านมีความตระหนักในคุณค่าของเรือนพื้นถิ่น พร้อมทั้งให้ชาวบ้านเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลของชุมชนสู่สาธารณะ การดำรงไว้ซึ่งรากเหง้าทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น อัตลักษณ์ จึงจะทำให้ชุมชนตลาดเก่าศาลายากลับมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดนครปฐม

ABSTRACT

Thai local architecture is important element in Thai social context, that's indicated to wisdom of art, design and development of human races. The awareness of social identity and value adding are become hot issue for tourism research and development. For create own direction to be strength place belong to Thai beautifully traditional among Korean culture or western fever problem.

This research's study about the Interior Architects in Salaya old market through the original houses with restored and conserved ideas. Analysis and synthesis the factors which influenced to development of Interior architects and explain the origin of the local houses. Research's process are surveying from research field, interviewing the elder and small group meeting with villager. Selected the case studies within the scope of the research for in-depth studying and understanding the local house development in Salaya old market since past until present.

Changing of transportation system, capitalism and new market establishment, are main factors that effect on the development directly through the local houses in the Salaya old village. Most of villager who left their local wisdom and changing their houses without the awareness of original. Many of them has been developed with the own stlyes, that became the trouble because nobody need to be the old-fashion. The village restoration and conservation should be set up to urgent issue for locally. It's not problem only one village, On the contrary, they are the national's problem. The government and academician should be support, participate parallel with villager for restore and develop them to be thier own identity and return to be important tourism place.

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
สารบัญ.....	ค
สารบัญภาพ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	2
ขอบเขตการวิจัย.....	3
ระเบียบวิธีการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ.....	5
ระยะเวลาดำเนินการวิจัย.....	6
2 ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	
ทฤษฎีสัญญาวิทยา.....	7
แนวคิดทุนทางสังคมของ Robert Putnam.....	12
แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์.....	14
แนวความคิดสถาปัตยกรรมพื้นที่ในแง่ของเวลา พื้นที่ และประวัติศาสตร์.....	24
แนวความคิดสถาปัตยกรรมร่วมสมัย.....	25
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
ตลาด.....	26
เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง.....	30
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
ขอบเขตการวิจัย.....	33
กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัย.....	34

บทที่	หน้า
วิธีการรวบรวมข้อมูล.....	34
กรณีศึกษา.....	35
4 สถาปัตยกรรมภายในของเรือนพื้นถิ่นชุมชนตลาดเก่าศาลายา	
การวิเคราะห์และการเปรียบเทียบข้อมูล.....	36
การศึกษาเรือนพื้นถิ่นชุมชนตลาดเก่าศาลายา.....	36
ศาสนา ประเพณี ความเชื่อของชุมชนตลาดเก่าศาลายา.....	38
ลักษณะทางกายภาพของชุมชนตลาดเก่าศาลายา.....	42
แผนผังชุมชนตลาดเก่าศาลายา.....	43
พัฒนาการของเรือนในชุมชนตลาดเก่าศาลายา.....	50
การเลือกเรือนกรณีศึกษา.....	51
การจัดสรรพื้นที่เรือนกรณีศึกษา.....	54
เครื่องเรือน.....	57
สีในสถาปัตยกรรมภายใน.....	57
5 บทวิเคราะห์	
พื้นที่ว่างและการสัญจรภายในเรือน	
ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ว่าง.....	58
การสัญจรภายในเรือน.....	61
การเข้าถึงพื้นที่ภายในเรือน : เรือนกรณีศึกษา.....	63
เรือนอาศัย (type a)	64
เรือนอาศัย (type b)	66
เรือนอาศัย (type c)	67
6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	69
ข้อเสนอแนะ.....	70
บรรณานุกรม.....	71
ภาคผนวก.....	73

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ชุมชนศาลายาในอดีต.....	36
2 ชุมชนศาลายา วัดศาลวันในอดีต.....	37
3 เรือนพื้นดินเดิม 1,2	38
4 วัดศาลวัน วัดประจำชุมชนศาลายา.....	39
5 บริเวณทางสามแพร่งในชุมชนตลาดเก่าศาลายา.....	40
7 ประเพณีงานบวช 1.....	41
8 ประเพณีงานบวช 2	41
9 ชุมชนตลาดเก่าศาลายาในปัจจุบัน.....	42
10 ภูมิทัศน์ชุมชนตลาดเก่าศาลายา และการจัดกลุ่มเรือน.....	43
11 แผนผังแสดงตำแหน่งบ้านเลขที่ ชุมชนตลาดเก่าศาลายา.....	44
12 เรือนอาศัย, ค้ำขาย, บริการ ด้าน A	45
13 เรือนอาศัย, ค้ำขาย, บริการ ด้าน B	45
14 เรือนอาศัย, ค้ำขาย, บริการ ด้าน C	46
15 เรือนอาศัย, ค้ำขาย, บริการ ด้าน D	47
16 เรือนอาศัย, ค้ำขาย, บริการ ด้าน E	48
17 เรือนอาศัย, ค้ำขาย, บริการ ด้าน F	49
18 พัฒนาการของเรือนในชุมชนตลาดเก่าศาลายาทั้ง 3 ระยะเวลา.....	50
19 กรณีศึกษาที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาอุทกภัย (บ้านกำนันจุ่น).....	51
20 ด้านหน้าเรือนกรณีศึกษาที่ 2.....	52
21 การเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรม เรือนกรณีศึกษา.....	52
22 การจัดสรรพื้นที่ ภาพประกอบ และ Key Plan ชั้นล่าง.....	54
23 การจัดสรรพื้นที่ ภาพประกอบ และ Key Plan ชั้นบน.....	55
24 ภาพตัดแสดงพื้นที่ภายใน เรือนกรณีศึกษาทั้ง 4 ด้าน.....	56
25 เครื่องเรือนประเภทที่ 1.....	57
26 เครื่องเรือนประเภทที่ 2.....	57

ภาพที่	หน้า
27	แผนภูมิแสดงการจัดสรรพื้นที่ว่าง.....61
28	พื้นที่ว่างและการสัญจรภายในเรือนกรณีศึกษา.....62
29	เรือนที่มีลักษณะการใช้พื้นที่คล้ายกับเรือนกรณีศึกษา.....63

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แผนผังแสดงลำดับขั้นตอนดำเนินการวิจัย.....	33
2	พื้นที่ใช้งานเฉพาะหรือพื้นที่ส่วนตัว.....	58
3	พื้นที่ร่วมหรือพื้นที่สาธารณะ.....	59
4	พื้นที่ค้าขาย.....	59
5	พื้นที่บริการ.....	60
6	พื้นที่ภายนอกเรือน.....	60
7	กลุ่มเรือนอาศัย (type a).....	64
8	เรือนค้าขาย (type b).....	66
9	เรือนบริการ (type c).....	67

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนศาลายาเป็นชุมชนเก่าแก่ แห่งหนึ่งในจังหวัดนครปฐม เมื่อครั้งอดีตเปรียบเสมือนเมืองหน้าด่านของจังหวัดนครปฐม ห่างจากกรุงเทพมหานคร 20 กิโลเมตร มีพื้นที่รวม 13.5 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นดินเหนียว มี 3 ฤดูกาล อุณหภูมิเฉลี่ย 31 องศาเซลเซียส เป็นศูนย์กลางแหล่งจำหน่ายสินค้าอุปโภค บริโภค ขนาดใหญ่ของชุมชนละแวกคลองมหาสวัสดิ์เมื่อครั้งอดีต คลองมหาสวัสดิ์เป็นคลองประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดนครปฐม คลองขุดที่มีประวัติยาวนานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษา-ธิบตี (ข้า บุนนาค) เริ่มขุดคลองในปี พ.ศ. 2398 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2403 ขนาดกว้าง 7 วา ลึก 6 ศอก มีความยาว 27 กิโลเมตร เศษ เริ่มต้นจากคลองบางกอกน้อย ริมวัดชัยพฤกษ์มาลา กรุงเทพฯ ไปออกแม่น้ำท่าจีน บริเวณศาลเจ้าสุบิน ตำบลจิวราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เพื่อเป็นเส้นทางสำคัญในการพระราชดำเนินไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อีกทั้งยังเป็นทางเชื่อมระหว่างเมืองเพื่อขนส่งสินค้าทางการเกษตร ขึ้นชื่อว่าเป็นชุมชนที่พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินผ่าน แสดงให้เห็นได้ถึงสภาพภูมิศาสตร์ที่ดีในการคมนาคม ขนส่ง ส่งผลโดยตรงให้ชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์นั้น เป็นศูนย์กลางทางการค้าในอดีตที่มีการเจริญเติบโตของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ส่วนใหญ่จะเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ในครั้งอดีต เปรียบเสมือนเป็นเมืองท่าศูนย์กลางทางการค้าและการแพทย์แผนโบราณ วิถีชาวบ้านริมคลองมหาสวัสดิ์แต่เดิมจึงมีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ผู้คนในชุมชนมีชีวิตที่ดี อีกเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้เป็นศูนย์กลางเพราะประชาชนจากชุมชนต่างๆในละแวกใกล้เคียงจำเป็นต้องสัญจรทางน้ำเพื่อมาขึ้นรถไฟ ซึ่งในเวลานั้นเป็นเพียงเส้นทางคมนาคมเดียวที่สะดวกแก่การเดินทางทางบก

การเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องของชุมชนในสมัยนั้นมีบริบทที่น่าสนใจทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและเครื่องเรือน เหตุจากการที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจากชุมชน จากชุมชนหนึ่งสู่อีกชุมชนหนึ่ง ทั้งในเรื่องของสถาปัตยกรรม (Architecture) การตกแต่งภายใน (Interior Design) และการใช้สอยเครื่องเรือนประเภทต่างๆ (Product Design) รวมถึงการจัดการพื้นที่ว่าง (Space design) โดยภูมิปัญญาของคนในชุมชนในสมัยนั้น

หลังจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกอุตสาหกรรม ประกอบกับความกระตือรือร้นในการที่อยากจะเห็นสิ่งใหม่ ๆ ส่งผลให้แนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมได้เปลี่ยนแปลงไป การมองข้ามความโดดเด่นอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวของตน ทำให้เกิดการรุกรานจากสถาปัตยกรรมที่ไม่ได้มีการออกแบบให้มีความเหมาะสมกับสภาพเฉพาะของพื้นที่และสภาพแวดล้อมท้องถิ่นซึ่งเกิดปัญหามากมายตามมา ผลกระทบบางส่วนเป็นการกระตุ้นให้เกิดการมองย้อนกลับมายังคุณค่าของงานที่ถือว่าเป็นรากเหง้าของงานที่ถูกกลืนหายไป ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากในการที่จะสืบสานภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในพื้นที่สถาปนิกหลายคนมีแนวคิดที่จะกลับมาตีความหมายและหาคุณค่าของสถาปัตยกรรมแบบเดิม โดยมีการนำมาประยุกต์ใหม่ด้วยการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเป็นหลัก การค้นหาอัตลักษณ์จึงมองย้อนกลับมายังสิ่งที่มีคุณค่า อันเป็นพื้นฐานที่มีอยู่เดิม รวมทั้งการศึกษาเพื่อความเข้าใจถึงบริบททางวัฒนธรรมที่อยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน กระบวนการในการแสวงหาสถาปัตยกรรมภายในร่วมสมัยจึงได้รวบรวมขึ้นในงานวิจัยนี้โดยมุ่งเน้นให้เกิดการหาแนวคิดในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมภายในจากมุมมองใหม่โดยเน้นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์

การออกแบบตกแต่งภายใน (Interior Design) องค์ประกอบหลักที่สำคัญในการบ่งบอกถึงศิลปะและวิวัฒนาการการอยู่อาศัยของผู้คนในชุมชน กระเจกบานใหญ่ที่สะท้อนถึงภาพวิถีชีวิตของผู้คนในอดีต ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงคุณค่าของเอกลักษณ์การดำรงชีวิตแบบวิถีเกษตรของผู้คนในชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ จึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยในเรื่องของสถาปัตยกรรมภายในรูปแบบของการอยู่อาศัยและดำรงชีวิต ในบริบทต่างๆ ในครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำมาวิเคราะห์ และค้นหาอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมภายในชุมชน เพื่อนำผลวิจัยที่ได้นั้น มาพัฒนาอัตลักษณ์ และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับต้นทุนทางสังคมดั้งเดิมให้มีทิศทางที่ชัดเจน อันจะเป็นแบบอย่างให้กับสังคมอื่นๆ ให้หันมาเล็งเห็นความสำคัญของวิถีชีวิตแบบไทย ท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมต่างๆ ที่หลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทย

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการนำอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในร่วมสมัยเพื่อการบูรณะสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนตลาดเก่าศาลายา จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

- 1.2.1 เพื่อศึกษาถึงอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมภายในดั้งเดิมของชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์
- 1.2.2 เพื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลต่อการดำรงไว้ซึ่งอัต

ลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่า ริมคลองมหาสวัสดิ์

1.2.3 เพื่อพิสูจน์ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมส่งผลต่ออัตลักษณ์สถาบันตยกรรภายใน ของชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่องการนำอัตลักษณ์สถาบันตยกรรภายในร่วมสมัยเพื่อการบูรณะสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนตลาดเก่าศาลายา จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยมีขอบเขตในการวิจัย ดังต่อไปนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการของงานสถาบันตยกรรภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ ด้วยแนวคิดการบูรณะและอนุรักษ์ วิถีชีวิตแบบค้าขายดั้งเดิม การคมนาคมทางน้ำ เกษตรกรรม จากการศึกษาผ่านงานสถาบันตยกรรภายในที่จะสะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตถึงปัจจุบัน สภาพสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของงานสถาบันตยกรรภายใน จากแนวคิดของงานวิจัยจะส่งผลให้ประชากรในชุมชนเกิดการตระหนักถึงคุณค่าของทุนทางสังคมของตน ลดการสูญหายของอัตลักษณ์ชุมชน งานวิจัยจะดำเนินการจากการประชุมกลุ่มย่อยกับชุมชน การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชน การจัดทำแบบสอบถาม และศึกษากรณีตัวอย่างทั้ง 2 เพื่อวิเคราะห์ถึงวิวัฒนาการของสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

1.3.2 สถานที่ในการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาลักษณะของสถาบันตยกรรภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายา โดยเน้นการเข้าถึงข้อมูลในสถานที่จริง

1.3.2.1 ทำการศึกษาเฉพาะชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

1.3.2.2 เลือกศึกษากลุ่มตัวอย่างจากความแตกต่างทางสถาบันตยกรรภายในของบ้านเรือนที่มี มีการใช้งานที่แตกต่างกัน คัดเลือกเป็นกรณีศึกษา 2 เรือน รายละเอียดที่ต้องการ ศึกษาประกอบด้วย

- ฝั่งพื้น
- รูปด้าน
- ทศนิยมภาพ
- รายละเอียดของสถาบันตยกรรภายใน
- เครื่องเรือน

1.3.3 ระยะเวลา

รายงานวิจัยฉบับนี้มีระยะเวลาในการดำเนินการประมาณ 5 เดือน โดยจะแบ่งแผนการดำเนินงานออกเป็น 6 ส่วน ดังนี้ รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ วิเคราะห์ ดำเนินการทดลอง สังเกตการณ์ และจัดทำรายงานวิจัย

1.4 ระเบียบวิธีการวิจัย

1.4.1 ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

เนื่องจากการศึกษาเรื่องนี้เป็นการศึกษาทางสถาปัตยกรรมภายใน ซึ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพของชุมชน ผนวกกับการศึกษาอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ส่งผลมายังตัวสถาปัตยกรรมภายใน ดังนั้นข้อมูลที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การสำรวจสภาพปัจจุบันทางกายภาพของชุมชน ตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ และการสำรวจสถาปัตยกรรมภายในของตัวบ้าน ดังนั้นข้อมูลในการวิจัยจะแบ่งเป็นกลุ่มดังนี้

1.4.1.1 ข้อมูลเอกสาร ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์ และชาว

ชุมชนตลาดเก่าศาลายา การตั้งถิ่นฐานตามฐานทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรม และความเป็นอยู่เดิมของชุมชน

1.4.2.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เนื่องจากปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ อันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นฐาน หรือปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากเจ้าของบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้มีอาวุโสในหมู่บ้าน เป็นต้น

1.4.2.3 ข้อมูลจากการสำรวจสภาพทางกายภาพด้วยภาพถ่าย ข้อมูลจากการสำรวจรังวัดโดยเลือกกรณีศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจประมาณ 2 เรือน เพื่อให้ได้รายละเอียดของผังพื้น รูปด้าน รูปตัด และรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมและโครงสร้าง เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลในลำดับต่อไป

1.4.2 ขั้นตอนและวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล

1.4.2.1 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูลในกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และความเชื่อต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมภายใน

1.4.2.2 วิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์

1.4.2.3 วิเคราะห์ถึงเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมภายในของบ้านเรือนในชุมชนตลาดเก่า ริมคลองมหาสวัสดิ์ที่มีคุณค่าต่อท้องถิ่น สรุปผลการวิเคราะห์

- 1.4.2.4 จำลองภาพสถาปัตยกรรมภายในดั้งเดิมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ โดยเลือกบ้านในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์เป็นกรณีศึกษาประมาณ 2 เรือน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 เพื่อทราบถึงประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ สภาพสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมภายในของชุมชน ตั้งแต่สมัยอดีตที่รุ่งเรืองจนถึงปัจจุบันที่ซบเซา

1.5.2 เพื่อการบูรณะอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมภายในทางกายภาพให้เกิดขึ้นกับชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ สนับสนุนให้ชุมชนเกิดความเป็นเอกภาพในการแข่งขันสำหรับ ธุรกิจท่องเที่ยวในยุคสมัยปัจจุบัน เสริมสร้างรายได้จากการสร้างอาชีพใหม่ในชุมชน ส่งเสริมค่านิยมในเรื่องของความภาคภูมิใจและหวงแหนต่อชุมชน และลดปัญหาเรื่องประชากรพลัดถิ่น

1.5.3 ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนั้นสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ รวมถึงการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กร ผู้วิจัยสามารถรับรู้ได้ว่าการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับพื้นที่นั้น โดยสามารถสังเกตการณ์เปลี่ยนแปลงได้จากการวิจัย สามารถสร้างแรงกระเพื่อมทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนนั้นๆได้ เพื่อเป็นการพัฒนาทรัพยากร ต้นทุนทางสังคม ให้เกิดความมั่นคงอย่างยั่งยืน ช่วยแก้ไขการเกิดปัญหาความซบเซาทางเศรษฐกิจของชุมชน จากระบบทุนนิยมปัจจุบันที่มีการแข่งขันที่สูง

1.6 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

การวิจัยเรื่องการนำอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในร่วมสมัยเพื่อการบูรณะเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนตลาดเก่าศาลายา จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยมีศัพท์ที่ต้องนิยามเพื่อปฏิบัติการวิจัย ดังต่อไปนี้

- 1.6.1 เรือนค้าขาย หมายถึง บ้านเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า
- 1.6.2 เรือนอยู่อาศัย หมายถึง บ้านเรือนที่มีไว้เพื่ออยู่อาศัย
- 1.6.3 เรือนบริการ หมายถึง บ้านเรือนที่มีอาชีพเกี่ยวกับการบริการ
- 1.6.4 สถาปัตยกรรมภายใน หมายถึง การออกแบบพื้นที่ว่างภายในอาคาร (space) และการเลือกใช้วัสดุมาก่อนสร้างเพื่อห่อหุ้มพื้นที่ว่างภายในอาคารเพื่อตอบสนองการใช้งานของมนุษย์ (human scale) รวมถึงการประดับตกแต่ง ศิลปะแขนงต่างๆ (arts)
- 1.6.5 เครื่องเรือน หมายถึง วัตถุ สิ่งของที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ที่อาจรองรับการใช้งานของร่างกายมนุษย์ หรือมีไว้สำหรับเก็บของ หรือเก็บวัตถุทางแนวตั้งเหนือพื้นผิวของพื้นดิน

7. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย (เริ่มหลังจากได้รับทุนวิจัย)

เดือน รายการ	1	2	3	4	5	6	7	8
1. รวบรวมเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	←→							
2. สัมภาษณ์เจ้าของบ้าน ผู้นำชุมชน และผู้อาวุโสของชุมชน		←→						
3. วิเคราะห์ข้อมูล			←→					
4. ดำเนินการทดลองตามแนวคิดของงานวิจัย				←→				
5. สังเกตการณ์พร้อมเก็บข้อมูลประกอบ					←→			
6. เขียนรายงานการวิจัย						←→		

บทที่ 2

ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการนำอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในร่วมสมัยเพื่อบูรณะสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนตลาดเก่าศาลายา จังหวัด นครปฐม ผู้วิจัยมีทฤษฎีและวรรณกรรมที่ใช้ทบทวนเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบวิจัย ดังต่อไปนี้

ทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีสัญวิทยา (Semiotic)

“สัญศาสตร์ หรือ สัญวิทยา มาจากคำว่า Semiotics และ Semiology ตามลำดับ ทั้งสองคำมาจากคำภาษากรีกที่มีรากศัพท์คำเดียวกัน คือ Semeion หรือ Sign สัญญะนั้นเอง Semiotics เป็นคำที่นักปรัชญาชาวอเมริกัน Charles S. Peirce (ค.ศ.1839-1914) ใช้และทำให้เป็นที่แพร่หลายในวงการวิชาการอเมริกัน ส่วน Semiology เป็นคำที่นักภาษาศาสตร์ชาวสวิสผู้มีชื่อเสียง Ferdinand de Saussure (ค.ศ.1857-1913) ตั้งขึ้นและนิยมใช้ในหมู่นักวิชาการชาวยุโรป (สรณี วงเบ็ญสัจจ, 2544) สำหรับความของสัญวิทยานั้นได้มีผู้ให้คำอธิบายไว้ดังนี้

2.1.1 Ferdinand de Saussure ได้ให้คำอธิบายถึงสัญวิทยาว่าเป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงวิถีชีวิตภายในของสังคมที่สัญญะนั้นนั้นถือกำเนิดขึ้นมา เมื่อขยายความคำว่า วิถีชีวิต ของสัญญะให้กว้างออกไป ก็จะหมายถึงการศึกษาการกำเนิด การเจริญ การแปรเปลี่ยน การสูญสลายของสัญญะตัวหนึ่งๆ รวมทั้งวิเคราะห์กฎที่อยู่เบื้องหลังวิถีชีวิตดังกล่าว ศาสตร์นี้จึงสอนเราให้รู้ว่า สัญญะประกอบขึ้นมาจากอะไรและกฎเกณฑ์ใดที่ควบคุมมัน (Saussure, 1974)

ตามแนวคิดของ Saussure สัญญะ (Sign) ประกอบขึ้นมาจากองค์ประกอบสองส่วน คือ รูปสัญญะ (Signifier) ที่เราสามารถรับรู้ได้ผ่านทางระบบประสาทสัมผัส เช่น เสียง (Acoustic Image) ของคำพูดที่เปล่งออกมาและผู้รับสารได้ยินกับ “ความหมายสัญญะ” (Signified) ที่เกิดขึ้นภายในใจของผู้รับสาร

ความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะตัวหนึ่งกับสัญญะตัวอื่นๆ เกิดขึ้นโดยตรรกะว่าด้วยความแตกต่าง (The Logic Of Difference) นั่นคือสัญญะแต่ละตัวจะมีความหมายได้เกิดจากการเปรียบเทียบว่าตัวมันแตกต่างไปจากสัญญะตัวอื่นๆ ในระบบเดียวกัน หากปราศจากความแตกต่าง ความหมายไม่อาจเกิดขึ้นได้ ความแตกต่างที่ทำให้ค่าความหมายเด่นชัดที่สุดคือความแตกต่างแบบตรงกันข้าม (Opposition) เช่น บนกับล่าง ขาวกับดำ ร้อนกับหนาว ซึ่งต่างก็สร้าง

ความหมายให้แก่กันและกัน ในแง่นี้ความหมายของสัญลักษณ์หนึ่งเกิดจากความไม่มี หรือไม่เป็นของสัญลักษณ์อื่น ๆ (สรณี วงเบ็ยส์จัจ , 2544)

การรวมตัวระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์เป็นเรื่องของขนบทางวัฒนธรรม (Cultural Convention) เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ/อธิบายไม่ได้ตามตรรกะ แต่เป็นเพียงการสมมุติขึ้นลอยๆ (Arbitrary) จึงไม่มีเหตุผลสากลที่ลอยอยู่โดด เหนือความเข้าใจ (Transcendent) ที่กำหนดให้รูปสัญลักษณ์หนึ่งๆ ต้องใช้ความหมายกับสัญลักษณ์หนึ่งๆ ซึ่งกฎเกณฑ์กติกาต่างๆ ที่สร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ อันซ่อนอยู่เบื้องหลังการจับคู่กันของรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์นั้น เราเรียกว่า รหัส (Code)

Saussure กล่าวถึง การจัดระบบระเบียบระบบสัญลักษณ์หรือรหัสสัญลักษณ์ว่ามี 2 ระนาบ คือ ความสัมพันธ์แนวตั้งหรือกระบวนทัศน์ (Paradigmatic Relation) และความสัมพันธ์แนวระนาบหรือวากยสัมพันธ์ (Syntagmatic Relation)

กระบวนทัศน์หรือ Paradigm คือ ชุดสัญลักษณ์ซึ่งประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่มีความเหมือนมากพอที่จะอยู่ในชุดเดียวกัน (Set of signs) แต่ก็มี ความแตกต่างกันมากพอที่จะแยกออกจากกันได้ ออกอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น ชุดกระบวนทัศน์ที่พักรวมประกอบด้วย โรงแรม รีสอร์ท โฮมสเตย์ บังกะโล เกตส์เฮ้าส์ การวิเคราะห์ความหมายในกระบวนทัศน์นี้เป็นการหาแบบแผนที่ซ่อนเร้นของคู่ตรงข้ามและสร้างความหมายขึ้น (Hidden Pattern of Opposition) ทั้งนี้เนื่องมาจากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความหมายที่ได้กล่าวมาแล้วว่าหากปราศจากความแตกต่าง ความหมายก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่มี ความหมาย (กาญจนา แก้วเทพ , 2542)

ความสัมพันธ์แบบกระบวนทัศน์ของสัญลักษณ์นี้เป็นความสัมพันธ์แบบเปรียบเทียบความแตกต่างบนความเหมือน ความแตกต่างทำให้เลือกได้ แยกได้ แทนค่าได้แต่ความหมายทำให้เกิดการโยง (Association) ระหว่างหน่วยที่ถูกแยกหรือถูกเลือกใช้กับหน่วยที่ไม่ถูกเลือก เกิดเป็นความสัมพันธ์แบบโยง (Association Relation) ซึ่งเป็นวิธีการสร้างความหมายอีกแบบหนึ่ง

ในส่วนวากยสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์แบบเรียงลำดับก่อนและหลัง (ในกรณีที่เป็นประโยคเรื่องเล่า) หรือแบบจัดรวม (กรณีที่เป็นอวัจนภาษา) เราสามารถนำสัญลักษณ์ที่เลือกออกมาจากกระบวนทัศน์ชุดใดชุดหนึ่งมาจัดรวมกับตัวอื่นๆ เกิดเป็นความหมาย หลักการวิเคราะห์แบบนี้ จะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบในระบบความหมายโดยจะเน้นการลำดับขั้นหรือช่วงระยะเวลาของเหตุการณ์หรือการปรากฏของสัญลักษณ์ (สรณี วงเบ็ยส์จัจ , 2544 และกาญจนา แก้วเทพ , 2542)

ตัวอย่างของการสร้างความหมายผ่านความสัมพันธ์แบบเรียงลำดับก่อนหลัง จากประโยคหมากัดแมว ถ้ามีการสลับตำแหน่งระหว่างประธานและกรรมเป็น แมวกัดหมา ความหมายก็จะเปลี่ยนไป หรือเมื่อเราเห็นภาพห้องสี่เหลี่ยม เครื่องนอนเป็นลายการ์ตูน มีตุ๊กตาตั้งวางเรียงรายอยู่บน

เพียงก็สามารถคิดไปได้ว่าห้องนี้เป็นของเด็กผู้หญิง ทั้งนี้เกิดจากการนำเอาองค์ประกอบต่างๆ ที่เห็นมาประกอบสร้างแบบจัดรวมเกิดขึ้น

อาจพอสรุปได้คร่าวๆ ว่าการสร้างและสื่อความหมายแบบ Saussure คือการใช้รหัสหรือ การเลือกและรวม สัญลักษณ์อย่างมีระบบตามชนบหรือกติกาที่สังคมกำหนดไว้เกิดเป็นความสัมพันธ์ ที่มีความหมาย ความหมายสัญลักษณ์ที่ถูกเลือกเกิดจากความหมายของสัญลักษณ์อื่นที่ไม่ถูกเลือก และความหมายของสัญลักษณ์ที่ถูกจัดรวมเกิดจากความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์หนึ่ง ๆ กับสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่มาก่อน หลัง หรือที่ปรากฏรวมอยู่ในโครงสร้างเดียวกัน การเลือก ไม่เลือก และการจัดรวมจึงเป็น การประกอบสร้างความหมาย

2.1.2 Charles Sanders Peirce

Peirce มีความเห็นแตกต่างจาก Saussure อยู่เล็กน้อยในเรื่ององค์ประกอบของสัญลักษณ์ สำหรับ Peirce แล้วสัญลักษณ์เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจาก 3 ส่วน (Gottdiener, 1995) คือ

1. สื่อกลางหรือพาหนะที่เป็นตัวนำความคิดไปสู่จิตใจของผู้รับเรียกว่า Representamen
2. ความคิดที่แปลได้จากสัญลักษณ์ เรียกว่า Interpretant หรือส่วนของความหมายนั่นเอง
3. วัตถุอ้างอิง (Object , Referent) ที่ Representamen สื่อถึงในฐานะเป็นภาพตัวแทนซึ่ง อาจเป็น สิ่งของหรือสถานการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องโยงสืบเนื่องมาจากการรับรู้ Representamen นั้นๆ

จะเห็นว่า Representamen เทียบได้กับ รูปสัญลักษณ์ (Signifier) และ Interpretant จะใกล้เคียงกับ ความหมายสัญลักษณ์ (Signified) ของ Saussure แต่ไม่เหมือนกันเสียทีเดียวเพราะ Interpretant จะรวมความหมายที่เกิดจากสัญลักษณ์และเกิดจากตัวผู้สัมผัสสัญลักษณ์นั้นๆ ด้วย Interpretant ไม่ใช่ตัวผู้แปลสัญลักษณ์แต่เป็น ผล ของการที่สัญลักษณ์สัมผัสผู้ใช้จึงรวมเอาประสบการณ์ของผู้ใช้ที่มีต่อ “ของจริง” (Object) เอาไว้ในความหมายด้วย (สรณี วงเบ็ญสัจ , 2544)

กระบวนการสร้างความหมาย (Signification) จึงเป็นผลรวมจากประสบการณ์ในโลกแห่ง วัตถุและกระบวนการทางสมองที่ทำงานร่วมกัน องค์ประกอบทั้งสามส่วนนี้สร้างความสัมพันธ์ ระหว่างกัน องค์ประกอบตัวหนึ่งสามารถเปลี่ยนไปอยู่ในฐานะขององค์ประกอบตัวอื่นๆ ได้โดยอิสระโดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (circumstance) สัญลักษณ์หนึ่งแปรรูปเป็นอีกสัญลักษณ์หนึ่ง และ กระตุ้นให้เกิดสัญลักษณ์อื่นๆ ตามมากลายเป็นกระแสของเครื่องหมายที่ไหลต่อเนื่องกันไปอย่างไม่จบ สิ้น

Peirce ได้จัดแบ่งสัญญะออกเป็น 3 ประเภทตามความสัมพันธ์ของสัญญะกับของจริงที่ ถูกแทนที่กัน ได้แก่

1. Icon หรือ รูปเหมือน เป็นเครื่องหมายที่มีรูปร่างลักษณะเหมือน (resemblance) หรือคล้ายกับของจริง หรือสิ่งที่บ่งถึง และเป็นที่ยอมรับได้ง่าย ตัวอย่าง เช่น ภาพถ่าย แผนที่ ภาพวาด ภาพบนป้ายจราจรที่เป็นรูปจำลองในลักษณะต่างๆ หรือคำพูดบางคำที่เป็นการเลียนเสียงธรรมชาติ
2. Index/Indices หรือ ดัชนี เป็นเครื่องหมายที่เชื่อมโยงของจริงแบบเป็นเหตุเป็นผลกัน (casual connection) เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ควันไฟเป็นเครื่องบ่งชี้ว่ามีไฟไหม้
3. Symbol หรือสัญลักษณ์ เป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงบางสิ่งบางอย่าง แต่มันไม่ได้ คล้ายคลึงกับสิ่งที่บ่งชี้ ความเชื่อมโยงระหว่างสัญลักษณ์กับของจริงที่อ้างถึงนั้นไม่ใช่ การเชื่อมโยงกันตามธรรมชาติแต่เป็นผลมาจากข้อตกลงที่เกิดขึ้นในสังคม (social convention) และอาศัยการเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น ภาษา เครื่องหมายจราจร และ เครื่องหมายทางคณิตศาสตร์

ในบางครั้ง สัญญะที่เราพบเห็นเพียงสัญญะเดียวอาจมีรูปแบบความสัมพันธ์กับของจริง ได้หลายรูปแบบ เช่น ในกรณีของป้ายจราจร ดังตัวอย่างที่ได้ยกมาแล้วว่ารูปจำลองของรถยนต์ หรือจักรยานยนต์จอดอยู่ในความสัมพันธ์แบบ Icon แต่ลักษณะของเส้นวงกลมสีแดงขีดทแยงบน พื้นขาวนั้นจัดเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งเกิดจากการตกลงและการเรียนรู้ยามันหมายถึง การห้ามกระทำ บางอย่าง เป็นต้น

2.1.3 Roland Barthes

Roland Barthes เป็นนักสัญวิทยาชาวฝรั่งเศสที่มีอิทธิพลอย่างมากในช่วงหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นนักคิดที่เริ่มนำเอาการวิเคราะห์แบบสัญวิทยาไปใช้กับวัฒนธรรม ศึกษา แนวคิดสำคัญของ Barthes เกี่ยวข้องกับความหมายของสัญญะ โดยให้ความเห็นว่ ความหมายของสัญญะมีอยู่ 2 ระดับ ได้แก่

1. Denotation เป็นระดับความหมายตรง ที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างเป็นภวนิสัย (objective) เป็นความหมายที่ผู้ใช้เข้าใจตามตัวอักษร เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปตามข้อตกลงที่ กำหนดขึ้นมาจัดอยู่ในลักษณะของการอธิบายหรือพรรณนา (descriptive level)

2. Connotation เป็นระดับความหมายแฝง ที่เกิดขึ้นจากการตีความโดยอัตวิสัย (Subjective) ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล จากประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้ประสบมาในชีวิตหรือบริบททางสังคมวัฒนธรรมหนึ่งๆ

ผลงานที่ชื่อ มายาคติ (Mythologies) ความคิดของบาร์ตยังได้นำไปสู่ความคิดเรื่อง มายาคติ (Myth) ซึ่งในขั้นต้นนั้น สามารถนิยามได้ว่า หมายถึงการสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมซึ่งถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ Barthes เห็นว่าสิ่งต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบสังคมล้วนแล้วแต่เป็นสัญลักษณ์ทั้งสิ้น มีระบบวัฒนธรรมเป็นรหัสหรือกฎเกณฑ์ในการสร้างความหมายของสัญลักษณ์ แต่ด้วยความเคยชินหรือการอำพรางทางวัฒนธรรมทำให้มนุษย์มองข้ามหรือมองไม่เห็นความหมายในระดับที่สรรพสิ่งต่างๆ มีฐานะเป็นสัญลักษณ์หรือถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์และมีบทบาทหน้าที่ในเชิงสัญลักษณ์ (sign-function) มองเห็นความหมายของสรรพสิ่งนั้นเป็นเรื่องของธรรมชาตินั้นเป็นเรื่องของธรรมชาติธรรมดาหรือเป็นเพียงสิ่งของเพื่อการใช้สอยเท่านั้น

Barthes เรียกกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิด อำพราง ปิดเป็นฐานะการเป็นสัญลักษณ์ของสรรพสิ่งในสังคมให้กลายเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นสิ่งปกติธรรมดา หรือเป็นสิ่งที่ มีบทบาทหน้าที่ใช้สอยในเชิงแคบๆ ในสังคมว่า กระบวนการสร้างมายาคติ เรียกสิ่งที่เป็น ผลผลิตของกระบวนการนี้ว่า มายาคติ (myth/alibi/doxa) หรือความคิด ความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับโดยไม่ตั้งคำถามและเป็นความคิดความเชื่อที่สอดคล้องกับระบบอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมขณะนั้น (ไชยรัฐสุน์ สินเจริญโอฬาร, 2545)

ในระดับของภาษา ความหมายจะเกิดขึ้นจากการมีองค์ประกอบครบ 3 ส่วน คือ

1. รูปสัญลักษณ์
2. ความหมายสัญลักษณ์
3. สัญลักษณ์

แต่ในระดับของประสบการณ์การรับรู้ในชีวิตประจำวันเรามองเห็นเพียงสองส่วน คือ รูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์เท่านั้นแต่มองไม่เห็นสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นผลรวมของรูปและความหมายในระดับของมายาคติ มีลักษณะการทำงานที่เป็นสามมิติเหมือนกัน โดยที่สัญลักษณ์ในระดับของภาษาได้กลายเป็นรูปสัญลักษณ์ของมายาคติ ซึ่งหมายถึงมันสามารถสื่อความหมายได้เลยไม่จำเป็นต้องอาศัยการรวมตัวกันของรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์อย่างในระดับของภาษา ดังที่ Barthes ได้ให้บรรณิบายทางวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการดังกล่าวไว้ดังนี้

“มายาคติเป็นระบบสื่อความหมายซึ่งมีลักษณะพิเศษตรงที่มันก่อตัวขึ้นบนกระแสการสื่อความหมายที่มีอยู่ก่อนแล้ว จึงถือได้ว่า มายาคติเป็นระบบสัญลักษณ์ในระดับที่สอง สิ่งที่เป็นหน่วยสัญลักษณ์ (ผลลัพธ์จากการประกอบของรูปสัญลักษณ์กับความหมาย) ในระบบแรกกลายเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์ในระบบที่สอง วัสดุสำหรับสร้างวาทะแห่งมายาคติ (เช่น ภาษา ภาพถ่าย ภาพวาด โปสเตอร์ พิธีกรรม วัตถุฯ) ไม่ว่าในเบื้องต้นนั้นจะมีความแตกต่างหลากหลายเพียงใดก็ตาม แต่ครั้งเมื่อถูกจับยึดโดยมายาคติแล้ว ก็จะถูกทอดทิ้งเหลือเพียงรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงสิ่งอื่นเสมอ” (วรรณพิมล อังคสิทธิ์สรรพ , 2544)

Mark Gottdiener (1995) ได้นิยามสัญลักษณ์วิทยาว่า คือรูปแบบหนึ่งของความรู้ในการทำความเข้าใจโลก ในฐานะระบบของความสัมพันธ์ซึ่งมี “สัญลักษณ์” เป็นหน่วยพื้นฐาน หรือก็คือ สัญลักษณ์ศาสตร์ศึกษาธรรมชาติของสิ่งที่เป็นตัวแทน (The Nature of Representation) นั่นเอง

Umberto Eco นักวิชาการชาวอิตาลีเคยได้พูดถึงของเขตการศึกษาว่าสัญลักษณ์วิทยาเกี่ยวข้องกับทุกสิ่งที่สามารถใช้เป็นเครื่องหมายได้ สัญลักษณ์ คือ ทุกๆอย่างที่สามารถใช้เป็นตัวแทนที่มีความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่งได้

แม้ว่าจะมีกฎข้อบังคับแต่ความหมายของสัญลักษณ์ก็ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่หรือมีความหมายอยู่เพียงระดับเดียวแต่มีการเลื่อนไหลของความหมายไปตามบริบทต่างๆ ด้วย จึงทำให้สัญลักษณ์ต่างๆ อาจมีความหมายได้หลากหลายแง่มุม และเมื่อวิเคราะห์ในระดับที่ลึกลงไปก็จะพบกับ มายาคติ ที่ถูกสร้างขึ้นมาสื่อความหมายหรือปลุกฝังอุดมการณ์บางอย่างโดยทำให้ดูเป็นธรรมชาติอย่างแนบเนียน เพราะความเคยชินจึงทำให้คนในสังคมไม่ทันสังเกตว่ามันเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรมและไม่มีการตั้งคำถามหรือข้อสงสัยถึงที่มาที่ไปของมัน ซึ่งแนวความคิดสัญลักษณ์วิทยาที่ได้นำเราไปสู่ประเด็นของการสร้างความหมาย (signification) หรือการทำหน้าที่เป็นตัวแทน (representation) โลกของความจริงอันเป็นประเด็นความสนใจหลักอย่างหนึ่งในยุคหลังสมัยนี้

2.2 แนวคิดทุนทางสังคมของ Robert Putnam

Putnam (1993) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคมของชุมชนในสังคมอุตสาหกรรมของประเทศอิตาลีที่ผ่านกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย และได้สร้างทุนทางสังคมขึ้นมาเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชุมชนของสังคมอิตาลีทั้งตอนเหนือและตอนใต้ โดยได้เสนอลักษณะของชุมชนที่เรียกว่า “ชุมชนแบบประชาสังคม” (civic community) กล่าวคือ เป็นชุมชนที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันสร้างบรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน (Norms of Reciprocity) ความเป็นพลเมืองในการเข้ามามีส่วนรวมกันเพื่อส่วนรวม (Networks of Civic Engagement) โดยอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน

(Social trust) ซึ่งถือว่าเป็น “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ที่จะช่วยให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความสำเร็จไปสู่เป้าหมายได้ เช่น เมื่อสมาชิกในชุมชนมีความไว้วางใจกันก็จะนำไปสู่ความสำเร็จอย่างแท้จริง ทุนทางสังคมทำให้ความร่วมมือกันเป็นไปได้ง่าย สะดวก และเป็นไปตามธรรมชาติ

จุดเด่นหรือลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่งของทุนทางสังคม ก็คือ ทุนทางสังคมเป็น “ทุนสาธารณะ” (public good) กล่าวคือ ทุนทางสังคมไม่ใช่เรื่องส่วนตัว (private) ไม่ใช่เรื่องของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของส่วนรวม เช่น เรื่องของการเห็นคุณค่าของความไว้วางใจกัน (Trustworthiness) ผลประโยชน์ของความไว้วางใจจะตกอยู่กับ “เรา” ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่งหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทุนทางสังคมมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) ความไว้วางใจ (Trust) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคม Kenneth Arrow (อ้างถึงใน Putnam, 1993: 170 – 171) ได้กล่าวว่า ในการดำเนินการทางธุรกิจการค้า ความไว้วางใจเป็นเรื่องสำคัญมาก ธุรกิจการค้าต่าง ๆ ที่ล้มเหลวก็เนื่องจากการขาดความมั่นใจในการเชื่อใจกันและกัน การไว้วางใจยังทำให้เกิดการร่วมมือที่ยั่งยืน

2) บรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัย (Norms of Reciprocity) ความไว้วางใจทางสังคมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัย และเครือข่ายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวม James Coleman (อ้างถึงใน Putnam, 1993 : 171) กล่าวว่า บรรทัดฐานทางสังคม (Social norms) เป็นการควบคุมพฤติกรรมของเราที่แสดงต่อบุคคลอื่น บรรทัดฐานยังมีบทบาทสำคัญในการอบรม สั่งสอน และสนับสนุนการขัดเกลาทางสังคม รวมทั้งการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองที่ดี บรรทัดฐานของการไว้วางใจทางสังคม ยังเป็นข้อตกลงร่วมกันในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกันเพื่อให้ส่วนรวมดีขึ้น โดยไม่มีข้อกำหนดมาควบคุม ทั้งยังทำให้ต้นทุนในการดำเนินการทางธุรกิจมีต้นทุนที่ลดลง ทำให้เกิดความสะดวกในการประสานความร่วมมือกัน สิ่งสำคัญของบรรทัดฐานก็คือ “ผลประโยชน์ต่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน” ซึ่งหมายถึง การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียมกัน ชุมชนที่มีบรรทัดฐานในลักษณะนี้จะทำให้ชุมชนมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้อย่างดี เนื่องจากสมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

3) เครือข่ายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวม บรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัยกันมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเหนียวแน่นของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนทางสังคมในชุมชนที่สมาชิกมีความมั่นใจและไว้วางใจกัน พึ่งพาอาศัยกันโดยไม่แสวงหาผลประโยชน์ฝ่ายเดียว ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดบรรทัดฐานของผลประโยชน์ของการพึ่งพากันเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กลายเป็นเครือข่ายทางสังคมในการช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่จะกระตือรือร้นที่จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับเครือข่ายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวม ในทุก ๆ สังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมสมัยใหม่ สังคมประเพณีดั้งเดิม ทุกสังคมจะมีเครือข่ายของการติดต่อและการแลกเปลี่ยนซึ่งกัน มีทั้งลักษณะเครือข่ายที่เป็นทางการและไม่

เป็นทางการ บางเครือข่ายจะมีความสัมพันธ์แนวนราบ (Horizontal) ที่ทั้งสองฝ่ายมีสถานภาพและอำนาจที่เท่าเทียมกัน แต่บางเครือข่ายจะเป็นความสัมพันธ์แนวตั้ง (Vertical) กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ของการติดต่อแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะการพึ่งพา Putnam กล่าวว่า ในความเป็นจริงเครือข่ายทางสังคมส่วนใหญ่จะผสมผสานระหว่างความสัมพันธ์แนวนราบและแนวตั้ง การจะมีความสัมพันธ์แนวนราบหรือแนวตั้งมากกว่ากันขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม

นอกจากนี้ Putnam ยังได้ชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายความเป็นพลเมืองการมีส่วนร่วมเพื่อส่วนรวม เป็นการสร้างพลังความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน ดังนี้ 1) เครือข่ายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวม ทำให้ทุนต่าง ๆ ในชุมชนมีศักยภาพเพิ่มขึ้นในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การที่เรามีพันธะเพื่อส่วนรวม เราจะไม่ได้คิดเพียงผลประโยชน์ในปัจจุบันเท่านั้น เราจะคาดหวังถึงผลประโยชน์ในอนาคตด้วย

2) เครือข่ายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวมเป็นตัวหล่อเลี้ยงให้บรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัยเพื่อขึ้นอย่างเข้มข้น เนื่องจากบรรทัดฐานนี้ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความคาดหวังซึ่งกันและกันที่จะร่วมช่วยเหลือกัน บรรทัดฐานนี้ได้รับแรงสนับสนุนจากเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ได้รับการยอมรับร่วมกันของบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน

3) เครือข่ายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวม เอื้อให้เกิดการติดต่อสื่อสารและการถ่ายทอดของข้อมูลข่าวสารเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในการสะท้อนให้เห็นถึงความไว้วางใจ เนื่องจากทำให้เกิดความโปร่งใส เป็นที่เปิดเผย เกิดการกลั่นกรอง เกิดความไว้วางใจและความร่วมมือต่อกัน ย่อมขึ้นอยู่กับการได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องน่าเชื่อถือเกี่ยวกับพฤติกรรมทั้งอดีตและปัจจุบันของผู้ที่เราเกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นการสื่อสารระหว่างกันทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างกันถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความไว้วางใจกัน ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือกันที่ดีที่สุด

2.3 แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์

นิยามความหมายอัตลักษณ์ของนักคิดโครงสร้างนิยม (Structural Determinism) ซึ่งเป็นนักคิดทฤษฎีในกลุ่มคลาสสิก อัตลักษณ์ในแนวคิดของนักทฤษฎีกลุ่มสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism) และการนิยามความหมายของอัตลักษณ์ ของนักคิดในยุคหลังความทันสมัย (Post modernism)

2.3.1 อัตลักษณ์ในแนวคิดของนักทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structural Determinism)

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 หรือยุคแสงสว่างแห่งปัญญา เป็นยุคที่มนุษย์พยายามค้นหาความจริงในเชิงประจักษ์นิยม โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นการสร้างทฤษฎีทางสังคมในยุคนี้ จึงมีลักษณะที่เป็นทฤษฎีมหภาค (Grand Theory) ที่มุ่งแสวงหากฎสากล (Universal Law) ซึ่งเชื่อ

ว่า กฎสากลนั้น สามารถอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ได้ วิธีคิดกระแสหลักของยุคนี้จึงเชื่อในแนวคิดที่เรียกว่า “สารัตถะนิยม” (Essentialism) หรือแนวคิดที่เป็นแก่นแกนของความรู้และความจริง เป็นแนวคิดที่ยึดติดอยู่บนพื้นฐานของเหตุและผลเสมอ ในยุคนี้จึงใช้วิธีคิดดังกล่าวมาใช้เป็นกรอบในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ให้อยู่ในกฎระเบียบของสังคม ทฤษฎีทางสังคมจึงต้องมีลักษณะครอบคลุม และมีพลังการอธิบายสูง นักคิดในกลุ่มนี้ได้แก่ August Comte และ Emile Durkheim (อ้างถึงในอภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546:18) เห็นพ้องกันว่า วิธีคิดแบบเสรีนิยมเป็นเพียงจินตนาการเชิงปรัชญา ซึ่งควรถูกแทนที่โดย “วิทยาศาสตร์ทางสังคม” ซึ่งเสนอภาพมนุษย์ที่เป็นจริง พวกเขาเห็นว่าความเป็นเหตุเป็นผลของมนุษย์นั้น ที่จริงเป็นผลผลิตของสังคมมากกว่า โดย Comte เสนอว่า ภาพสังคมเป็นสภาวะอันยิ่งใหญ่ (The Great Being) เป็นสิ่งที่มาแทนพระเจ้าในยุคแห่งเหตุผล ส่วน Durkheim เห็นว่า สังคมมีแรงยึดเหนี่ยวโดยธรรมชาติซึ่งอยู่เหนือกว่า และมีอำนาจบังคับปัจเจก แรงยึดเหนี่ยวที่เป็นจิตวิญญาณร่วม (Collective Conscience) นั้น ในยุคสมัยใหม่แสดงตัวในรูปจิตสำนึกทางศาสนา ส่วนในสังคมตะวันตกสมัยใหม่แรงยึดเหนี่ยวนี้คือ จิตสำนึกร่วมของกฎหมายสมัยใหม่ จิตวิญญาณร่วมนี้ เป็นที่มาของศีลธรรม นั่นคือ Durkheim เห็นว่า สังคมคือรากฐาน และที่มาของ ศีลธรรม การเสนอ แนวคิดเช่นนี้ เนื่องจาก Durkheim ได้รับรู้ถึงความวุ่นวาย และความรุนแรงทางการเมืองในสังคมฝรั่งเศสสมัยนั้น ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการนิยมในลัทธิปัจเจกนิยม เขาจึงต้องการเตือนถึงอันตรายจากการไร้ระเบียบที่เกิดขึ้นในสังคม

อย่างไรก็ตาม Durkheim ก็ให้ความสำคัญกับปัจเจกโดยเชื่อว่า สังคมที่ดีต้องเป็นสังคมที่เปิดช่องให้ปัจเจกเป็นตัวของตัวเองได้ โดยไม่เกิดความแตกแยกหรือเกิดความวุ่นวาย ดังนั้นในประเด็นการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกกับอัตลักษณ์ร่วมของสมัยนั้น Durkheim เห็นว่าพลวัตที่สำคัญคือ พลังของพิธีกรรมซึ่งปัจเจกร่วมกันสร้าง และผลิตซ้ำสัญลักษณ์ที่เป็นเสมือนอัตลักษณ์ร่วมทางสังคมโดยกระทำผ่านพิธีกรรม เขาให้ความสำคัญกับพลังของพิธีกรรมทั้งแง่มุมการเสนอเนื้อหา (Cognitive Aspect) และแง่มุมของพลังทางอารมณ์ (Emotive Aspect) พิธีกรรมคือ ภาษาสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายผ่านการปลุกเร้าอารมณ์ของผู้เข้าร่วมพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ ให้มีความรู้สึกอันหนึ่งอันเดียวกัน

ดังนั้นอัตลักษณ์ในความคิดของ Comte กับ Durkheim จึงเป็นอัตลักษณ์ร่วมทางสังคมอันมีพลังพิธีกรรมซึ่งทำให้เกิดจิตสำนึกร่วม โดยพวกเขาเชื่อว่า อัตลักษณ์ร่วมของสังคมนั้นมีอาจลดทอนลงไปเป็นจิตสำนึกของปัจเจกคนใดคนหนึ่งได้ เพราะอัตลักษณ์ของสังคมไม่ใช่การนำเอาอัตลักษณ์ของปัจเจกแต่ละคนมารวมกัน โดยทั้งสองสังคมมีโครงสร้างที่ยิ่งใหญ่มกกว่านั้น และเป็นสิ่งที่มีคุณภาพใหม่ในตัวเอง อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงอำนาจเหนือกว่าของสังคมที่มีต่อปัจเจกนั่นเอง

สรุปจากที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับความหมายของอัตลักษณ์ในแนวคิดของนักทฤษฎีสำนักโครงสร้างนิยมนั้น จึงน่าจะใช้คำว่า “เอกลักษณ์” มากกว่าคำว่า “อัตลักษณ์” เพราะส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับโครงสร้างสังคมใหญ่และให้ความสำคัญกับตัวบุคคลที่เป็นปัจเจกค่อนข้างน้อย ซึ่งการสร้างลักษณะร่วมของสังคมนั้น มีการใช้ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อในพระเจ้า เป็นต้น มาเป็นตัวทำให้เกิดอัตลักษณ์ของกลุ่ม ซึ่งมีนัยของการควบคุมทางสังคมหรือการจัดระเบียบทางสังคม โดยผู้มีอำนาจเหนือเท่านั้น ที่จะเป็นผู้สามารถสร้างวาทกรรมต่างๆขึ้นมาครอบงำผู้คนในสังคมได้ ในขณะที่ปัจเจกไม่อาจมีพลังพอที่จะส่งเสียงตอบโต้ขึ้นมาได้ในแนวคิดเช่นนี้ถ้านำมามองในประเด็นของคนในชุมชนสลัม ก็จะเป็นภาพหยุดนิ่งอยู่เพียงภาพเดียวนั้นคือ ชุมชนสลัมมักถูกตีความหมายไปในทางลบ เนื่องจากแหล่งที่อยู่อาศัยเป็นบริเวณเสื่อมโทรม ทำให้บุคคลภายนอกกำหนดอัตลักษณ์ร่วมของคนชุมชนแออัดไปในทางลบด้วยเช่นกัน โดยไม่ได้มองลึกไปถึงสาเหตุของการกลายมาเป็นคนด้อยโอกาสในสังคมของคนเหล่านั้น แต่มักจะใช้กฎเกณฑ์ของสังคมมาตรฐานเป็นตัวตัดสิน นั่นเป็นการแสดงให้เห็นการยึดมั่นในโครงสร้างสังคมใหญ่ที่มักจะใช้เหตุผลของผู้ที่ความเหนือกว่าควบคุม ผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคม อันเป็นประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยให้ความสนใจในการศึกษาชุมชนแออัดในครั้งนี้ โดยพยายามมุ่งเน้นไปที่ การนิยามความหมายของชุมชนแออัด โดยกลุ่มคนภายนอกที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนแออัด ไม่ว่าจะรูปแบบใด และมักตีความหมายของชุมชนแออัดไปในทางลบ ทำให้เกิดการกำหนดอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนแออัดไปในทางลบเช่นกัน ทั้งนี้เพราะการใช้บรรทัดฐานของโครงสร้างแบบเก่าเป็นเส้นแบ่งเขต อันเป็นทัศนคติการมองที่มีความหยุดนิ่ง ตายตัว ไม่มีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้

2.3.2 อัตลักษณ์ในแนวคิดของนักทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism)

ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ เป็นกลุ่มแนวคิดที่ศึกษาสังคมในระดับปัจเจกบุคคล โดยมีที่มาจากอิทธิพลของแนวความคิดปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ตามแนวคิดปฏิบัตินิยมนั้น ความเป็นจริง (Reality) เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (Created) โดยมนุษย์ในสังคมที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ หลังการที่สองของแนวความคิดนี้ คือ มนุษย์จะคัดสรร และจดจำเฉพาะความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง อะไรที่ไม่เป็นประโยชน์มนุษย์ก็จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงสิ่งนั้น

การที่เราจะเข้าใจผู้กระทำ (Actors) ต้องทำความเข้าใจพื้นฐานของสิ่งที่เขาปฏิบัติ แนวความคิดนี้จึงมีอิทธิพลต่อการศึกษาศังคมในเชิงสัญลักษณ์สัมพันธ์ เพราะนำไปสู่หลักการที่สำคัญ 3 ประการ (เยาวัลักษณ์ อภิชาติวัลลภ, 2538:16) คือ

- 1) การให้ความสำคัญกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และโลกรอบๆตัว
- 2) การตั้งฐานคิดว่าผู้กระทำและโลกรอบๆ ตัวเขาเป็นกระบวนการพลวัต มิใช่โครงสร้างที่คงที่

3) การให้ความสำคัญแก่ความสามารถของคน ในการแปลความหมายโลกและสังคมรอบตัวเขา

นักคิดทฤษฎีในสายสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism) แม้จะให้น้ำหนักแก่ปัจเจกในฐานะ “ผู้กระทำการ” (Agency) แต่ก็เห็นว่า อัตลักษณ์ คือสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

Max Weber (อ้างถึงใน สุเทพ สุนทรภัสช, 2540:34) ได้ให้แนวคิดในการศึกษาสังคมแบบตีความ ซึ่งกลุ่มนักทฤษฎีสัมพันธ์ได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาสังคมในระดับปัจเจกบุคคล คือ การศึกษาสังคมด้วยวิธี Interpretive Understanding เป็นการศึกษาด้วยวิธีการตีความ ซึ่งหมายความว่า การที่จะเข้าใจพฤติกรรมใดใดในสังคม ผู้ศึกษาจะต้องเอาตัวเองเข้าไปอยู่ในที่ของผู้กระทำนั้น เป็นการมองพฤติกรรมทั้งหมดของคนและตีความหมายพฤติกรรมที่แสดงออกมาซึ่งมักจะมีความสัมพันธ์กันเสมอ

Weber สนใจพลังทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างแบบแผนบุคลิกภาพโลกทัศน์ และความโน้มเอียงของพฤติกรรม โดยเขาได้สร้างตัวแบบบุคลิกภาพ (Personality Types) ที่ได้แรงบันดาลใจในศาสนาหลายแบบ นอกจากนี้ Weber ยังศึกษาตัวกำหนดทั้งโครงสร้างการเมือง การเก็บภาษี ตลาด กลุ่มอำนาจ โครงสร้างระบบเครือข่าย ว่าเป็นบริบทเชิงโครงสร้างของการเกิดอุดมการณ์และบุคลิกภาพทางศาสนาแบบหนึ่งๆอย่างไร เขาใช้แนวทางประวัติศาสตร์เปรียบเทียบเพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของตัวแปรทางสังคมที่เหนียวรั้ง หรือส่งเสริมการเกิดโลกทัศน์ทางศาสนาที่เอื้อต่อการสะสมทุน ดังนั้นในทัศนะของ Weber อัตลักษณ์จึงเป็นการศึกษาพัฒนาการทางสังคมของกลุ่มที่เกาะเกี่ยวกันบนอุดมการณ์ศาสนา อันเป็นการพยายามชี้ให้เห็นการกำหนดซึ่งกันและกันของแบบแผน บุคลิกภาพของปัจเจกและโครงสร้างทางสังคม แม้ว่า Weber จะมีทัศนะบางเรื่องที่มีน้ำหนักไปทางโครงสร้างกำหนด แต่สิ่งที่น่าจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาคั้งนี้คือ เรื่องทัศนคติใน หรือการมอง การตีความ และการให้ความหมายโดยผู้ศึกษาเป็นผู้นิยามเอง

2.3.3 อัตลักษณ์ในแนวคิดของนักคิดหลังทันสมัย (Postmodernism)

แนวคิดหลังทันสมัย (Postmodernism) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นหลังจากสังคมมนุษย์พัฒนามาถึงขั้นของความทันสมัย และมีความเจริญทางเทคโนโลยีถึงขีดสุด แต่ปัญหาของสังคมมนุษย์กลับยิ่งรุนแรง โดยเกิดการเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีที่คิดหาผลประโยชน์ ตลอดทั้งเข้าครอบครองทรัพยากรของประเทศที่ล้าหลังกว่า และรุนแรงถึงขั้นการทำสงครามการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ หรือแม้แต่คนที่อาศัยอยู่ในประเทศเดียวกันก็มีการแบ่งแยกเป็นกลุ่มชนชั้น ความเป็นพวกเขาพวกเขา สิ่งเหล่านี้จึงก่อให้เกิดปัญหาต่างๆตามมา

มากมาย นักคิดในยุคหลังทันสมัยนิยมจึงเริ่มทบทวนการหาความรู้ในเชิงประจักษ์ว่า แท้จริงแล้ว ความรู้ที่ได้สามารถแก้ปัญหาทุกอย่างของสังคมโลกได้จริงหรือไม่ จึงมีการตั้งคำถามเกี่ยวกับวิธีการมองโลกแบบใหม่และมีการปรับเปลี่ยนวิธีการศึกษาสังคมในรูปแบบใหม่ ที่เรียกว่า “Postmodern” ซึ่งเป็นแนวคิด ที่เกิดจากการอึดตัวของยุคความทันสมัยนั่นเอง

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช (2544:141) ได้กล่าวถึง คำว่า Postmodern ว่า คำคำนี้พุดถึง 3 เรื่อง ที่แตกต่างกัน คือ

- 1) สภาพสังคมร่วมสมัยปัจจุบัน ส่วนหนึ่งตกอยู่ในสภาพที่เรียกว่า สภาพะหลังสมัยใหม่ (Postmodern condition หรือ Post modernity) ซึ่งก่อให้เกิดความแปรปรวนขึ้นในระบบคุณค่า เกิดความพว้าเลือนขึ้นในพหุวัฒนธรรมที่ใช้แยกแยะสิ่งต่างๆ เช่น วัฒนธรรมบริโภคนิยมร่วมสมัยที่ผูกมากับระบบทุนนิยมขั้นล่าสุด หรือ Late Capitalism
- 2) การสร้างสรรค์ศิลปวรรณกรรมแนวหนึ่งที่ทำทลายคติ และรสนิยมทางสุนทรียะของสังคมยุคใหม่ (Modern) เช่น ในเรื่องการแบ่งศิลปะเป็นสูงกับต่ำ เป็นต้น
- 3) คำว่า postmodern เป็นคำที่ใช้เรียก ชื่อแนวคิดทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์แนวหนึ่ง ที่มีลักษณะเฉพาะตัวคือ จะเสนอมุมมองใหม่ๆ ที่เกิดจากการตั้งคำถามต่อกลุ่มทฤษฎี และองค์ความรู้ทั้งหลายที่เชื่อถือมาตั้งแต่สมัยยุคแห่งความรู้แจ้ง (Enlightenment) ซึ่งยังคงมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน

จะเห็นว่า คำว่า Postmodern มีการนำมาใช้ในศาสตร์หลายๆสาขา เช่น สาขาทางสังคมศาสตร์ สาขาทางศิลปะ และในแนวเชิงวิชาการ ซึ่งล้วนมีนัยของการต่อต้าน แนวความคิดแบบเดิม คือ การศึกษาเชิงประจักษ์ อันเป็นวิธีการค้นหาความรู้ในยุคสมัยที่ก้าวข้ามออกจากกรอบครอบของสังคมแบบเดิมที่ให้อำนาจแก่ผู้อยู่ในสังคมส่วนบน

อภิญา เพ็ญฟูสกุล (2543: 33-39) ได้สรุป จุดเด่นที่สำคัญของแนวคิดหลังทันสมัยนิยมไว้ดังนี้

- 1) การตั้งข้อสงสัยกับเหตุผล ในฐานะเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความจริง ซึ่งแนวคิดหลังทันสมัยนิยม เห็นว่าช่วงนี้เป็นช่วงวิกฤตของเหตุผล โดยในยุคทันสมัย (Modern) ทฤษฎีทางสังคมตั้งอยู่บนพื้นฐานการยอมรับของเหตุผล ในฐานะเครื่องมือแสวงหาความรู้ เช่น
 - 1.1) เชื่อว่าเหตุผลจะไม่บิดเบือน หรือเข้าไปแทรกแซงสิ่งที่ถูกศึกษา
 - 1.2) เหตุผลต้องการเพียงคำอธิบาย และทำความเข้าใจต่อสิ่งนั้น เหตุผลจึงไม่เคยถูกตั้งข้อสงสัย หรือตั้งคำถาม ทำให้ไม่มองเห็นว่าตัวเหตุผล มีส่วนสร้างสิ่งที่ถูกศึกษาอย่างไร

1.3) เหตุผลเป็นสิ่งโปร่งใส และเป็นกลาง

1.4) เชื่อว่าเหตุผล ทำให้สามารถเข้าถึงความจริงจึงต้องมีเครื่องมือหรือมาตรฐาน เพื่อวัดความถูกต้องของความรู้

1.5) เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงที่ได้มานั้น ต้องมีลักษณะที่เป็นสากล ความถูกต้องของความรู้ นั้น ต้องเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อบริบทของเวลา และสถานที่ใด

แนวคิดหลังทันสมัยนิยมเสนอให้ย้ายจุดการศึกษามาตรวจสอบแนวคิดต่างๆ ที่เป็นกรอบพื้นฐานในการมองความจริงโดยเห็นว่า จุดบอดของเหตุผลก็คือ เหตุผลไม่อาจเข้าถึงกระบวนการทางสังคมที่ทำให้ตัวเหตุผลเองกลายมา เป็นฐานความรู้ทั้งหมด เพราะสังคมมนุษย์มีการเคลื่อนไหว และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เหตุผลมีลักษณะแน่นอนตายตัว

2) การเปลี่ยนแปลงฐานะความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษา หรือ ปัญหา ญาณวิทยา (Epistemology) ที่ว่าด้วยการเข้าถึงความจริง ในทฤษฎีของยุคโครงสร้างนิยมมักอิงปรัชญาสังคมเกี่ยวกับความจริงสุดท้ายเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และสังคมเสมอ ในขณะที่แนวคิดหลังทันสมัยนิยม ปฏิเสธ “ความจริง” เหล่านี้ สาเหตุเพราะทฤษฎีโครงสร้างนิยมมักจะถูกติดกับอำนาจซึ่งหมายถึง อำนาจของผู้ประกาศตนเป็นผู้ค้นพบความจริง ที่มักจะยึดเอามาตรฐานในวัฒนธรรมหรือความเจริญของกลุ่มทางสังคมของผู้ศึกษาเป็นหลัก จึงไม่อาจเข้าถึงการตีความ หรือการให้ความหมายแก่ การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชนเผ่าอื่นที่ตนศึกษา เช่น การมองพิธีกรรมของชนกลุ่มน้อยเป็นเรื่องไร้สาระ เป็นต้น ในการศึกษาของนักวิจัยที่ผ่านมา นักวิจัยจะอยู่นอกกรอบบริบทของการศึกษา แต่สามารถอธิบาย หรือวิพากษ์ภาพของชุมชนที่ศึกษาในเชิงองค์รวมทั้งหมด (Totality) ได้อย่างทะลุปรุโปร่ง เป็นการถืออภิสิทธิ์และการอ้างถึงตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยที่อยู่เหนือความจริง โดยมองข้ามเสียงสะท้อน หรือการตีความของชุมชนไป ดังนั้นการศึกษาของนักวิจัยที่ผ่านมาจึงถูกตั้งคำถามมาก เพราะตามแนวการศึกษา Postmodern เชื่อว่า ผู้วิจัยไม่สามารถหลุดออกมามองกรอบของวาทกรรม (Discourse) ได้ การวิพากษ์วาทกรรมจึงต้องมาจากพื้นที่ในตัววาทกรรม ด้วยเหตุผลนี้จึงนำไปสู่การพยายามเปลี่ยนแปลงวิธีศึกษา และวิธีเขียนงานแบบใหม่ขึ้น นั่นคือ งานเขียนควรเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ทั้งผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษา ได้มีโอกาสแสดงความรู้สึก นึกคิด และความมีตัวตนของตน เพราะในการเขียนงานแบบเก่านั้น จะเป็นข้อเขียนที่มาจากทัศนะของผู้ศึกษาแต่ฝ่ายเดียว

3) การเปลี่ยนแปลงฐานะของทฤษฎี หัวใจของกลุ่มทฤษฎียุคใหม่ จะเน้นการวิเคราะห์เชิงองค์รวมทั้งหมด (Totality) การมองเห็นและ การอ่านสิ่งที่ศึกษาได้ทะลุปรุโปร่งจึงล้วนแต่เป็นภาพมายา ในเมื่อเราไม่อาจรับรู้ความจริงที่อยู่นอกเหนือประสบการณ์หรือวาทกรรมไปได้ ดังนั้น ในทฤษฎีจึงไม่ควรมียุทธศาสตร์อ้างถึงความจริงที่เป็นจุดเริ่มพื้นฐาน แต่น่าจะเป็นประโยคที่เป็น

“ภาพแทนความจริง” การไม่นำเสนอทฤษฎีใดๆ และไม่เสนอแนะทางของปัญหา ทำให้แนวคิดหลังทันสมัยนิยมถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า มีข้ออ่อนในเรื่องของการไม่สามารถตรวจสอบความจริงได้ว่าอะไรจริง อะไรเท็จ และจะนำไปสู่ความไร้ระเบียบของสังคมได้ แต่อย่างไรก็ตามในประเด็นปัญหาการไม่อาจสร้างทฤษฎีได้นั้น ไม่ใช่ว่าจะหาข้อสรุปที่เป็นสากลไม่ได้เพียงแต่ยังไม่ถึงเวลาที่จะทำ เช่นนั้นได้ และพยายามที่จะไม่นำเสนอทฤษฎีแบบครอบจักรวาลเช่นเดิม แต่จะเปลี่ยนมาเน้นการศึกษาเฉพาะกรณี เน้นระดับท้องถิ่น หรือชุมชน โดยเชื่อว่าการศึกษาที่เน้นบริบทจะช่วยทำให้ตอบได้ว่า ทางเลือกแบบไหนเหมาะสมที่สุด ในบริบทแบบไหนและเน้นการหาทางออกแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมที่สุดในบริบทเฉพาะ

การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของความรู้ และวิธีการแสวงหาความรู้ดังกล่าว มีผลอย่างมากในเรื่องการศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ การนิยามใหม่ของปัจเจกภาพที่เกิดขึ้น จากการทะลายมายาคติเรื่อง ความชอบธรรมของเหตุผลของแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Post – structuralism) ที่มีลักษณะดึงความเป็นศูนย์กลางออกจากปัจเจก ซึ่งเป็นการไม่ให้อภิสิทธิ์แก่ปัจเจก ในฐานะเป็นผู้กระทำการ (Agent) และเชื่อว่าปัจเจกไม่สามารถแทนความรู้สึที่เป็นสากลได้ แต่ในการนิยามใหม่ของปัจเจกนั้น เห็นว่าปัจเจกภาพเป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และเป็นผลของกระบวนการต่อรองเชิงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมหลายระดับ ตั้งแต่ระดับจุลภาคไปจนถึงระดับมหภาค ปัจเจกภาพเป็นเรื่องของ กระบวนการสร้างความหมายทางสังคมให้แก่อัตลักษณ์อย่างหนึ่ง อาจจะเป็นอัตลักษณ์ของปัจเจกหรือของกลุ่มก็ได้ความเป็นปัจเจกจึงถูกเน้นที่เป็น “กระบวนการทางสังคมของการสร้างอัตลักษณ์” มากกว่าแก่นแกนของคุณสมบัติที่ตายตัว (Chris Weedon, 1987 อ้างถึงใน อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2543:38)

Richard Rodriguez Essay (1997) ได้เสนอว่า อัตลักษณ์นั้น ถูกกำหนดโดยวัฒนธรรม ไม่ได้ถูกกำหนดโดยเชื้อชาติเสมอไป ความเป็นคนเอเชียหรือยุโรปไม่ได้กำหนดโดยสีผิวเพราะในแต่ละเชื้อชาติ หรือเผ่าพันธุ์นั้น ไม่ได้มีอัตลักษณ์หรือวัฒนธรรมเดียว แต่จะรวมความหลากหลายของวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่มีการสื่อสาร และปฏิสัมพันธ์กัน เช่น ในวัฒนธรรมของคนขาวอาจมีวัฒนธรรมของคนดำ หรือคนเอเชียผสมอยู่ และในวัฒนธรรมของคนดำ หรือคนเอเชียก็อาจมีวัฒนธรรมของคนขาวผสมผสานอยู่ด้วยเช่นกัน เพราะพรมแดนต่างๆ ของความเป็นชาติพันธุ์ ในปัจจุบันนี้เกิดความพัวพันไม่มีการขีดเส้นที่ชัดเจนอีกต่อไป การศึกษาอัตลักษณ์จึงค่อนข้างที่จะหลากหลายซับซ้อน และเกี่ยวพันกับระบบสังคมโลกในหลายระดับ

อัตลักษณ์จึง หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตัวเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับคนอื่นโดยผ่านการมองตัวเองและคนอื่นมองเราในขณะนั้น อัตลักษณ์จึงเป็นกระบวนการนิยามความหมายของปัจเจก และกลุ่มทางสังคมที่สามารถลื่นไหล ไม่คงรูป เพราะอัตลักษณ์สามารถปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมโลกาภิวัตน์ อัตลักษณ์ มีการคาบ

เกี่ยวข้อกันอยู่ 2 ลักษณะ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล และอัตลักษณ์ทางสังคม สำหรับ การศึกษาคำนี้ผู้วิจัยเน้นหนักไปในเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมเป็นหลัก

อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ตามบริบท หรือสถานการณ์ต่างๆ ไม่ผูกติดอยู่กับ ประวัติศาสตร์ของปัจเจกหรือกลุ่มสังคมนั้นๆ แต่จะเกี่ยวพันกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ นั่นคือ ปัจเจกหรือกลุ่มคนที่มีวิธีที่จะเลือกใช้อัตลักษณ์แบบไหน ภายใต้เงื่อนไขใดที่อัตลักษณ์จะเป็น ประโยชน์ต่อเขาก็จะเลือกมาใช้ การสร้างอัตลักษณ์ของชาวชุมชนแออัด จึงจัดกระบวนการ นิยามความหมายของชาวชุมชนแออัด โดยการตอบโต้ ต่อรองเพื่อเรียกร้องสิทธิต่างๆ เช่นสิทธิในที่ อยู่อาศัย สิทธิขั้นพื้นฐาน ซึ่งกระบวนการนิยามความหมายนั้นจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ระบบคุณค่า และวัฒนธรรม อันเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม พัฒนาการเกี่ยวกับแนวคิดในการให้ ความหมายของสิ่งต่างๆ ในแนวคิดหลังทันสมัยนิยม ที่มีความสอดคล้องกับการก่อรูปอัตลักษณ์ ของกลุ่มคนในสังคม มีผู้ให้ความหมายดังต่อไปนี้

2.3.4. อัตลักษณ์กับการให้ความหมาย

อัตลักษณ์นั้นในแง่หนึ่งเป็นกระบวนการสื่อความหมายในสังคมมนุษย์หรือกล่าวอีกนัย หนึ่ง อัตลักษณ์ เป็น “ความหมายร่วม” (Shared Meaning) รูปแบบหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้การ เข้าใจอัตลักษณ์ จึงจำเป็นต้องเข้าไปสู่ประเด็นปัญหาในเรื่อง “ตัวแทนของความหมาย” หรือที่ใช้ ในภาษาอังกฤษว่า “Representation” อย่างแยกไม่ออก

แนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในเรื่องนี้ มีศูนย์กลางคำอธิบายอยู่ที่ “วัฒนธรรม” ในทางมานุษยวิทยานั้น การวิเคราะห์ตัวแทนความหมายเป็นวิธีการที่สืบทอดมาจาก Ferdinand de Saussure (1857-1913) และ Bronislaw Malinowski ในทัศนะของ Saussure เรา จะสามารถทำความเข้าใจความหมายร่วมในสังคมมนุษย์ จากการวิเคราะห์ภาษา ซึ่งเป็น วัฒนธรรม หรือเครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อติดต่อสื่อสารกันโดยตรงในภาษาที่เราใช้สื่อสาร กันนั้น บรรลุความหมาย ซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งที่เราต้องสื่อ (ภาษาจึงเป็นสื่อ หรือ Media เป็น ตัวกลาง) Saussure มองว่า เสียงที่เราเปล่งออกมา (ภาษาพูด) หรือตัวอักษรเป็นเครื่องหมาย (Signifier) ซึ่งโดยตัวของมันเองแล้วไม่มีความหมายอะไร หากไม่นำเอาไปเกี่ยวข้องกับ “ตัวจริง” ที่ เครื่องหมายนั้น ใช้แทน (Signified) เช่น ถ้าเราเปล่งเสียง “ไก่” หรือเขียนตัวอักษร ไก่ ย่อมเกี่ยวข้องกับ สัตว์ชนิดหนึ่ง และเมื่อเปล่งเสียงหรือเขียนคำนี้ เราเข้าใจตรงกันว่าเป็น ไก่ นั่นเอง

ส่วน Claude Levi-Strauss นั้น วิธีการวิเคราะห์ของเขา เรียกว่า Structural Anthropology ในทางมานุษยวิทยา “ภาษา” ก็คือ วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น และทำให้มนุษย์มี ความคิดหรือจินตนาการ แต่การคิด หรือ จินตนาการนั้น เป็น “ผลผลิต” จากการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์ (ภายในวงขอบเขตของวัฒนธรรม) และสิ่งแวดล้อม (ภายในวงขอบเขตของ

ธรรมชาติ) หรืออาจกล่าวได้ว่า ธรรมชาติเป็นวัตถุ (Object) การคิดของมนุษย์ในสังคมชนเผ่า เช่น Totem (สิ่งที่ชาวอินเดียนแดง สมมติขึ้นเป็นสัญลักษณ์แห่งเผ่า เช่น สัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่ง) ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจึงเป็นตัวแทนของความหมาย ซึ่งเกิดจากการคิดของมนุษย์ และ Totem เป็นสัญลักษณ์ตัวแทน ที่มนุษย์พยายามจำแนกความแตกต่างในลักษณะคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) เช่น วัฒนธรรม-ธรรมชาติ ความดี-ความเลว ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็น Representation ที่มนุษย์ใช้ในการสื่อความหมาย (Richard Appignanesi & Chris Garratt, 1998)

จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดความสนใจในการศึกษาเชิงสัญวิทยา (Semiology) ขึ้น ในยุคโครงสร้างนิยม นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ได้แบ่งองค์ประกอบของการสื่อสารความหมายในทุกๆ ระบบ สัญลักษณ์ออกเป็นตัวสื่อความหมาย (Signifier) กับตัวความหมาย (Signified) เช่น อักษระ โ-ตี-ะ เป็นตัวสื่อความ ซึ่งในภาษาไทยหมายถึง วัตถุแบบราบมีขาเอาไวใช้สอย

ในกรณีนี้กลุ่มโครงสร้างนิยม มองตัวสื่อความชุดดังกล่าวเป็นโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว สำหรับความหมายที่ต้องการ ก่อให้เกิดความหมายแก่มนุษย์ในแบบวัฒนธรรมหนึ่งๆ ได้กลุ่มนักทฤษฎีโครงสร้างนิยม จึงสนใจศึกษาตัวความหมายต่างๆ ภายใต้บังคับการของตัวสื่อความที่เป็นสัจจะ แต่กระแสแนวคิดหลังทันสมัยนิยม (Postmodernism) ให้ความสนใจศึกษาตัวสื่อความซึ่งผันแปรไม่คงที่ ไม่ถาวรตายตัว และกระทำซึ่งกันและกัน ไม่มีตัวสื่อความที่ลึกลับและคงที่มีแต่สื่อความหลากหลายที่สัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน และเครือข่ายของตัวสื่อความหลากหลายนั่นเองที่บังคับการหรือสร้างมนุษย์ขึ้น (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534:14)

อัตลักษณ์ในแนวคิดหลังทันสมัยนิยม จึงเป็นกระแสความคิดที่ถูกปรับเปลี่ยนจากแนวคิดของกลุ่มโครงสร้างนิยมดังที่กล่าวมา ในปัจจุบันการศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้เริ่มหันเหจากการให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ หรือการให้ความหมายต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ในลักษณะของสารัตถะนิยม (Essentialism) ที่หยุดนิ่งตายตัว และเน้นความเป็นสากล มาให้ความสำคัญกับการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการในการให้ความหมายทางสังคมกระแสความคิดใหม่นี้เรียกว่า การศึกษาการสร้างความหมาย (Constructionism) ซึ่งจะเน้นบทบาทของผู้คนในฐานะผู้สร้างวาทกรรม ไม่ใช่เพียงผู้ยอมรับความหมายอย่างไร้ความรู้สึกนึกคิดอย่างเช่นในแนวความคิดแบบสารัตถะนิยมอีกต่อไป

การหันมาให้ความสนใจกับผู้คนในฐานะที่มีบทบาทในการสร้างความหมายในทางวิชาการปัจจุบันเรียกว่า Agency หรือผู้คนที่มีความรู้สึกนึกคิดก็เพราะการขยายตัวของประชาชนสังคม (Civil Society) ออกไปอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มชนใหม่ขึ้นมาในสังคม ที่ไม่ยอมรับความหมายเดิมๆ อันเป็นความหมายที่มักจะถูกนิยามหรือสร้างขึ้นมาจากประสบการณ์ของชนชั้นนำแต่ฝ่ายเดียว (อานันท์ กาญจนพันธ์, [ม.ป.ป.]:183)

Jacques Derrida (1981 อ้างถึงใน อภิญา เพ็ญพสุกุล, 2634:4) ให้ความสำคัญกับการสื่อความหมายที่มีการเลื่อนไหล ซึ่งเป็นการมองต่างออกไปของนักทฤษฎีโครงสร้างนิยมที่เห็นว่าความหมายของสิ่งต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไปเพราะ ถูกเปรียบเทียบจากสิ่งที่ตรงข้ามกับมันเช่น ขาวกับดำ ความดีกับความชั่ว จะเห็นว่า ดำอาจไม่เป็นขาว และ ขาวไม่อาจเป็นดำได้ เพราะมันถูกให้ความหมาย ที่อยู่บนฐานคู่ตรงข้ามเสมอ แต่ในทัศนะของ Derrida ความหมายของสิ่งหนึ่งๆ มักจะมีความหมายรวมถึงสิ่งที่ไม่ใช่ตัวมันไปด้วย นั่นคือ สิ่งหนึ่งที่สามารถเป็นตัวมัน และในขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวมันด้วย ภาษาสำหรับ Derrida จึงมีการไหลเลื่อน อิศระจากตัวหมายหนึ่ง ไปสู่อีกตัวหมายหนึ่งอย่างไม่มีสิ้นสุด (Dissemination) ดังนั้นความหมายใดใดในโลกไม่มีความแน่นอน แต่มีการเลื่อนไหลปรับเปลี่ยนไป ขึ้นอยู่กับว่าคนเราจะให้ความหมายอย่างไร อัตลักษณ์ในแง่คิดของ Derrida จึงเหมือนกับว่า อัตลักษณ์ของสิ่งๆหนึ่ง ได้รวมเอาคุณสมบัติที่ไม่ใช่ตัวมันเข้าไว้ด้วย การปฏิบัติความหมายเช่นนี้ มีผลต่อการทำความเข้าใจอัตลักษณ์และการเปลี่ยนแปลงวิธีการมองโลกแบบใหม่ด้วย

Michel Foucault (อ้างถึงใน ธงชัย วินิจจะกุล, 2534) เสนอว่า การแสดงออกหรือการสื่อสารกัน เป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยมีบทบาทสำคัญและครอบคลุมกิจกรรมทุกประเภทของมนุษย์ การสื่อสารกันอาจมีทั้งรูปถ้อยคำ ทั้งคำพูด และการเขียนซึ่งอาจมาในรูปการปฏิบัติ พฤติกรรม อากัปกริยาต่างๆ Foucault เชื่อว่า มนุษย์อยู่กันเป็นสังคมได้ด้วยการสื่อความกันด้วยวาทกรรม (Discourse) ที่เข้าใจกันได้รู้เรื่อง และอาจจะด้วยความไม่เข้าใจกัน เข้าใจกันผิด ก็เป็นเรื่องของการสื่อความหมายเช่นกัน มนุษย์สามารถสำนึกได้ว่าตนเป็นมนุษย์อยู่ได้ เพราะมนุษย์รู้จักใช้ภาษาสื่อความกัน ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะพิเศษที่ยิ่งใหญ่ของความเป็นมนุษย์คือมนุษย์เป็นผู้สร้างภาษา แต่ภาษาและการสื่อความคือ ปัจจัยกำหนดความเป็นมนุษย์

อย่างไรก็ตาม Foucault มีทัศนะคล้ายนักคิดโครงสร้างนิยมอื่นๆ ที่ว่ามนุษย์มิได้เป็นผู้กำหนดหรือบอกการกำเนิดของภาษา ตรงข้ามมนุษย์แต่ละคนกำเนิดมาท่ามกลางภาษาภาษาและการสื่อความหรือ Discourse ที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น เพื่อจะสามารถมีตัวตนเป็นมนุษย์ได้ โดยที่มนุษย์ต้องยอมรับความหมายหรือกฎเกณฑ์ของมันเพื่อจะสื่อความกันได้เข้าใจแต่สิ่งที่ Foucault มองต่างจากกลุ่มโครงสร้างนิยมก็คือ สิ่งที่กำหนดความรู้ของมนุษย์และกำหนด “รู้ภาษา” ของมนุษย์มิได้ซ่อนอยู่ลึกลับ แต่มันเปิดเผยตัวเองอยู่ในชีวิตทางสังคมตามปกตินั่นเอง

ในกรณีของสังคมนั้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า แต่เดิมนั้นแทบจะเรียกได้ว่าเป็นสังคมข้าราชการ (Bureaucratic Society) เพราะภาครัฐนั้นมีขนาดใหญ่ และมีอำนาจครอบงำภาคสังคมอื่นๆ แต่ในภายหลัง ภาคธุรกิจเอกชนได้ขยายตัวมากขึ้น จากผลของการเร่งรัดพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และขณะเดียวกันสังคมในภาคประชาชนอื่นๆ ก็เกิดการขยายตัวของกลุ่มชนใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งกลุ่มชนใหม่ๆ เหล่านี้ ต้องการสร้างความหมายต่างๆ ของตนเองที่ต่างจากความหมายที่

เคยเชื่อมกันมา เพราะมักเป็นความหมายที่กลุ่มผู้ปกครองเป็นผู้กำหนดจึงทำให้ความหมายเดิมนั้นไม่สามารถที่จะสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของกลุ่มชนเหล่านั้นได้อีกต่อไป (อานันท์ กาญจนพันธ์, [ม.ป.ป.]:184)

2.4 แนวความคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแง่ของเวลา พื้นที่ และประวัติศาสตร์

กล่าวคือ เวลา พื้นที่ และอัตลักษณ์ คือประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น ชาวบ้านในแต่ละชุมชนมีประวัติศาสตร์ของตัวเอง แต่ชาวบ้านถูกทำให้ลืมประวัติศาสตร์ของตนเองไป และการหลงลืมทางประวัติศาสตร์ทำให้ชาวบ้านหลงลืมความเป็นตัวตนและศักยภาพของตนเองไปด้วย ถ้าชาวบ้าน 1 คน คือ 1 หน่วย ย่อยในชุมชนที่ขาดศักยภาพในตัวตนแล้วก็เป็นเรื่องง่ายมากในการที่ชุมชนซึ่งเป็นหน่วยใหญ่จะยอมรับการกำหนดความเป็นตัวตนของเขาจากพลังที่มาจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นจากระบบราชการ หรือระบบทุนที่เข้าไปมีอำนาจเหนือชีวิตพวกเขา การหลงลืมประวัติศาสตร์ของชาวบ้านนี้เองที่ส่งผลให้ชาวบ้านขาดพลังในการปรับตัวหรือต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงนานับประการที่ทำลายชุมชนของพวกเขา

ความสำนึกทางประวัติศาสตร์เป็นความสำนึกของผู้คนที่จะทำให้สามารถวางตนเองอยู่ในกระแสของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างมีพลังเพราะความสำนึกทางประวัติศาสตร์คือสำนึกที่บ่งบอกกับตนเองว่าเราคือใคร เรามาอย่างไร และเรากำลังจะเดินไปไหน การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชาวบ้านจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งในปัจจุบัน เพราะหากหวังที่จะสร้างความเข้มแข็งของสังคมต้องเริ่มสร้างกันที่พื้นฐานของสังคมที่เป็นคนส่วนใหญ่ก่อน การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชาวบ้านจะเป็นเงื่อนไขที่ชาวบ้านรื้อฟื้นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของเขาขึ้นมาเพื่อสืบต่อรากฐานทางประวัติศาสตร์ของตนเองอีกทางหนึ่งด้วย

การนำไปสู่ความเข้าใจประวัติศาสตร์ของชาวบ้านที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ ความเข้าใจเรื่องพื้นที่ เพราะความเปลี่ยนแปลงจากมุมมองของชาวบ้านนั้นจะสัมพันธ์อยู่กับพื้นที่ของชาวบ้านเอง พื้นที่ของชาวบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านทั้งหลายมีความผูกพันอย่างแนบแน่นไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำธาร ที่นา ที่สาธารณะอื่น ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สายใยของชุมชนคลอบคลุมไปถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมบัติของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์อยู่กับการมองเห็นพื้นที่ของความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชาวบ้าน จะมีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนการรับรู้ตนเองของชาวบ้านด้วย กล่าว คือ ชาวบ้านจะเริ่มมองเห็นรากเหง้าของตนเองเด่นชัดขึ้น และเริ่มสร้างอัตลักษณ์ของตนเองจากความเป็นมาของประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมจะเป็นอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มของชาวบ้านเอง ความเปลี่ยนแปลงของเวลาและพื้นที่อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในอัตลักษณ์นี้จะทำให้ชาวบ้านสามารถรื้อฟื้นและสร้างพลังของชุมชนขึ้นมาเพื่อที่จะสามารถอยู่ได้ในสังคมปัจจุบันอย่างมีศักดิ์ศรี และมีพลังในการสร้างสรรค์สังคมต่อไป

2.5 แนวความคิดสถาปัตยกรรมร่วมสมัย (Contemporary Architecture)

สถาปัตยกรรมร่วมสมัยเป็นสถาปัตยกรรมที่มีมากกว่ารูปแบบ หมายถึง มีความงามที่มาจากภายใน คือ การใช้งานคุณค่าของตัวอาคารสามารถรองรับฐานของชีวิตของคนจากรุ่นหนึ่งส่งต่อมารุ่นหนึ่ง อยู่ร่วมได้ในช่วงต่าง ๆ ของเวลา คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต มีขอบเขตของความชัดเจนในความร่วมสมัยที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยของกาลเวลา เป็นเสมือนเรื่องราวที่เล่าเรื่องผ่านกาลเวลา โดยที่สถาปัตยกรรมนี้ยังเป็นส่วนเชื่อมต่อยุคสมัยได้โดยไม่รู้สึกรัดแย้งกับความเป็นไปในเวลาที่เปลี่ยนไป ซึ่งหมายความว่ามันมีความร่วมสมัยอยู่ในตัว ความเข้าใจจากพื้นฐานที่มาจากรากลึกและคุณค่าที่พอจะให้ความหมายของสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในอาคารนั้น ๆ ได้ ต้องมีคุณสมบัติที่เด่นชัดและควรค่าในการกล่าวถึง เมื่อเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสถาปัตยกรรมนั้นสามารถที่จะรับรู้ได้ว่ามันสามารถข้ามผ่านกาลเวลาต่าง ๆ มาได้ ลักษณะร่วมสมัยไม่ได้จำกัดว่าต้องแสดงถึงยุคสมัย แต่การแสดงถึงยุคสมัยก็ไม่ได้หมายความว่าไม่สามารถร่วมสมัยได้ รวมถึงความงามในแต่ละยุคสมัยก่อให้เกิดความปรารถนาถึงมันตลอดเวลาที่ผ่านไปมาและอาจจะมีต่อไปในอนาคต

2.5.1 แนวคิดสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย (Contemporary Thai Architecture) มุมมองในคำ

จำกัดความของสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยอ้างอิงสิ่งที่ไม่ต้องยึดติดกับภาพลักษณ์ในเชิงรูปแบบหน้าตาอาคารเพียงอย่างเดียว แต่วางรูปแบบโดยกำหนดให้อยู่ในลักษณะการคิดและกลยุทธในการคลี่คลายการออกแบบอาคารเป็นประเด็นหลักใช้เทียบเคียงกับลักษณะดั้งเดิมและในสิ่งที่สามารถข้ามผ่านไปยังอนาคตได้อย่างสมบูรณ์ มุมมองที่ควรพิจารณามีดังนี้

- 1) เหตุแห่งความเป็นไทยแต่ไม่ได้มาซึ่งความเป็นไทย หมายถึง วัฒนธรรมการเทียบค่าจากภาพลักษณ์สืบต่อมาจากเก่าก่อนด้วยศิลปะและชนชั้นในไทย ความพอใจในความวิจิตรศิลป์บนรากฐานของความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินที่เคยมีและยังมีอยู่ในบางชนชั้นในปัจจุบัน เหตุสำคัญคือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการที่เรามองแต่องค์ประกอบพื้น ๆ ที่มองอย่างตรงไปตรงมาจากสิ่งที่เป็เปลือกเท่านั้น โดยไม่ได้เข้าใจและมองเห็นคุณค่าถึงแก่นแท้ในความเป็นไทยเลย
- 2) กายภาพที่เคลื่อนไหว หมายถึง กายภาพในวันก่อนมีสิ่งเปลี่ยนแปลงไปแต่ไม่ทั้งหมด กายภาพไม่ใช่แค่ แดด ลม ฝน สภาพธรรมชาติเท่านั้น แต่รวมได้ถึงสาระต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นอาคาร และที่เป็นสิ่งแวดล้อม ขณะที่กายภาพไม่ว่าจะเป็น พื้นที่การใช้สอยและเทคนิคการก่อสร้าง สภาพพื้นที่ที่ค้ำจึงถึงเปลี่ยนไป ด้วยความเป็นสมัยใหม่ ได้มีการคิดคำนึงถึงการทำให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ด้วยการพิจารณาการวางตัวอาคารและการเลือกใช้วัสดุได้อย่างเหมาะสมซึ่งเป็นสัญชาตญาณของการสร้างที่อยู่อาศัยที่มีในสถาปัตยกรรมไทย และมีความชัดเจนในลีลาขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมโดยการมอง

ที่กลวิธีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา แสดงที่มาในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม โดยยึดเป็นหลักการของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้สัมพันธ์กับสิ่งที่กำลังเป็นอยู่

3) ไม่คำนึงถึงหรือยึดติดเพื่อให้เห็นอดีตมากเกินไป หมายถึง ไม่ควรละทิ้งรูปแบบความเป็นไทยที่มีมาแต่ดั้งเดิม แต่เปิดใจสู่การสร้างสรรค์อีกหนึ่งความเป็นไทยที่อยู่บนภูมิความคิดใหม่ ซึ่งไม่ใช่การแสดงออกถึงความเป็นไทยเพียงแค่เปลือกอาคารเท่านั้น แต่ควรได้มองจากสิ่งที่สะท้อนออกมาซึ่งความเป็นไทยโดยส่วนลึกในตัวของเราเอง

4) สร้างสรรค์ความคิดต่อเนื่องไปยังสมัยต่อไปได้ สถาปัตยกรรมที่ไม่ได้สนใจยุคสมัย ลักษณะร่วมสมัยไม่ได้จำกัดว่าต้องแสดงถึงยุคสมัย แต่การแสดงถึงยุคสมัยก็ไม่ได้หมายความว่าไม่สามารถร่วมสมัยได้ ยิ่งความงามและคุณค่าในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมทั้งในเชิงแนวคิดจะเป็นตัวเชื่อมโยงยุคสมัย ก่อให้เกิดความปรารถนาถึงมันตลอดเวลาที่ผ่านมาและอาจจะมีต่อไปในอนาคต คือสิ่งที่ก่อให้เกิดความร่วมมือ

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตลาดน้ำ/ตลาดบก

ราตรี โตเฟ่งพัฒน์ (2543) ได้ศึกษาว่าตลาดน้ำเป็นปรากฏการณ์ของสังคมไทยภาคกลาง ซึ่งแต่เดิมผู้คนนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ เพราะลำน้ำคือเส้นทางสัญจรที่สำคัญ ตลาดน้ำเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสายน้ำในวิถีชีวิตของคนไทยที่ส่วนใหญ่แล้วดำเนินชีวิตและหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นเกษตรกรเมื่อเกษตรกรได้ผลผลิตออกมาแล้ว ก็จะนำผลผลิตเหล่านั้นมาซื้อขายแลกเปลี่ยนในสถานที่ที่สะดวกเหมาะสมแก่การติดต่อเดินทางซึ่งก็คือในท้องน้ำนั่นเอง ดังนั้น สินค้าที่วางขายในตลาดน้ำจึงเป็นผลผลิตทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ยังมีอาหารสด เช่น เนื้อสด ปลา ผัก ผลไม้ ฯลฯ อาหารแห้ง เช่น พริก หอม กระเทียม เครื่องเทศ น้ำปลา เกือบ น้ำตาล ขนมแห้ง ยาสูบตลอดจนเครื่องจักสาน โดยใช้เรือแพเป็นพาหนะนำสินค้าไปส่งยังแหล่งรับซื้อหรือจุดนัดพบ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นตามบริเวณปากคลองหรือบริเวณจุดตัดของคลองซอยต่าง ๆ แต่ในระหว่างทางอาจหยุดและขายตาม ปลายทางไปด้วยตลาดน้ำมักเกิดในเวลาเช้ามีดและใช้ประโยชน์จากน้ำขึ้น-น้ำลง ตลาดน้ำบางแห่งจึงเป็นตลาดนัดในวันข้างขึ้น-ข้างแรม

นอกจากนี้ เรือแพที่อยู่ในบริเวณแหล่งชุมชนของเรือ ก็จะเป็นตลาดแบบประจำขึ้นโดยมักเกิดจากการรับฝากขายสินค้าของเรือ นานเข้าเรือแพเหล่านี้ก็จะจัดหาสินค้าจำพวกเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ มาวางขาย ที่สำคัญคือ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น มีด พร้า หม้อ ไห เต่า เทียนไข ขี้ไต้ ยาตั้ง ยาฝอยหมาก พลุ ปู๊น แป้งกระแจะ ดินสอพอง น้ำอบไทย และของแห้ง เช่น กะปิ น้ำปลา เกือบ เครื่องแกก ฟืน

ข้าวสาร ถ่าน พริกไทย น้ำตาลปึก น้ำตาลปีบ ของชำต่าง ๆ เครื่องจักรสาน เสื้อ เสื้อผ้า ฯลฯ โดยผู้ขายไปรับมาจากแหล่งผลิตตามย่านต่าง ๆ นอกจากนี้ บางแห่ง ยังอาจจะรับอาหารสดมาจำหน่ายด้วย ดังนั้น เรือแพจึงเป็นศูนย์กลางที่มีสินค้ามากชนิด และกลายเป็นลักษณะของพ่อค้ารายย่อยที่สำคัญ

ตลาดสด

เกียรติ จิระกุลและคณะ (2525) ได้ศึกษาว่า ตลาดสด ในที่นี้จะกล่าวถึงตลาดที่เกิดขึ้นบนบกและมีการขยายตัวไปตามการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทำนองเดียวกับที่ได้กล่าวถึงในส่วนของการตลาดน้ำ ลักษณะของตลาดสดได้รับการพัฒนาอย่างมากเพื่อให้สอดคล้องกับการปรับตัวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่และการปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ โดยมีการพัฒนาทั้งในด้านรูปแบบ การจัดระเบียบความสะอาด การบริการ สาธารณูปโภคต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการจัดสร้างโรงอาคารถาวรยกพื้นสูงแบ่งเป็นช่องสำหรับจำหน่ายสินค้าประเภท อาหารสด แห้ง ผัก ผลไม้ บริเวณโดยรอบของตลาดหรือด้านหน้าจะมีอาคารถาวรจำหน่ายสินค้าประเภทอื่นส่วนใหญ่เป็นเครื่องอุปโภค เช่น ด้าย ผ้า เครื่องมือ เครื่องใช้ ภาชนะต่าง ๆ และมีร้านของชำแรกอยู่ทั่วไป

ที่ตั้งของตลาดสดมักมีลักษณะเป็นศูนย์กลางชุมชน มีบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตลาดสดมากมาย ได้แก่ ผู้ขาย ซึ่งมีทั้งหาบเร่ แผงลอยขนาดเล็ก แผงขนาดใหญ่ และตึกแถวรอบตลาด ผู้ขายมีทั้งที่เป็นเจ้าของกิจการเองและลูกจ้าง ส่วนผู้ซื้อ มีทั้งซื้อเพื่อนำไปบริโภคเองภายในครอบครัว และซื้อเพื่อนำไปขายต่ออีกทีหนึ่ง หรือ เรียกว่า “คนกลาง” ซึ่งในกรณีนี้มีทั้งผู้ซื้อที่เป็นลูกจ้างและเจ้าของกิจการนอกจากนี้ยังมีกลุ่มบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับคือ ผู้ขนส่ง ซึ่งมีทั้ง “เด็กส่งของ” ที่ส่วนใหญ่จะใช้รถเข็นเป็นหลัก ไปจนถึงบรรดาคอนซันรถสามล้อ รถแท็กซี่ รถบรรทุกรับจ้าง มอเตอร์ไซด์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้ที่รับจ้างอีกนานาชนิดในตลาดสด เช่น รับจ้างแต่งผัก รับจ้างชูตมะพร้าว รับจ้างต้ม/นึ่งและจัดเรียงแข่งปลาทุ เป็นต้น

หาบเร่แผงลอย

เกียรติ จิระกุล และคณะ (2525) ได้ศึกษาคำว่า “หาบเร่” หมายถึง กิจกรรมการขายประเภทที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ต่างกับแผงลอยซึ่งอยู่ติดที่ (fixed) สำหรับตลาดส่วนนอก กิจกรรมการขายทั้งหมดบนทางเท้าเป็นกิจกรรมที่ไม่ถูกกฎหมาย จึงจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายได้ ดังนั้นกิจกรรมการขายทั้งหมดที่อยู่บนทางเท้าของตลาดส่วนนอกจึงเรียกว่า “หาบเร่” ส่วนแผงลอยจะพบในตลาดส่วนใน “ผู้มีอาชีพค้าหาบเร่และแผงลอย” เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนผู้ขายสินค้าหรือบริการประเภทใดก็ตามโดยใช้พื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ขายสินค้าหรือบริการตามทางเท้า หรือถนนสาธารณะ ผู้ค้าหาบเร่และแผงลอยเป็น “ผู้ค้ารายย่อย (petty traders) ที่ทำการค้าในเขตชุมชนเมืองส่วนใหญ่มีรายได้ไม่มากนักจากการขายสินค้า

หรือให้บริการเล็ก ๆ น้อย ๆ หาบเร่ส่วนใหญ่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของคนและคนเดินเท้าสูง เช่น พื้นที่ใกล้ตลาด จุดที่มีการเปลี่ยนและรอรถ ใกล้แหล่งบันเทิงและย่านการค้า เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจกลุ่มหาบเร่มีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะ มีทั้งหาบเร่แบบถาวรบนทางเท้าตามแนวถนน และหาบเร่ที่มีการเคลื่อนที่ได้ หาบเร่แผงลอยในภาคเศรษฐกิจนอกระบบการหาบเร่-แผงลอยเป็นเสมือนตัวกลางเชื่อมต่อระหว่างเศรษฐกิจนอกระบบกับเศรษฐกิจในระบบเนื่องมาจากผู้ประกอบการหาบเร่แผงลอย ซึ่งเป็นผู้ค้ารายย่อยในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ ได้ซื้อสินค้าจากร้านค้าหรือผู้ค้าส่งซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาคเศรษฐกิจในระบบ นอกจากนี้ยังประกอบของอาชีพหาบเร่แผงลอย ได้แก่ การใช้เงินลงทุนน้อยไม่จำกัดการศึกษา เป็นการค้าขายที่ไม่เป็นทางการ มีรายได้ที่เป็นกำไร ใช้แรงงานคนซึ่งสามารถหาได้จากครอบครัว ทำให้ผู้ที่ขาดคุณสมบัติในการประกอบอาชีพในภาคเศรษฐกิจในระบบมีโอกาสสร้างรายได้และไม่ตกงาน สามารถปรับตัวประกอบอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบได้

ตลาดนัด

ราชบัณฑิตยสถาน (2525) กล่าวว่า “ตลาดนัด” หมายถึง สถานที่ที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ไม่ประจำ หากพิจารณาความหมายนี้ จะเห็นว่าร่องรอยพัฒนาการของตลาดนัดในสังคมไทยนั้นมีมาแต่โบราณ เป็นกิจกรรมการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนในแต่ละชุมชน ซึ่งกำหนดให้จัดขึ้นช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่ง ไม่มี กฎเกณฑ์ที่แน่นอน แต่เป็นที่รับรู้กันในชุมชนนั้น ๆ อาจปรากฏในรูปของตลาดไม่ประจำหรือตลาดตามฤดูกาล ทั้งที่เป็นตลาดน้ำและตลาดบกก็ได้ ทั้งนี้ ความสำคัญของตลาดบกและตลาดน้ำขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

จนกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการพัฒนาการตลาดรูปแบบใหม่เกิดขึ้น คือ ตลาดนัดขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในทำเลใจกลางเมือง จุดกำเนิดของตลาดนัดแห่งใหญ่ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่มีภารกิจให้จัดตั้งตลาดนัดขึ้นในกรุงเทพมหานคร และเขตปริมณฑล และทุกจังหวัดทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2491 เพื่อให้ประชาชนได้ซื้อเครื่องอุปโภค-บริโภคราคาถูกหรือในราคาที่รัฐควบคุม และเพื่อเป็นการปลูกฝังให้คนไทยให้รู้จักการค้าขายมากยิ่งขึ้น

ตลาดสินค้าเฉพาะอย่าง

เกียรติ จิวะกุล และคณะ (2525) ศึกษาว่าตลาดที่ขายสินค้าเฉพาะอย่างมีมานานแล้วโดยเฉพาะในสังคมไทย ซึ่งมีการประกอบอาชีพทางด้านการผลิตสินค้าหรืองานช่างต่าง ๆ ที่เป็นระบบอุตสาหกรรมในครัวเรือน ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีย่านที่เป็นชุมชนช่างฝีมือ ผลิตและจำหน่ายสินค้าจำพวกเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ปัจจุบันย่านตลาดในลักษณะนี้หลายแห่งเปลี่ยนบทบาทเป็นเพียงผู้ผลิตอย่างเดียว หรือ

พัฒนาขึ้นเพื่อรองรับสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะ และมีความสัมพันธ์กับที่ตั้งของเมือง เช่น ตลาดโบ๊เบ๊ ซึ่งเป็นย่านการค้าส่งเสื้อผ้าที่ใหญ่ที่สุด หรือตลาดกลางการเกษตร มักตั้งอยู่ตามชานเมือง (กรณีของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล) หรือตั้งอยู่ใกล้ศูนย์กลางในระดับจังหวัดหรือภูมิภาค ทำเลที่ตั้งมักมีพื้นที่กว้างเพื่อสามารถรองรับสินค้าทางการเกษตรจำนวนมาก สามารถเดินทางไปมาได้สะดวก เช่น ตลาดกลางข้าว ตลาดกลางยางพาราตลาดกลางผักและผลไม้ เป็นต้น

ย่านการค้า

สาริยา ศรีเชื้อ (2540) ศึกษาว่าย่านการค้าหรือย่านพาณิชย์กรรม หมายถึง อาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่มีประชาชนอยู่อาศัยและเป็นที่ยอมรับของสินค้า หรือเป็นย่านที่คนนิยมไปจับจ่ายซื้อ-ขายสินค้าและบริการเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ย่านการค้าจึงตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นศูนย์กลาง (Central Place) ของชุมชนหรือเมือง ใกล้เส้นทางที่การสัญจรหนาแน่น มีระบบคมนาคมเข้าถึงสะดวกย่านการค้าปรากฏตั้งแต่สมัยเริ่มตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังหลักฐานในเอกสารของ ครอว์ ฟร็อด ซึ่งกล่าวถึงย่านสำเพ็งว่าเป็นย่านชุมชนชาวจีน ย่านนี้รวมตลาดการค้ารูปแบบเดียวกันไว้ ได้แก่ ตลาดสะพานหัน ตลาดเก่า ตลาดน้อย สินค้าที่นำมาจำหน่ายส่วนใหญ่มาจากเมืองจีน และมีร้านค้าของชาวอินเดียนอยู่ ในหมู่บ้านค้าของชาวจีนด้วย

นอกจากนี้ย่านการค้าของชาวจีนแล้วยังมีย่านการค้าของชาวตะวันตกด้วย ซึ่งเป็นผลจากการตัดถนนขยายตัวเมือง เช่น ย่านสี่พระยา และริมถนนสายสำคัญ ๆ อาทิ ถนนมหาไชย ถนนตะนาว ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร สินค้าที่นำมาจำหน่ายประกอบด้วย เครื่องประดับเพชรพลอย เครื่องประดับบ้าน เครื่องแก้ว ถ้วยชาม เสื้อผ้า เครื่องจักร เครื่องใช้ไฟฟ้าเจ้าของกิจการส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษ และอเมริกัน

ย่านการค้าเริ่มมีพัฒนาการทั้งในด้านที่ตั้ง ขนาด รูปแบบการให้บริการ ฯลฯ ให้เป็นแบบตะวันตกมากขึ้นเมื่อมีการขยายตัวของเมือง และเมื่อเกิดชนชั้นกลางที่มีแนวความคิดสมัยใหม่ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคของผู้คนมากขึ้น เสน่ห์ ญาณสาร ได้กล่าวถึงรูปแบบของย่านการค้าที่มีความสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตของเมืองว่า แม้ย่านการค้าจะประกอบด้วยร้านค้าหรือกิจกรรมหลายอย่างอยู่ปะปนกัน แต่ในระยะหลังมีแนวโน้มที่กิจกรรมหรือธุรกิจประเภทเดียวกัน จะตั้งอยู่ใกล้ชิดหรือรวมกลุ่มกันมากขึ้นร้านค้าขนาดเล็กค่อย ๆ หดไป แต่มีการสร้างร้านค้าหรือธุรกิจขนาดใหญ่และทันสมัยขึ้นมาแทนที่เมื่อเมืองเจริญเติบโตขึ้น ย่านการค้าในกรุงเทพมหานครมักจะประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้

1. ส่วนการค้าแบบดั้งเดิม (Traditional Sector) มีตลาดสดเป็นศูนย์กลาง รายรอบด้วย

ร้านค้าตึกแถว เมื่อเมืองเจริญขึ้น มีการปรับปรุงถนนและตลาดสด บทบาทของย่าน การค้าแบบเก่านี้เปลี่ยนแปลงไป คือมีร้านค้าและอาคารเพิ่มเติม เช่น ร้านเครื่อง ไฟฟ้า โรงแรม ห้างสรรพสินค้า ธนาคารขณะที่ร้านขนาดเล็ก ๆ ลดลง กิจกรรมค้าปลีกกลายเป็นบทบาทที่โดดเด่นของย่านดังกล่าวในปัจจุบัน ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้เป็นทั้งเขตค้าส่ง ค้าปลีกอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย จะมีลักษณะพลุกพล่านจอแจและมีชีวิตชีวามากในตอนกลางวัน แต่จะเงียบเหงาตอนกลางคืน ย่านการค้าแบบดั้งเดิมนี้อาจจะบริการแก่ผู้คนหลายระดับ

2. ส่วนการค้าแบบสมัยใหม่ (Modern Sector) เป็นส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาในตอนหลังประกอบด้วย ศูนย์การค้า ห้างสรรพสินค้า ธนาคาร โรงแรม ร้านขายหนังสือ ขนาดใหญ่ สำนักงานบริษัทต่าง ๆ เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะมีธุรกิจร้านค้าขนาดเล็กแบบดั้งเดิมปะปนอยู่เขตการค้าแบบใหม่นี้มักให้บริการแก่ผู้มีฐานะปานกลาง และฐานะดี

เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง

จุดกำเนิด

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ (2544) ศึกษาจุดกำเนิดของเรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุการสร้างเกินกว่า 50 ปี จะเป็นตลาดที่เริ่มต้นริมน้ำอันเป็นผลมาจากการคมนาคมขนส่งหลักทางน้ำโดยเฉพาะจากแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัด เช่น แม่น้ำสุพรรณบุรี (แม่น้ำท่าจีน) แม่น้ำแม่กลองแม่น้ำเพชรบุรี หรือลำคลองหลักที่ตัดต่อเนืองกับแม่น้ำสำคัญ เช่น คลองบางแพ คลองดำเนินสะดวก คลองเขาเหล็ก เป็นต้น ตลาดเริ่มแรกจะเริ่มจากการจอดเรือค้าขายในแหล่งชุมชนเป็นเบื้องต้น และค่อย ๆ ปรับตัวเป็นตลาดนัดริมฝั่งซึ่งค่อย ๆ พัฒนาเป็นตลาดการรับส่งสินค้าจากเรือและสินค้าจากพ่อค้าที่เดินทางมาทางบก เมื่อตลาดเป็นที่รู้จักสามารถให้บริการแก่ชุมชนรอบข้างได้ด้วยตัวตลาดก็ขยายตัวรวม ทั้งมีร้านค้ากึ่งพักอาศัยสร้างรายล้อมตลาด และมีการขยายตัวตามความสามารถในการให้บริการและความคล่องตัวของ การขนส่งสินค้าทางเรือ

พัฒนาการ

พบการพัฒนาการของเรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่นในสองลักษณะ คือ การพัฒนาการในตัวเอง โดยยังยึดการคมนาคมทางน้ำเป็นระบบการขนส่งหลัก ตลาดร้านค้าลักษณะดังกล่าวจะค่อย ๆ ปรับตัวจากตลาดริมน้ำ ตลาดน้ำ ตลาดนัด ตลาดสดริมน้ำ มาจนถึงกลุ่มตลาดและร้านค้าซึ่งล้อมรอบด้วยเรือนแถวไม้ชั้นเดียว และสองชั้น เริ่มพัฒนาเป็นชุมชนค้าขาย มีวัด ศาลเจ้าเป็นของชุมชน มีการค้าขาย

แลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนใกล้เคียง ส่วนพัฒนาการในอีกลักษณะหนึ่ง คือ อิทธิพลซึ่งมาจากการพัฒนาโครงการคมนาคมทางบกโดยรวมของรัฐบาล โดยในระยะ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับต่าง ๆ มีการพัฒนาเครือข่ายการคมนาคม แบบครบวงจรกระจายตัวไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการเข้าถึงตลาดร้านค้าพื้นถิ่นริมน้ำดั้งเดิม ด้วยปัจจัยนี้เองที่เป็นผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบการค้าและวงจรชีวิตของตลาดพื้นถิ่นเพราะเมื่อการขนส่งทางบกสะดวกขึ้น การขนส่งทางน้ำแต่เดิมไร้ความหมาย ทำให้รูปลักษณะของสินค้าและจุดขนถ่ายสินค้าแปรเปลี่ยนของประเภทสินค้าการเกษตร และเครื่องใช้ประจำวัน จากแหล่งผลิตที่มีการคมนาคมขนส่งทางน้ำ ต่อเนื่องกันมาเป็นสินค้าหลากหลาย จากหลายแหล่งผลิต ซึ่งการขนส่งทางบกเข้าถึงลักษณะเด่นของสินค้าเฉพาะแห่งของตลาดเริ่มเลือนหายไปเป็นสินค้าหลากหลายเหมือน ๆ กันไปหมด รวมทั้งการปรับเปลี่ยนจุดขนถ่ายสินค้า จากริมน้ำมาเป็นริมถนนตัดใหม่

สภาพทางกายภาพ

สภาพทางกายภาพของเรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่น หากเป็นร้านค้าและตลาดที่มีอายุการสร้างตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไปยังพบเรือนแถวไม้ชั้นเดียวและสองชั้น บางแห่งเป็นเรือนแถวสร้างขนานทางเดินกลาง ซึ่งมีหลังคาคลุมทางเดินยกสูงขึ้นเหนือระดับหลังคาห้องแถว ลักษณะของห้องแถวไม้แบบนี้ เห็นได้ชัดว่าชั้นบนใช้พักอาศัย เพราะส่วนใหญ่มีระเบียงพักผ่อนยื่นออกมาด้านหน้าของตัวเรือนหากเป็นเรือนแถวชั้นเดียวมักจะมีควมลึกของห้องมาก เพราะด้านหน้าใช้ค้าขาย ด้านหลังใช้พักอาศัยชั้นล่างนิยมเปิดเป็นบานเฟี้ยมไม้ซึ่งเปิดได้ตลอดช่วงเสา เรือนค้าขายนี้บางแห่งมีองค์ประกอบตกแต่งที่ประณีตบรรจง เช่น ช่องลมฉลุลายและระเบียบมีลวดลายตกแต่ง สำหรับตัวตลาดสดจะเป็นโครงสร้างไม้หลังคามุงสังกะสีหรือกระเบื้องและเปิดโล่ง สภาพของเรือนค้าขายผันแปรไปตามช่วงเวลา การสร้างบางแห่ง เมื่อเรือนเก่าผุพังลงก็สร้างเรือนไม้ขึ้นมาใหม่ซึ่งรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปแต่บางแห่งปรับเปลี่ยนเป็นตึกแถว พร้อมเปลี่ยนตำแหน่งมาสร้างริมถนนตัดใหม่

แนวโน้มในอนาคต

แนวโน้มในอนาคตของการคาดการณ์ในการคงอยู่ของเรือนแถวค้าขายและตลาดพื้นถิ่นจะมีศักยภาพในการคงอยู่ได้ใน 2 กรณี คือ

กรณีแรก ในพื้นที่ที่อยู่อาศัยและผู้ครอบครองมีพลังในการรวมตัวเพื่อเก็บรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบตระหนักในคุณค่าของตลาดเรือนค้าขายพื้นถิ่นที่ตนรับผิดชอบ

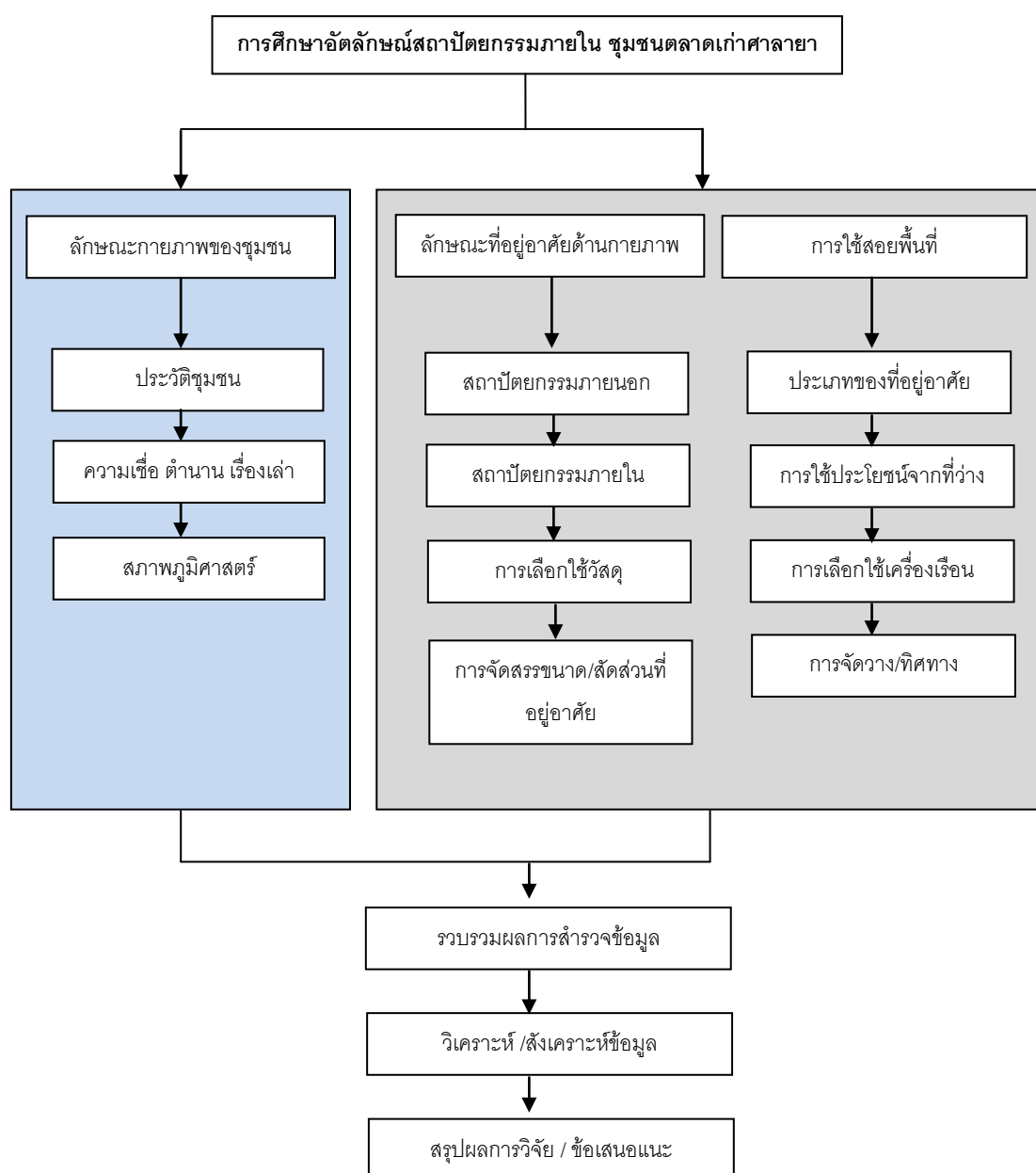
กรณีที่สอง คือ พื้นที่แหล่งที่ตั้งและสินค้าที่ขายในตลาดมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่สามารถหาซื้อได้ในตลาดอื่น ๆ หรือศูนย์การค้าสมัยใหม่ได้ เช่น ตลาดวัดดอนหวายอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

นอกจากปัจจัยทั้ง 2 ข้อดังกล่าวแล้วศักยภาพการคงอยู่แบบดั้งเดิมของตลาดและเรือนค้าขายพื้นถิ่นเป็นไปได้ยากยิ่ง พร้อมทั้งมีแนวโน้มจะเปลี่ยนรูปลักษณะจากเรือนค้าขายพื้นถิ่นที่เป็นเรือนแถวไม้ กลายเป็นตึกแถวสมัยใหม่ด้วย เพราะไม่สามารถจะแข่งขันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมจากกระแสความเปลี่ยนแปลงโดยรวมได้ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในร่วมสมัยเพื่อการบูรณะสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยวกรณีศึกษาตลาดเก่าศาลายา นครปฐม เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยสร้างกรอบแนวความคิดการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

3.1 ขอบเขตการวิจัย

ตารางที่ 1 แผนผังแสดงลำดับขั้นตอนดำเนินการวิจัย

กรอบแนวคิดในงานวิจัย เรื่องอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในร่วมสมัยเพื่อการบูรณะสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยว กรณีศึกษาตลาดเก่าศาลายา นครปฐม มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้ององค์ประกอบดังนี้

1. ภูมิประวัติที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
2. ลักษณะที่ตั้งชุมชน
3. ลักษณะการอยู่อาศัยของประชากรในชุมชน
4. ประเพณี ความเชื่อ
5. สถาปัตยกรรมภายนอกและภายใน
6. การจัดสรรพื้นที่ว่างภายในที่อยู่อาศัย
7. การสร้างและเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย
8. การเลือกใช้เครื่องเรือน
9. การเลือกใช้สิ่งประดับตกแต่งที่อยู่อาศัย

3.2 กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัย

พื้นที่กรณีศึกษา คือ ชุมชนตลาดเก่าศาลายา ต.ศาลายา จังหวัดนครปฐม มีลักษณะเป็นอาคารไม้ สลับปูน จำนวน 54 หลังคาเรือน

กลุ่มตัวอย่าง คือ บ้านในชุมชนตลาดเก่าศาลายาที่ถูกคัดเลือกโดยพิจารณาจากประเภทของการใช้งานและความสมบูรณ์ของเรือนที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด ได้แก่ เรือนค้าขาย เรือนอยู่อาศัย และเรือนบริการ อย่างละ 1 กรณีศึกษา ทั้งหมด 3 กรณีศึกษา

3.3 วิธีการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

3.3.1 การสำรวจข้อมูลภาคเอกสาร

ข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาของชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์ ชุมชนตลาดเก่าศาลายา และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง จากประวัติศาสตร์ ตลอดจนถึงลักษณะวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ท้องถิ่น และความเป็นอยู่ของประชากรในชุมชน

3.3.2 การสำรวจพื้นที่ทางกายภาพ

ข้อมูลจากการสำรวจรังวัด และจากภาพถ่าย ประกอบด้วย ผังพื้น ภาพด้าน ภาพทัศนียภาพ รายละเอียดของสถาปัตยกรรมภายใน เครื่องเรือน โดยเลือกกรณีศึกษาที่มีลักษณะตรงตามคุณสมบัติที่ได้กำหนดไว้ 3 กรณีศึกษา เพื่อให้ได้รายละเอียดครบถ้วนในการวิเคราะห์ข้อมูล

3.3.3 การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้แบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

3.3.3.1 สัมภาษณ์เจ้าของบ้านกรณีศึกษา เก็บและสำรวจข้อมูลเชิงลึก เพื่อศึกษาถึงสถานะความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้าของบ้านกรณีศึกษากับอิทธิพลที่ส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมภายใน ภายในชุมชนตลาดเก่าศาลายา

3.3.3.2 สัมภาษณ์ประชาชนในชุมชนตลาดเก่าศาลายาที่เกี่ยวข้อง เก็บและสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษา เพื่อหาข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ โดยเลือกจากกลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับกรณีศึกษา

3.4 กรณีศึกษา

กรณีศึกษาเข้าหมวดหมู่ของเรือนอาศัยและค้าขาย มีลักษณะการใช้สอยพื้นที่ที่มีความหลากหลายและมีพัฒนาการควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นเรือนไม้ประยุกต์ อายุเรือนร่วม 70 ปี

บ้านเลขที่ ๑๐๓ ชุมชนตลาดเก่าศาลายา ต.พุทธมณฑล อ.ศาลายา จ.นครปฐม
สมาชิกทั้งหมด 8 คน ดังรายชื่อต่อไปนี้

๑. นางทองหล่อ จันทร์กระจ่าง (เจ้าบ้าน)
๒. นางสาวทองใบ เขี่ยมลีโอนาม
๓. นายจโรม จันทร์กระจ่าง
๔. นางลำพูน จันทร์กระจ่าง
๕. นางสาวจรรยา จันทร์กระจ่าง
๖. นายจุลดิศ จันทร์กระจ่าง
๗. ด.ญ.สุพศิน จองคำอาจ
๘. ด.ช.ทิวสน จองคำอาจ

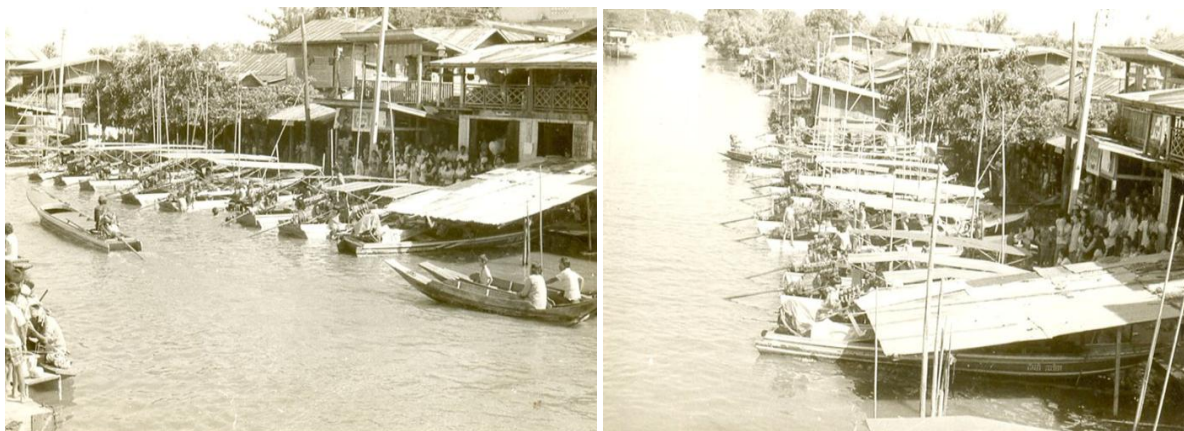
บทที่ 4

สถาปัตยกรรมภายในของเรือนพื้นถิ่นชุมชนตลาดเก่าศาลายา

4.1 การวิเคราะห์และการเปรียบเทียบข้อมูล

ปัจจุบันสภาพของตลาดเก่าศาลายามีการถูกเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสถาปัตยกรรมภายนอก และภายในเป็นส่วนใหญ่ จากอิทธิพลของการขยายตัวของชุมชนเมือง การคมนาคม ประเพณี ความเชื่อ และทัศนคติของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชน การปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงโดยขาดการตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ส่งผลกระทบแก่ชุมชนเก่าแก่มากมายที่ปัจจุบันสามารถพบเห็นได้แค่หลักฐานภาพถ่าย เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างมาก จากหลักฐานทางด้านเอกสารชุมชนตลาดเก่าศาลายายังคงพบร่องรอยต่างๆ หลงเหลือให้ค้นหา สืบสาว ซึ่งส่วนใหญ่ข้อมูลที่ได้มาจากสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งชุมชน การศึกษาจากหลักฐานต่างๆ ภาพเก่า การลงพื้นที่จริง การถ่ายภาพ และการทำแบบร่างรางวัล โดยการเชื่อมโยงองค์ความรู้และข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อค้นหา รูปแบบเฉพาะของที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายา

4.2 การศึกษาเรือนพื้นถิ่นชุมชนตลาดเก่าศาลายา

ภาพที่ 1 แสดงบรรยากาศชุมชนศาลายาในอดีต

ตำบลศาลายาดั้งเดิมอยู่ทางทิศตะวันออกเชื่อมต่อกับอำเภอนครชัยศรี ทิศเหนือติดกับตำบลคลองโยง ทิศใต้ติดกับอำเภอสสามพราน ทิศตะวันออกติดกับอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ส่วนทิศตะวันตกติดกับตำบลคลองมหาสวัสดิ์ ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม โลง มีน้ำชุ่ม ยังไม่มีบ้านเรือนก่อตั้งในชุมชนมากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา การก่อตั้งชุมชนตลาดเก่าศาลายาในระยะแรกเกิดจากการอพยพย้ายถิ่นฐานของบุคคลกลุ่มเล็กๆ จากบริเวณชุมชนคลองสามบาท ที่มีอาชีพทำนาเช่า ทำสวน ปลูกผัก ในละแวกใกล้ๆ ที่มีเรือนตั้งอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ ได้รับปัญหาจากการขุดลอกขยายคลองมหาสวัสดิ์ให้

มีขนาดกว้าง และลึกขึ้นกว่าเดิม เพื่อรองรับการเสด็จประพาสองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น พร้อมกับการสัญจรทางน้ำที่ขยายตัวมากขึ้นนั้น สร้างแรงกระเพื่อมให้ บ้านเรือน ชุมชนที่อยู่ติดคลองมหาสวัสดิ์ เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐาน จากคำบอกเล่าของคนเก่าแก่ในชุมชน ได้พบว่าเรือนอาศัยของกำนันจุ่น ที่มีลักษณะเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ได้ย้ายมาตั้งรกรากอยู่ในชุมชนตลาดเก่า ศาลายเป็นอันดับแรก และเรือนอาศัยไม้ของนางทองหล่อเป็นอันดับที่สอง ค่อยๆ เพิ่มจำนวนขึ้นรวมเป็น ห้าหลังคาเรือน และทยอยมาเพิ่มจนเต็มพื้นที่เหมือนดังสภาพในปัจจุบัน บางครอบครัวนั้นไม่ได้อาศัยอยู่ในละแวกใกล้ๆ บางส่วนย้ายมาจากท้องถิ่นหรือจังหวัดอื่นๆ ที่เกิดจากการชักชวนของคนที่อยู่เดิมในชุมชน มาเพื่อประกอบอาชีพค้าขาย เช่น อาหาร ยาแผนโบราณ ร้านทองรูปพรรณ อุปกรณ์ไฟฟ้า และอื่นๆ อีก มากมาย ในอดีตพื้นที่ปลูกสร้างเรือนทั้งหมดในชุมชนปัจจุบันเป็นคันนา ดินมีความชื้นและมีน้ำท่วมขัง ถัด จากบริเวณชุมชนด้านหน้า บริเวณสถานีรถไฟปัจจุบันเป็นสระบัวขนาดใหญ่ เจ้าของที่ดินเดิมประกอบอาชีพ ค้าควาย ได้ยินยอมให้มีการเช่าที่ดินให้แก่เรือนกรณีสึกษาราคาที่ 42 ตารางวา 2,000 บาท เรือนในชุมชน สมัยนั้นมีการประยุกต์การใช้งานจากเรือนใต้ถุนสูงเดิม นิยมยกพื้นเรือนจากดินเล็กน้อยเพียงพอให้มี อากาศเย็นจากดินระเหยขึ้นมาสู่บริเวณเรือนอาศัยบ้าง ต่างจากแนวคิดของเรือนไทยดั้งเดิม ชุมชนตลาด เก่าศาลายาแต่เดิมนั้นเป็นตลาดค้าขายที่มีความคึกคัก มีการสัญจรของเรือโดยสารตลอดทั้งวัน ตั้งแต่เช้า ถึงค่ำ โดยที่เรือต่างๆ จะมาขึ้นเทียบที่ท่าหน้า บ้างก็มาต่อรถไฟไปยังพื้นที่อื่น บ้างก็มาประกอบพิธีทาง ศาสนาที่วัดศาลวัน ชุมชนตลาดเก่าศาลายานั้นจึงกลายเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งไปโดยปริยาย

ด้วยบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบอย่างมากแก่ชุมชนฯ ใน ปัจจุบัน ผู้ที่อยู่อาศัยดั้งเดิมได้ย้ายถิ่นฐานและกิจการค้าขายไปอยู่ในบริเวณอื่นๆ เช่น ตลาดใหม่ ซึ่งใกล้กับ สถานที่ตั้งใหม่ของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นบริเวณที่มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น จาก ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลผู้คนในชุมชนตลาดเก่าศาลายาเกิดการพลัดถิ่น การย้ายถิ่นฐาน เดิมนั้น ประชากรในชุมชนฯ จะอาศัยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ และได้ลดเป็นครอบครัวขนาดเล็ก เป็น สาเหตุที่ก่อให้เกิดการละทิ้งพื้นที่ ละเลยที่จะดูแลรักษารูปแบบ อัตลักษณ์ของชุมชนที่มีภูมิประวัติที่ดั้งงาม

ภาพที่ 2 แสดงบรรยากาศชุมชนศาลายาวัดศาลวันในอดีต

ภาพที่ 3 แสดงบรรยากาศเรือนพื้นถิ่นเดิม

ภาพที่ 4 แสดงบรรยากาศเรือนพื้นถิ่นเดิม ๒

หมายเหตุ : ภาพถ่ายจากประชาชนดั้งเดิมในชุมชนตลาดเก่าศาลายา

4.3 ศาสนา ประเพณี ความเชื่อของชุมชนตลาดเก่าศาลายา

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ชาวบ้านในชุมชนทั้งหมดนับถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่เดิม ประเพณี ความเชื่อทั้งหมดจึงมีการถ่ายทอดมาจากศาสนาปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งลี้ลับ นั้นพบว่ามีรูปเคารพ และสถานที่สำคัญที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในแต่ ละวาระ โอกาส ทำให้ชาวบ้านมีกิจกรรมที่ได้ปฏิบัติร่วมกัน มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่น ก่อให้เกิดความเป็น หนึ่งเดียว

วัดศาลวัน

เดิมนั้นเรียกว่า “วัดตาพิน” ในปี พ.ศ.๒๔๔๐ กำนันพิน ซึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็น ขุนวิศาล กั้นโอกาส เป็นนายกองเก็บผลประโยชน์จากที่ดินนาของเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้นำเงินจากค่ากองนามา สร้างเป็นวัดขึ้น ในสมัยเริ่มแรกที่ก่อตั้งวัดมีเพียงกุฏิสงฆ์และศาลารวมอยู่ด้วยกันเป็นเรือนหมู่ดูสวยงามแต่ ยังไม่มีพระอุโบสถ มีพื้นที่กว้างขวางกว่าที่พบในปัจจุบันอย่างมาก มีพระอธิการชด (เดช ดิษดี) เป็นสมภาร รูปแรก ได้ร่วมกับ กำนันพิน และชาวบ้านทำนุบำรุงวัดศาลวันเรื่อยมา ได้สร้างศาลาการเปรียญขึ้นเป็นหลัง

แรกของวัด ชื่อแต่เดิมของ วัดตาพิน ถูกตั้งตามชื่อของขุนวิศาลกันโสภาส ต่อมามีการเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดภิญโญสโมสร” ตามชื่อผู้สร้าง และเป็น “วัดศาลวัน” ในที่สุด วัดศาลวันกลายเป็นศูนย์กลางชาวบ้านในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา และชุมชน ที่สำคัญคือวัดทำให้ชุมชนเริ่มเคลื่อนตัวจากสี่แยกคลองขวางมาอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับวัดและกลายเป็นชุมชนศาลายามาจนกระทั่งปัจจุบัน

ภาพที่ 5 วัดศาลวัน วัดประจำชุมชนศาลายา

ประเพณีสงกรานต์ (เดือน ๕)

ประเพณีสงกรานต์ของชาวศาลายานอกจากจะมีการทำบุญตักบาตรและเล่นน้ำเช่นเดียวกับประเพณีสงกรานต์ของท้องถิ่นอื่น ๆ แล้ว ยังมีความโดดเด่นตรงที่จะมีการจัด “ประเพณีเทกระจาด” ขึ้นในวันสุดท้ายของเทศกาล โดยมากมักตรงกับวันที่ ๑๕ หรือ ๑๖ เมษายน การเทกระจาดนั้น ชาวบ้านจะนำสิ่งของมาบริจาค เช่น จักรยาน หม้อหุงข้าว โทรทัศน์ โดยจะติดหมายเลขไว้ที่สิ่งให้นำมาบริจาค จากนั้นก็นำหมายเลขมาใส่ในลูกมะเขือเทศซึ่งผูกกับลูกมะนาว แล้วให้พระเป็นผู้โปรยแจก ใครหยิบได้หมายเลขอะไรก็มารับของรางวัลที่ตรงกับหมายเลขนั้น วัดแรกที่จัดประเพณีเทกระจาด ได้แก่ วัดสุวรรณาราม แต่ในปัจจุบันวัดศาลวันก็มีการจัดประเพณีดังกล่าวด้วย

ประเพณีทำบุญตลาด (เดือน ๖)

การทำบุญตลาดของชาวศาลายาจะจัดขึ้นในวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙ เป็นประจำทุกปี เชื่อว่าหากปีไหนไม่ได้จัดจะเกิดเหตุร้ายขึ้น โดยจะนิมนต์พระ ๙ รูปมาเจริญพระพุทธมนต์ที่กลางตลาด นอกจากนั้นยังมีการบวงสรวงเจ้าพ่อขุนทุ่ง ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ด้วยหัวหมู ขาหน้า ขาหลัง และหาง จัดเรียงกันเป็นตัวหมู เหล้า ผลไม้ ขนมถ้วยฟู โดยจะจุดธูป ๑๓ ดอก และยังมีการไหว้ผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการทำบุญตลาดเป็นคนแรก แต่ถูกยิงเสียชีวิตกลางงานนี้ โดยจะไหว้ด้วยเบียร์ และน้ำสไปรท์ ทั้งยังมีการจัดเก้าอี้วางไว้ด้านหน้าเพื่อให้ดวงวิญญาณผู้ใหญ่วิธีได้มาร่วมพิธี ณ บริเวณทางสามแพร่งกลางตลาด

ภาพที่ 6 พื้นที่บริเวณทางสามแพร่งในชุมชนฯ

พิธี ประเพณี

นอกจากประเพณี ๑๒ เดือนดังกล่าวมาแล้ว ชาวศาลายายังมีประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ที่มีความสำคัญต่อช่วงการเปลี่ยนผ่านหรือเปลี่ยนสถานภาพ (rite of passage) ในแต่ละช่วงของแต่ละบุคคลด้วย ได้แก่พิธีที่เนื่องกับการเกิด โกงจุก แต่งงาน และตาย

พิธีการเกิด

ของชาวศาลายานั้น นิยมทำพิธีซื้อแม่ซื้อ โกงผมไฟ เช่นเดียวกับท้องถิ่นอื่น ๆ ในภาคกลาง นอกจากนี้เมื่อเด็กเริ่มโตขึ้นเล็กน้อย พ่อแม่จะนำตุ๊กตาดิน ปั้นเป็นรูปเด็กไว้ผมเปีย ผมแกละ ผมจุก ฯลฯ หากเด็กหยิบตุ๊กตาตัวไหน ก็ต้องไหว้ผมทรงนั้น หากเด็กหยิบตุ๊กตามากกว่าหนึ่งตัวก็ต้องไหว้ให้ครบโดยแบ่งเนื้อที่บนศีรษะไว้ทรงต่าง ๆ ในคราวเดียวกัน และหากเด็กคนใดไม่หยิบตุ๊กตา เด็กคนนั้นก็ไม่ต้องไหว้ผมจุกให้ไว้ทรงธรรมดาทั่ว ๆ ไป เมื่อเจริญวัยเข้าสู่วัยรุ่น ประมาณอายุ ๑๒ - ๑๓ ปี เด็ก ๆ ที่ไว้กึ่งจะเข้าพิธีโกนจุก โดยจะนิมนต์พระมาสวดมนต์ที่บ้าน หรืออาจทำที่วัดก็ได้ แล้วอาจให้พระหรือผู้ใหญ่ที่นับถือเป็นผู้โกนจุก ให้เด็กเพื่อความเป็นสิริมงคล

งานอุปสมบท

ชายที่มีอายุครบ ๒0 ปีบริบูรณ์ ย่างเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ก็ต้องบวชทดแทนพระคุณพ่อแม่ ในอดีตงานบวชนาคจัดกัน ๓ วัน ๓ คืน วันแรก จะมีพิธี “รับนาค” ที่วัด โดยชายที่จะบวชเข้าไปให้พระโกนผมให้ จากนั้นนำรูปเทียนดอกไม้ไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัด หากพ่อแม่เสียชีวิตก็นำดอกไม้รูปเทียนไปขอขมาที่หน้าเจดีย์ หากพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ขนาดจะมาอาบน้ำให้พ่อแม่เพื่อความเป็นสิริมงคลของนาคตอนเย็นของวันเดียวกัน แล้วมอบผ้าปูเตียงพ่อแม่จากนั้นจึงให้พ่อแม่และญาติพี่น้องมาอาบน้ำนาค จากนั้นก็จะมีขบวนกลองยาวหรือแห่วงมารับไปที่บ้านของนาค รอเวลาจนเย็นก็จะมีทำขวัญนาค

ภาพที่ 7 บรรยายภาคประเพณีงานบวช ๑

ภาพที่ 8 บรรยายภาคประเพณีงานบวช ๒

วันถัดไป ช่วงบ่ายเจ้าภาพก็จะแห่มาบวช เวลาเวียนโบสถ์เมื่อก่อนนาศก็จะช็อค มีขบวน มหรสพหน้าหน้านาค ทั้งกลองยาว กระบี่กระบอง กระตั่วแทงเสื่อ ฯลฯ จากนั้นนาคจะอมเหรียญไว้ในปาก แล้วกล่าวคำบูชาพระธรรมคุณ (สวากขาโต) รอบที่สามก็ให้ว่าบทพระสังฆคุณ (สุปฏิปันโน) ทั้งรอบเนี่ย เมื่อเสร็จพิธีแล้ว มักจะนำเหรียญที่นาคอมอมไว้ในปากเวลาเวียนโบสถ์นี้ไปทำเครื่องรางของขลัง

วันสุดท้าย ตอนเช้ามีพิธีทำบุญฉลองพระใหม่ เป็นการรับประทานอาหารร่วมกันธรรมดา ชาวบ้าน มาช่วยกันทำ ใครมาก็กินกันเรื่อยไป ชาวบ้านเล่าว่าการจัดงานทั้ง ๓ วันนี้จะต้องทำกับข้าวเยอะ ฉะนั้น เวลาจะทำงานบุญครั้งหนึ่ง ต้องเตรียมชุดบ่อเล็ก ๆ เอาปลามาซังไว้ โดยเฉพาะปลาช่อน เพื่อใช้ทำอาหาร ทำน้ำยา เพราะโดยมากจะทำขนมจีน

ประเพณีงานศพ

ในอดีตเมื่อในบ้านมีคนเสียชีวิตชาวบ้านก็จะต่อโลงกันเอง แล้วจัดพิธีศพ ส่วนใหญ่จะไว้ศพที่บ้าน และจะทำพิธีศพไม่กี่วัน ประมาณ ๓-๗ วัน ในระหว่างนั้นก็มักจะมี “สวดคฤหัสถ์” ซึ่งเป็นมหรสพสำหรับ งานศพมาเล่นที่บ้านงานด้วย แล้วจึงเก็บศพไว้ ๑ - ๑๐ ปี บางคนเก็บไว้ถึง ๒๐ ปีก็มี โดยเก็บไว้ในป่าช้า แล้วแต่ความพร้อมของเจ้าภาพ เมื่อมีงบประมาณจัดงานแล้วจึงจะนำศพมาทำพิธีฌาปนกิจ เพราะต้องใช้ เงินจำนวนมากเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ตายในวาระสุดท้าย พระครูบรรพตธรรมานุสิฐ เจ้าอาวาสวัดมะเกลือ เล่าว่า

ในอดีตมีพิธีเรียกว่า “กระดานหก” สำหรับเวลาที่จะบังสุกุลในพิธีศพ โดยวางศพนอนลงบนไม้กระดาน ไม้กระดานนี้จะทำพิเศษคือให้หกขึ้นมาได้ เมื่อถึงเวลาพระจะไปบังสุกุล เจ้าภาพหรือญาติจะนำผ้าไตรไปวางไว้บนศพ แล้วพระจะเหยียบกระดาน ศพก็จะลุกขึ้นมาประเคนผ้า เรียกว่า “กระดานหก”

เรื่องการเก็บศพนั้นจะเก็บไว้ในป่าช้า การเก็บศพไว้นานย่อมทำให้เกิดกลิ่นรบกวน ดังนั้นหากศพที่เพิ่งตายไม่นานสัปเหร่อจะนำศพออกมาแล้วแล่นเนื้อออก ให้เหลือกระดูก ถ้าศพที่ตายนานแล้ว เนื้อจะแห้งสัปเหร่อจะดึงแล่นหนังออก ลอกหนังลอกพังผืดออกเหลือแต่กระดูก เสร็จแล้วก็ใส่ปี๊บต้มแล้วนำไปล้าง ที่วัดมะเกลือ “สระล้างศพ” ซึ่งปัจจุบันได้ถมไปแล้วอยู่บริเวณศาลากลางน้ำ เมื่อล้างกระดูกเรียบร้อยแล้วจึงนำมาใส่กล่อง (โลงเล็ก) แล้วไปเก็บไว้ตามกุฎเพื่อสวดทุกวันพระ

โดยทั่วไปมักทำพิธีฌาปนกิจ หรือเผาศพในราวเดือนยี่ ไม่เกิดเดือน ๖ เพราะเป็นช่วงหน้าแล้ง คือไม่มีฝน และชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวนา ก็ยังไม่ได้ปลูกข้าวกัน ชาวบ้านก็จะมีเวลาช่วยงาน ชาวบ้านที่มีฝีมือจะช่วยกันทำ “ร้านมั่ว” ที่ให้หยวกกล้วยประกอบขึ้นไปซึ่งต้องใช้ช่างแทงหยวกที่มีประสบการณ์ งานฌาปนกิจของชาวศาลายานั้นจะมี ๓ วัน คือวันแรกเป็นวันชักศพขึ้นเชิงตะกอนที่ทำเป็น “ร้านมั่ว” (สมัยก่อนที่ยังไม่มีเมรุ) แล้วมีพิธีสวดมนต์เย็น วันต่อมาเป็นวันพิธีเผา และวันสุดท้ายเป็นพิธีเก็บกระดูกเป็นอันเสร็จพิธี

4.4 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนตลาดเก่าศาลายา

แม้ว่าปัจจุบันสภาพของชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีต มีทิศทางการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสถาปัตยกรรมทั้งภายนอกและภายในที่ละทิ้งรูปแบบเดิม มุ่งแสวงหาความเจริญอย่างชัดเจน ตามสภาพของสังคมปัจจุบัน ลักษณะต่างคนต่างอยู่ การสำรวจจากสภาพแวดล้อมจริงโดยการเดินสำรวจ การบันทึกภาพถ่าย และสัมภาษณ์ ค้นพบว่า พื้นที่สาธารณะโดยรอบขาดการบูรณะ ซ่อมแซม สถาปัตยกรรมภายนอกและสถาปัตยกรรมภายใน มีการแปลงสภาพจากเดิมไปมาก มีการใช้วัสดุในงานสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนไปจากอดีต เช่น ปูน โลหะ กิ่งปูนกิ่งไม้กิ่งโลหะ มีติดตั้งอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น เครื่องปรับอากาศ แผ่นผ้าใบ แผ่นโฆษณาขายสินค้า ฯ โดยมีได้คำนึงถึงทัศนียภาพโดยรวมของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม และด้อยคุณค่าลงเป็นลำดับ

ภาพที่ 9 สภาพชุมชนตลาดเก่าศาลายาในปัจจุบัน

4.5 แผนผังชุมชนตลาดเก่าศาลายา

ภาพที่ 10 ภูมิทัศน์ชุมชนตลาดเก่าศาลายา และจัดกลุ่มเรือน (อ้างถึง : Google earth)

จาก Keyplan แสดงถึงการจัดหมวดหมู่ของเรือนในชุมชนตลาดเก่าศาลายาเป็นกลุ่มย่อย 6 กลุ่ม โดยพิจารณาจากตำแหน่งที่ตั้ง เป็น 6 กลุ่ม ดังนี้

ด้าน A ประกอบด้วยเรือน 3 หลัง อยู่ติดหน้าถนน และสถานีรถไฟศาลายา

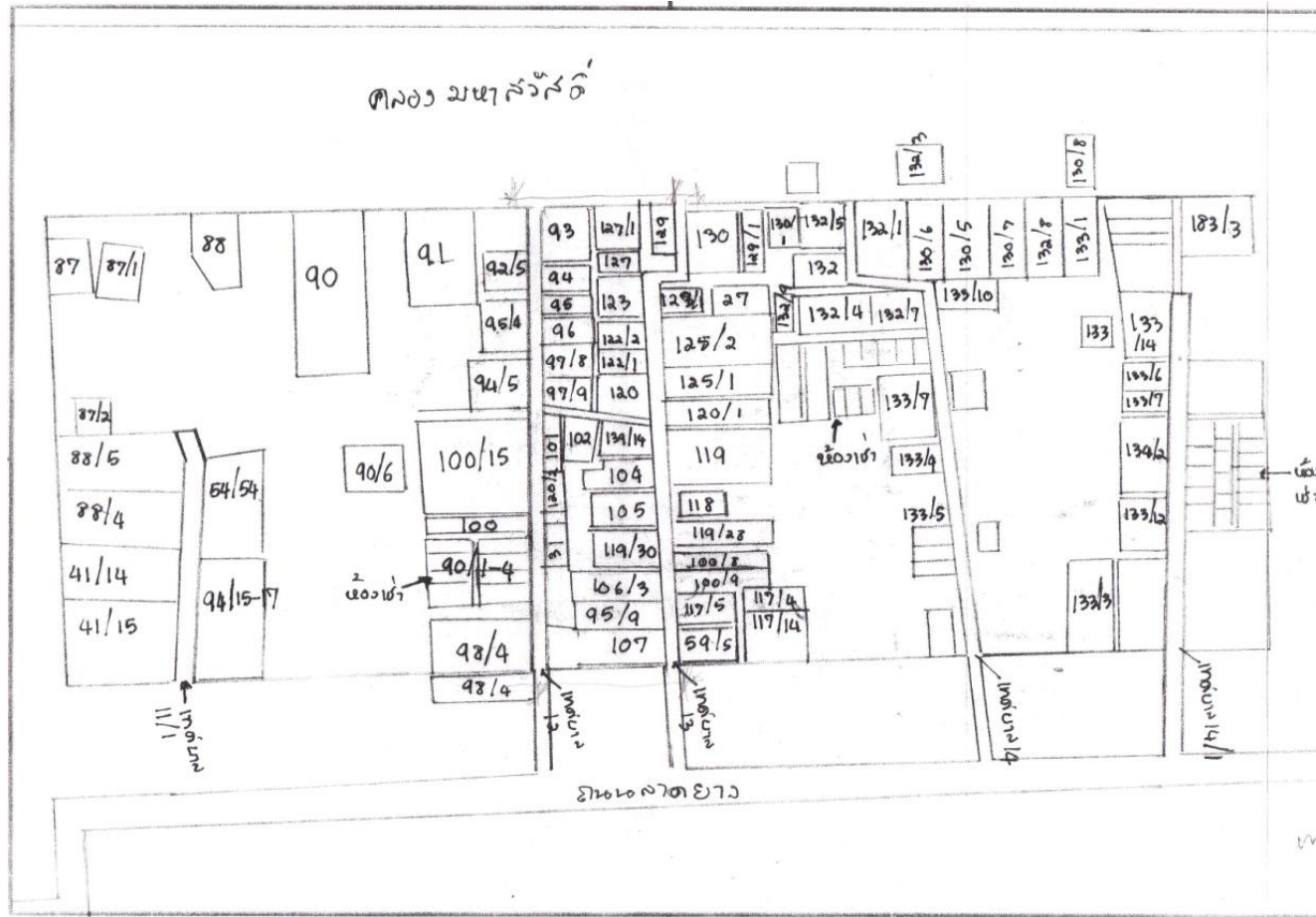
ด้าน B ประกอบด้วยเรือน 10 หลัง อยู่ในซอยฝั่งทิศตะวันตกด้านซ้าย ทางเดินติดต่อไปยัง วัดศาลวัน

ด้าน C ประกอบด้วยเรือน 11 หลัง อยู่ในซอยฝั่งทิศตะวันตกด้านขวา ทางเดินติดต่อไปยัง วัดศาลวัน

ด้าน D ประกอบด้วยเรือน 6 หลัง อยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ ด้านหน้าเป็นวัดศาลวัน

ด้าน E ประกอบด้วยเรือน 13 หลัง อยู่ในซอยฝั่งทิศตะวันออกด้านซ้าย

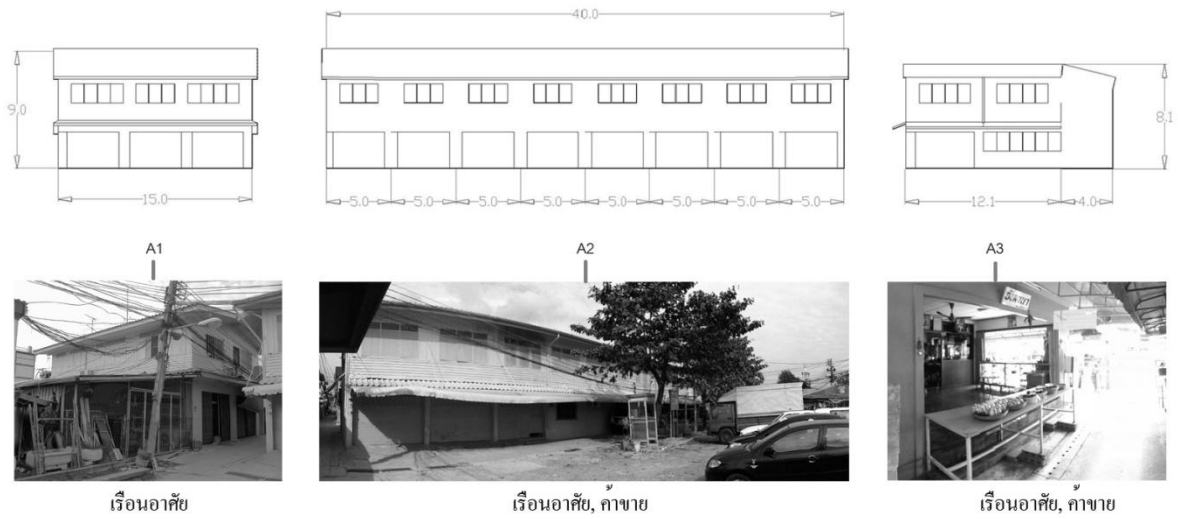
ด้าน F ประกอบด้วยเรือน 11 หลัง อยู่ในซอยฝั่งทิศตะวันออกด้านขวา

ภาพที่ 11 แผนผังแสดงตำแหน่งบ้านเลขที่ ชุมชนตลาดเก่าศาลายา

หมายเหตุ : ภาพจากคุณเก๋ ฝ่ายอาคาร สถานที่ เทศบาลตำบลศาลายา (เจ้าหน้าที่ศูนย์วิทยุชุมชนฯ)

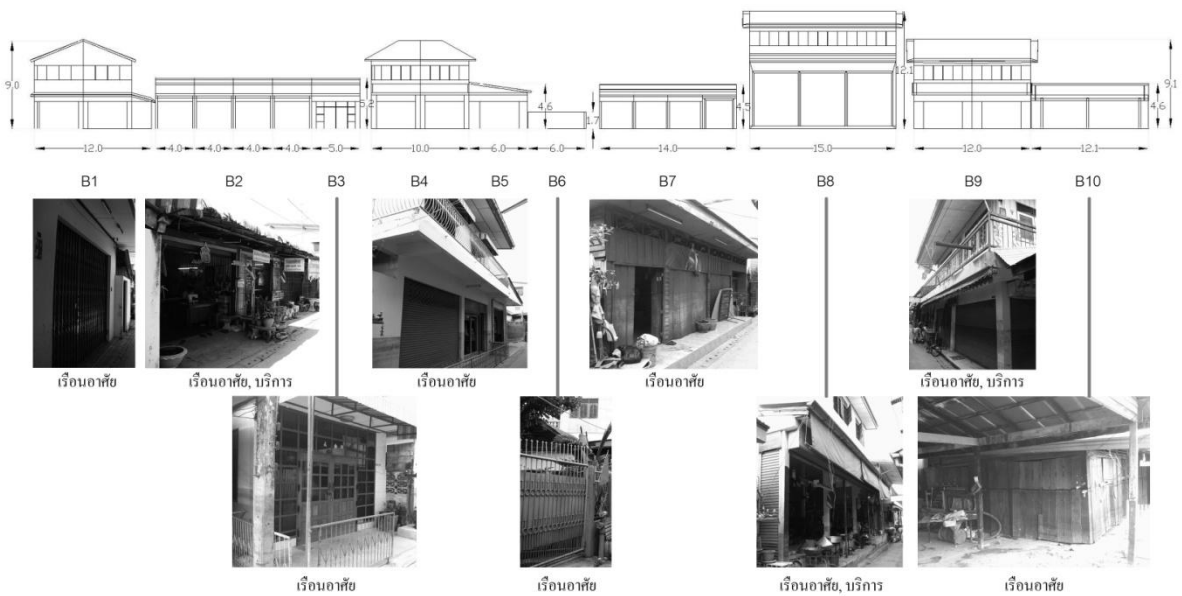
แผนผังชุมชนด้าน A

ภาพที่ 12 เรือนอาศัย, ค้าขาย, บริการ ด้าน A

- A1 เรือนอาศัย 2 ชั้น ที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่
- A2 เรือนอาศัยขนาดใหญ่ที่มีลักษณะเป็นอาคารพาณิชย์ 8 ห้อง ต่อกันแต่ปัจจุบันใช้พื้นที่ในการค้าขายของชำ ลูกชิ้นปิ้ง ขนมจีบ หมูย่าง แค 1 ห้อง ส่วนอื่น ๆ นั้นใช้เป็นที่อยู่อาศัยและใช้เป็นที่เก็บของ
- A3 เรือนอาศัย 2 ชั้น ชั้นล่างขายน้ำพริกเผาสูตสดดั้งเดิมของชุมชน ส่วนชั้นบนใช้เพื่ออยู่อาศัย

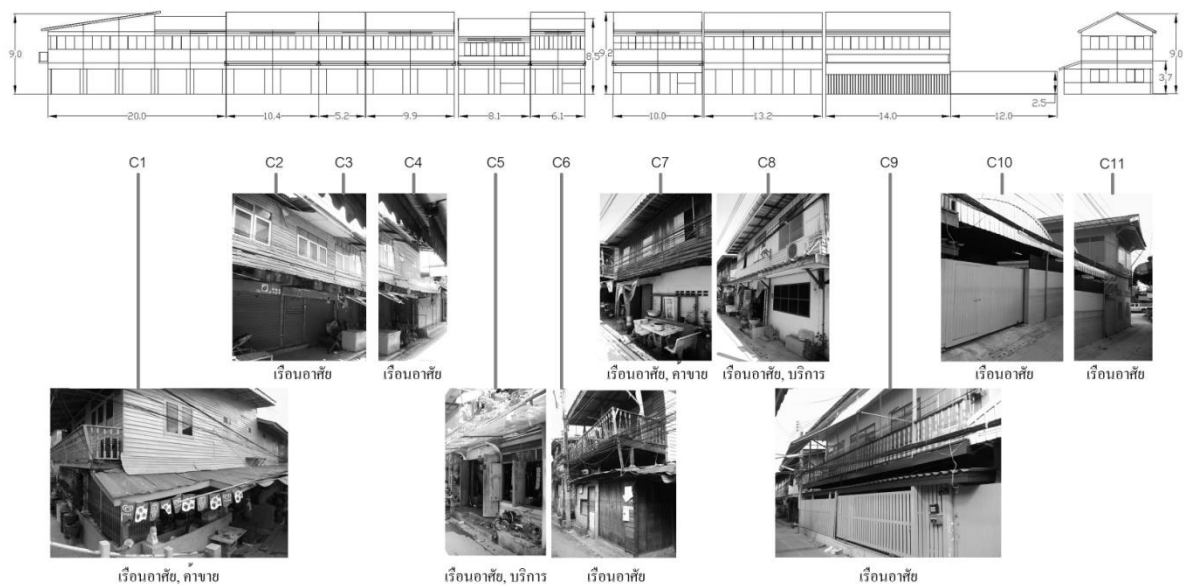
แผนผังชุมชนด้าน B

ภาพที่ 13 เรือนอาศัย, ค้าขาย, บริการ ด้าน B

- B1 ภาพด้านข้างเรือนอาศัย A1
- B2 เรือนบริการ มีการแบ่งซอยเป็นห้องๆ จำนวน 4 ห้อง คือ ร้านตัดเสื้อ ร้านทำฟัน ร้านขายของทีละเล็ก และร้านตัดผม ตามลำดับ
- B3 เรือนอาศัยชั้นเดียวที่มีข้อสันนิษฐานว่าได้รับการดัดแปลงมาจาก B2 ซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน
- B4, B5 เรือนอาศัย 2 ชั้นและส่วนต่อเติม ก่อสร้างด้วยปูนแบบสมัยใหม่
- B6 พื้นที่ว่างอเนกประสงค์ของ B4 และ B5
- B7 เรือนอาศัยไม้เก่าแก่ชั้นเดียว
- B8 เรือนบริการ มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็น ร้านทำผมสตรี ร้านบริการเช่าชุดเจ้าสาว ทำขนม และใช้พื้นที่ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย
- B9 เรือนอาศัยและบริการ 2 ชั้น รับซ่อมวิทยุโทรทัศน์ และอุปกรณ์ไฟฟ้า
- B10 เรือนอาศัยเก่าแก่ที่สันนิษฐานว่าเป็นเรือนหลังแรกทีสร้างขึ้นในชุมชนตลาดเก่าศาลายา

แผนผังชุมชนด้าน C

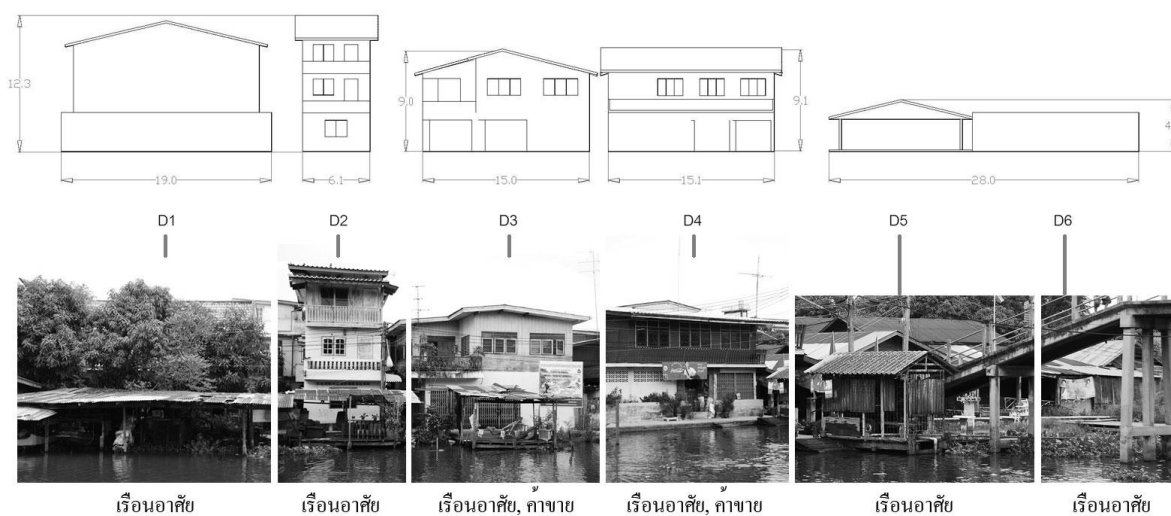

ภาพที่ 14 เรือนอาศัย, ค่าย, บริการ ด้าน C

- C1 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ ชั้นล่างใช้เพื่อการขายของชำ ชั้นบนอยู่อาศัย (ด้านข้าง D1)
- C2, C3 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น ลักษณะเป็นอาคารพาณิชย์
- C4 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น
- C5 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น ปัจจุบันมีการประยุกต์ใช้เป็นสถานีวิทย์ชุมชนตลาดเก่าศาลายา
- C6 เรือนอาศัยไม้เก่าแก่ 2 ชั้น

- C7 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น ใช้พื้นที่บริเวณชั้นล่างและบริเวณรอบในการค้าขายขนม จำพวก
กล้วยทอดและขนมไทยอื่นๆ
- C8 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น ชั้นล่างให้บริการตัดผม ชั้นบนใช้เพื่ออยู่อาศัย
- C9 เรือนอาศัยไม้ 2 ชั้น
- C10 พื้นที่อเนกประสงค์ (ที่จอดรถ)
- C11 เรือนอาศัย 2 ชั้น อาคารพาณิชย์ (ด้านข้าง A2)

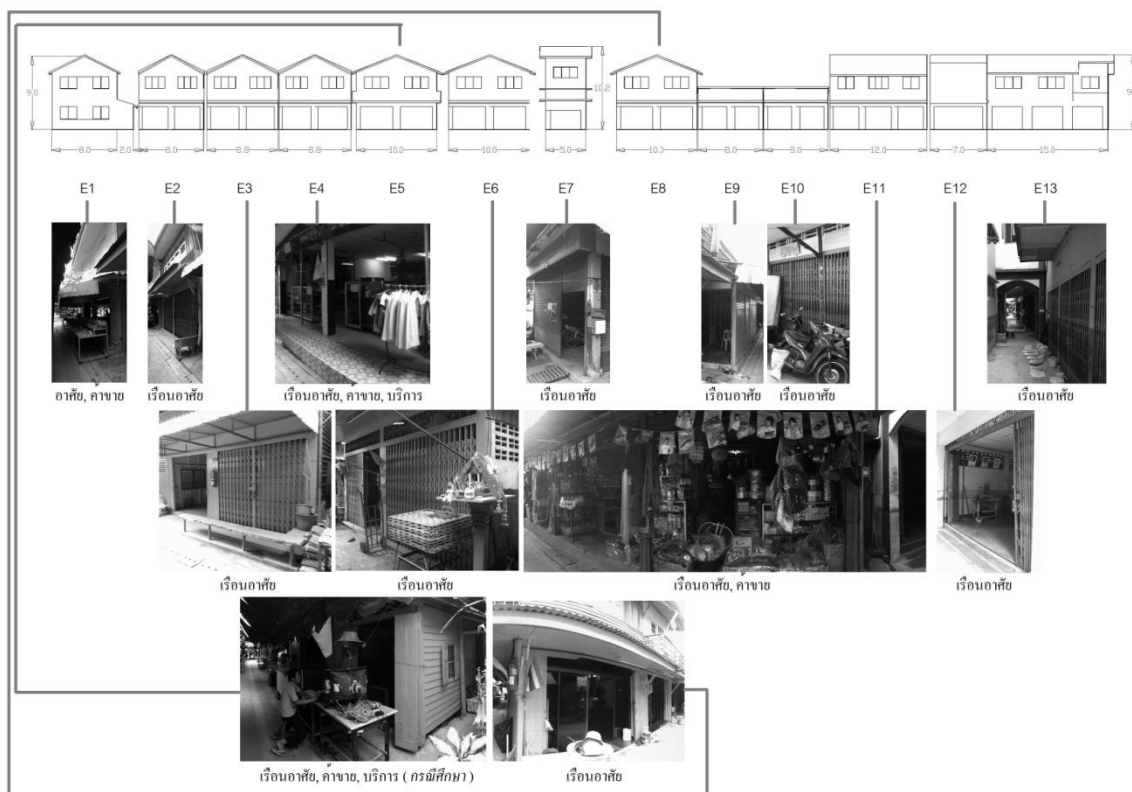
แผนผังชุมชนด้าน D

ภาพที่ 15 เรือนอาศัย, ค้าขาย, บริการ ด้าน D

- D1 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น
- D2 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 3 ชั้น ที่ดัดแปลงสภาพมาจากวัสดุไม้
- D3 เรือนอาศัยประยุกต์ค้าขาย มีการขายกล้วยเดี่ยวเปิดบังในบางเทศกาล ส่วนชั้นบนใช้อยู่อาศัย
- D4 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ ชั้นล่างใช้เพื่อการขายของชำ ชั้นบนอยู่อาศัย
- D5, D6 เรือนอาศัยไม้เก่าแก่ ที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นเรือนหลังแรกในชุมชนตลาดเก่าศาลายา
ปัจจุบันถูกปล่อยทิ้งให้ร้าง ขาดการดูแล มีอายุรวม 80 ปี

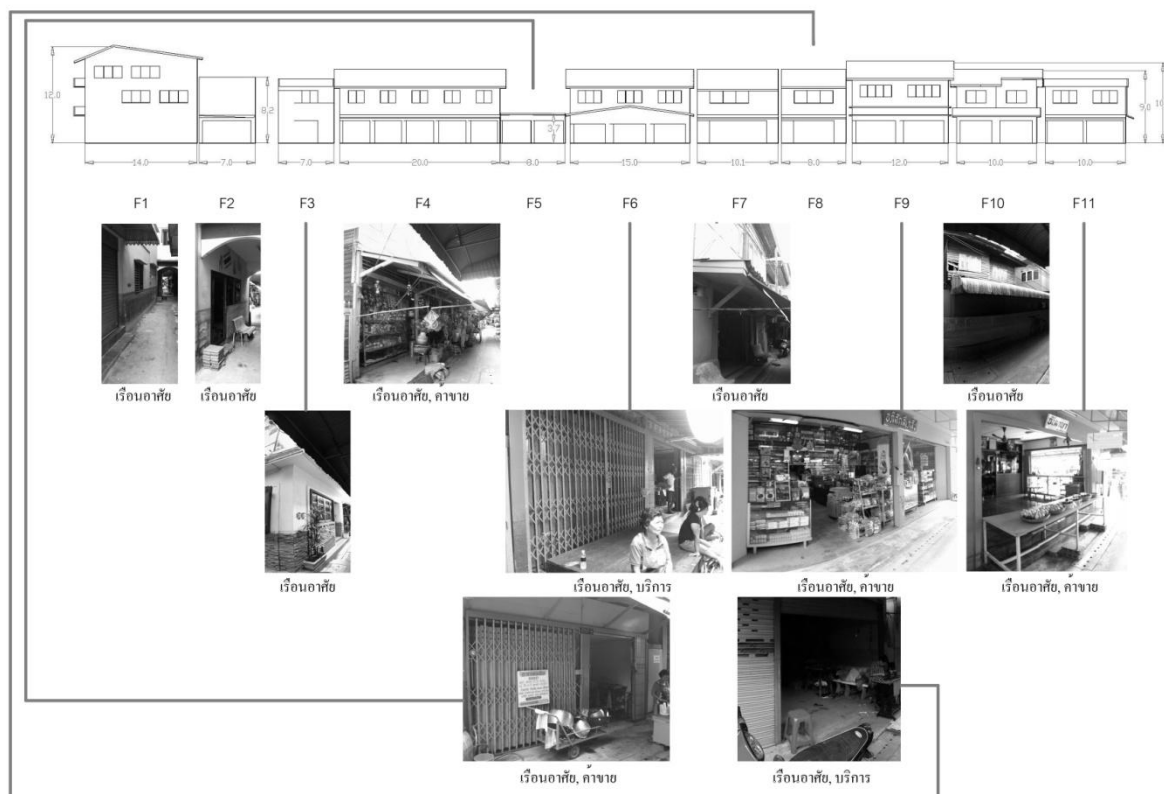
แผนผังชุมชนด้าน E

ภาพที่ 16 เรือนอาศัย, ค้าขาย, บริการ ด้าน E

- E1 เรือนอาศัย 2 ชั้น อาคารพาณิชย์ ขายของชำ (ด้านข้าง A2)
- E2 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น
- E3 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น เปิดขายก๋วยเตี๋ยวเรือโบราณในบางเทศกาล
- E4 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น บริการให้เช่าชุดวิวาห์ และขายหนังสือ
- E5 เรือนอาศัยไม้ 2 ชั้น บริการซ่อมอุปกรณ์ไฟฟ้า และขายส้มตำ (กรณีศึกษา)
- E6 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น
- E7 เรือนอาศัยปูน 2 ชั้น อาคารพาณิชย์
- E8 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น
- E9 เรือนอาศัยปูน
- E10 เรือนอาศัยปูน
- E11 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น ขายของชำขนาดใหญ่
- E12 เรือนอาศัยปูน 2 ชั้น
- E13 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น มีการขายก๋วยเตี๋ยวเปิดบ้างในบางเทศกาล ส่วนชั้นบนใช้อยู่อาศัย (ด้านข้าง D3)

แผนผังชุมชนด้าน F

ภาพที่ 17 เรือนอาศัย, คาชา, บริการ ด้าน F

- F1 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 3 ชั้น ที่ดัดแปลงสภาพมาจากวัสดุไม้ (ด้านข้าง D2)
- F2 เรือนอาศัยปูน 2 ชั้น
- F3 เรือนอาศัยปูน 2 ชั้น สมัยใหม่
- F4 เรือนอาศัยไม้ 2 ชั้น ชายของชำขนาดใหญ่
- F5 เรือนอาศัยปูน ขายอาหารตามสั่ง
- F6 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น บริการซักผ้าหยอดเหรียญ
- F7 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น
- F8 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น บริการตัดเย็บเสื้อผ้า
- F9 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น ขายยาแผนปัจจุบัน
- F10 เรือนอาศัยปูนกึ่งไม้ 2 ชั้น (จากภาพได้รับผลกระทบจากปัญหาอุทกภัย)
- F11 เรือนอาศัย 2 ชั้น ที่มีการใช้พื้นที่ชั้นล่างในการขายน้ำพริกเผาสูตรดั้งเดิมของชุมชน ส่วนชั้นบนใช้อาศัย (ด้านข้าง A3)

หมายเหตุ : ภาพถ่ายและภาพแสดงแผนผังการสำรวจ จัดทำโดยผู้วิจัย (๘ มกราคม ๒๕๕๕)

4.6 พัฒนาการของเรือนในชุมชนตลาดเก่าศาลายา

เรือนในตลาดเก่าศาลายาส่วนใหญ่ปลูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการค้าขาย แต่ละหลังจะมีกิจการค้าขายของตนเอง ลักษณะของเรือนหันหน้าเข้าหากัน มีทางเดินระหว่างกลางขนาดประมาณ 2-3 เมตร เพื่อใช้ในการสัญจรหลัก ด้วยการเดินเท้า และยานพาหนะประเภทมอเตอร์ไซด์ เรือนของชุมชนตลาดเก่าศาลายา

เรือนระยะที่ 1 จะปลูกสร้างด้วยวัสดุหลักเป็นไม้ที่สามารถหาได้ในพื้นที่ใกล้ๆ เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ตะแบก นำมาใช้เป็นโครงสร้างเรือน ฝาบ้าน วงกบหน้าต่าง ตลอดจนส่วนประดับตกแต่งอื่นๆ จากการสำรวจค้นพบว่าเรือนสามารถจำแนกตามพื้นได้ 3 ประเภท คือ เรือนริมน้ำ เรือนแถวภายในตลาด และเรือนติดสถานีรถไฟ ภายหลังเมื่อความเจริญเข้าสู่พื้นที่ เรือนส่วนใหญ่ได้มีการตัดแปลง ต่อเติม สภาพเรือนออกไปในรูปแบบต่างๆ อย่างอิสระ ไร้การกำหนด ควบคุม ด้วยวัสดุอุตสาหกรรม เช่น ปูน โลหะ และวัสดุสังเคราะห์ โดยสาเหตุส่วนใหญ่ในการปรับเปลี่ยนสภาพเรือนของแต่ละเรือนได้ให้เหตุผลจากการผุพังของวัสดุไม้เดิม หาวัสดุเดิมทดแทนได้ยากกว่าในสมัยก่อน ไม้จริงมีราคาที่แพงขึ้น ประกอบกับวัสดุทดแทนมีราคาที่ถูกลงและมีความคงทนสูง ทำให้เรือนค่อยเปลี่ยนแปลงสภาพไปจากเดิมทีละน้อย

เรือนระยะที่ 2 ค้นพบว่ามีการผสมผสานระหว่างรูปแบบเรือนไม้ดั้งเดิมเข้ากับวัสดุจำพวกปูน โลหะมากขึ้นด้วยเหตุผลจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ผู้อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนฯ ต้องการความปลอดภัยมากขึ้น หลายหลังคาเรือนที่มีการปิดพื้นที่โล่งภายในเรือน เพิ่มความเป็นส่วนตัวมากขึ้น และค่อยๆ พัฒนามาเป็นเรือน

เรือนระยะที่ 3 ที่มีการใช้ปูนเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง มีการใช้วัสดุไม้บ้างในบางส่วน เช่น วงกบหน้าต่าง ประตู เป็นต้น ทั้งนี้พัฒนาการอย่างไรทิศทางของเรือนในชุมชนนั้นได้ก่อให้เกิดการสูญหายของรูปแบบสถาปัตยกรรมภายนอกและภายในดั้งเดิม ขาดความตระหนักถึงคุณค่าของรูปแบบของเรือนเก่าแก่ ทำให้ปัจจุบันสามารถพบเรือนพื้นถิ่นของชุมชนตลาดเก่าศาลายาได้น้อยมาก

เรือนระยะที่ 1

เรือนระยะที่ 2

เรือนระยะที่ 3

ภาพที่ 18 พัฒนาการของเรือนในชุมชนตลาดเก่าศาลายาทั้ง 3 ระยะ

4.7 การเลือกเรือนกรณีศึกษา

การกำหนดพื้นที่กรณีศึกษาในสำรวจและศึกษา ใช้เกณฑ์ในการพิจารณาเลือกจากสภาพของเรือนที่มีความสมบูรณ์ โดยที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงและต่อเติมตัวเรือน และแนวความคิดอนุรักษ์ดั้งเดิมน้อยที่สุด แสดงภูมิปัญญาในการสร้างเรือน การใช้สอยพื้นที่ภายใน รูปแบบสถาปัตยกรรมภายใน ตลอดจนเครื่องเรือน เครื่องใช้สอยภายใน โดยข้อมูลจะนำมาจากการสำรวจ การสัมภาษณ์ การถ่ายภาพ และการร่างภาพช่วยจำ เพื่อนำมาประมวลผลและวิเคราะห์เพื่ออธิบายรูปแบบของสถาปัตยกรรมภายนอกและภายใน วัฒนธรรมการอยู่อาศัย การใช้สอยพื้นที่ และข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันของชุมชนตลาดเก่าศาลายา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากผลการคัดเลือกทั้งหมด 2 กรณีศึกษา ที่มีรูปแบบ และข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่ใกล้เคียงกันโดยที่เรือนก้านจุ่น กรณีศึกษาที่ 1 ปลูกสร้างเรือนเป็นอันดับแรก และเรือนของนางทองหล่อ กรณีศึกษาเป็นอันดับที่ 2 ที่ยังคงความสมบูรณ์จากองค์ประกอบเบื้องต้นโดยวิจารณ์ญาณของผู้วิจัย ในการนำมาเพื่อศึกษา วิจัย ค้นหาคุณค่าของสถาปัตยกรรมภายในดั้งเดิม แต่เนื่องจากผลกระทบจากอุทกภัยที่ผ่านมาส่งผลให้กรณีศึกษาที่ 1 ได้รับความเสียหายเป็นอย่างมากจนไม่สามารถบูรณะให้กลับมามีดังเดิมได้ จึงสามารถทำการศึกษาได้จากกรณีศึกษาที่ 2 เท่านั้นที่ยังคงสมบูรณ์

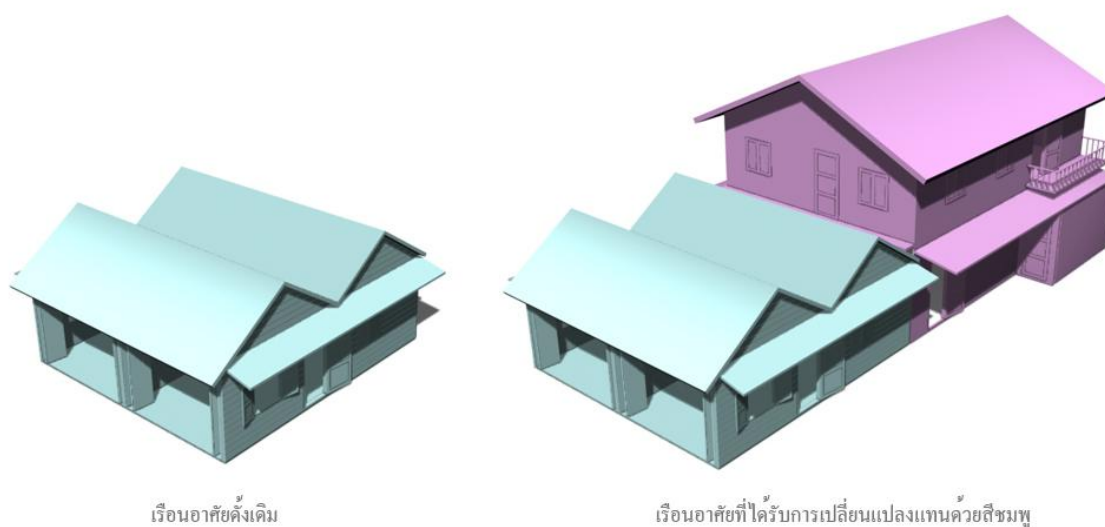
ภาพที่ 19 กรณีศึกษาที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาอุทกภัย (บ้านก้านจุ่น)

เรือนกรณีศึกษาที่ 2

เจ้าของเรือน	นางทองหล่อ จันทร์กระจ่าง
ผู้อาศัย	๘ คน
อายุเรือน	ประมาณ ๖๐-๖๕ ปี
ที่ตั้ง	บ้านเลขที่ ๑๐๓ ชุมชนตลาดเก่าศาลายา ต.พุทธมณฑล อ.ศาลายา จ.นครปฐม
อาชีพ	ค้าขาย, บริการซ่อมเครื่องไฟฟ้า, รับราชการ
ข้อมูลสำรวจ	๙ มกราคม ๒๕๕๕

ภาพที่ 20 ด้านหน้าเรือนกรณีศึกษาที่ 2

เรือนอาศัยดั้งเดิม

เรือนอาศัยที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงแทนด้วยสีชมพู

ภาพที่ 21 การเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรม เรือนกรณีศึกษา

ที่มา : ภาพจำลองสามมิติเปรียบเทียบพัฒนาการของเรือนในอดีตและปัจจุบัน สํารวจและจัดทำโดยผู้วิจัย

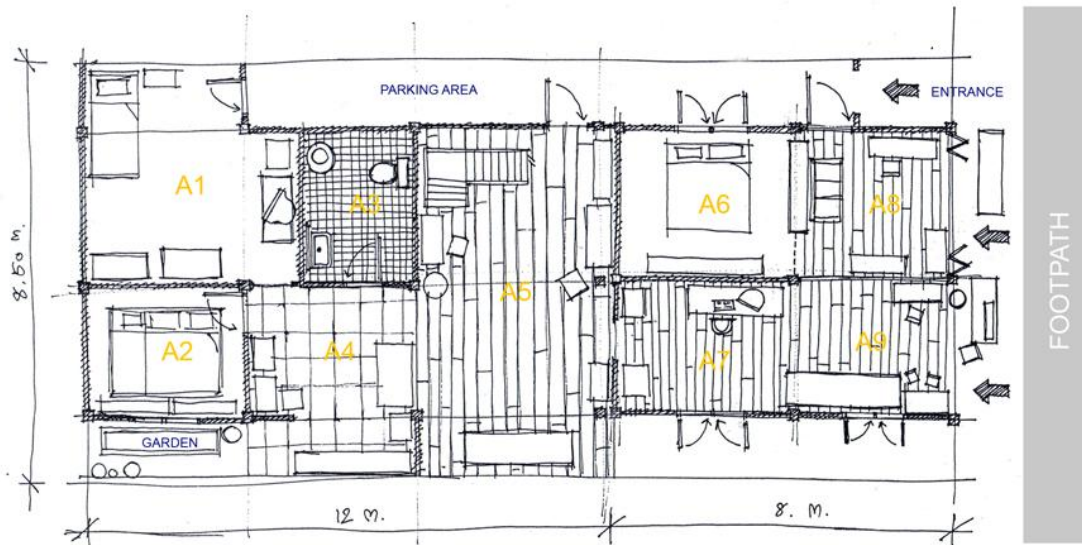
เรือนกรณีศึกษา เป็นเรือนที่มีการสร้างขึ้นเป็นลำดับที่ ๒ ของชุมชนฯ อายุเรือนร่วม ๗๐ ปี สมาชิกเริ่มแรก ๓ คน ประกอบด้วย เจ้าบ้าน สามีเจ้าบ้าน และน้องสาวเจ้าบ้าน มีอาชีพขายก๋วยเตี๋ยว จากบทสัมภาษณ์นั้นได้อธิบายถึงรูปแบบการขายอาหาร มีการขายในบริเวณด้านหน้าของเรือน บริเวณด้านหลังใช้เป็นที่อยู่อาศัย การขายเน้นการบรรจุอาหารเป็นห่อและเพื่อนำไปบริโภคที่อื่นได้โดยสะดวก มีการจัดโต๊ะเล็กๆ ไว้บริการสำหรับบางคนที่ต้องการบริโภคที่ร้าน สมัยก่อนชุมชนฯ เป็นย่านการค้าศูนย์กลางการคมนาคม คนส่วนใหญ่จะนั่งเรือโดยสารมาขึ้นที่ท่าน้ำและเดินเท้าต่อมาขึ้นรถไฟด้านหน้าของชุมชนฯ เพื่อที่จะไปนครปฐม หรือกรุงเทพฯ ดังนั้นบริบทของการซื้อขายสินค้าจึงดำเนินด้วยความรวดเร็ว

การสร้างเรือนแต่เดิมนั้นจะดำเนินการสร้างกันเองของคนภายใน โดยมีช่างไม้ประจำชุมชนฯ และอาสาสมัครมาร่วมมือกันปลูกสร้าง ไม้ที่ใช้ก่อสร้างเรือนในอดีตนั้นเป็นวัสดุที่พบ หรือหาซื้อได้ง่าย อยู่ใกล้ๆ ในละแวกชุมชน พบมาก คือ ไม้ตะแบก ไม้เต็ง ไม้จริง โดยจะนำมาทำเป็น เสา คาน และฝาบ้าน ส่วนหลังคาในยุคแรกจะทำได้ด้วยการมุงจาก พัฒนาการเป็นสังกะสีและกระเบื้องในเรือนยุคหลังๆ ในอดีตพื้นที่ของเรือน

นั่นจะมีอาณาบริเวณเป็นสวนด้านหลังเรือน สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้มากกว่า ปัจจุบันพื้นที่
อเนกประสงค์ด้านหลังของเรือนได้ถูกต่อเติมขยายด้วยโครงสร้างแบบสมัยใหม่ที่ใช้ เหล็ก และปูน เพื่อเป็น
รองรับจำนวนสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้น

4.8 การจัดสรรพื้นที่เรือนกรณีศึกษา การจัดสรรพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษา ชั้นล่าง

1st floor

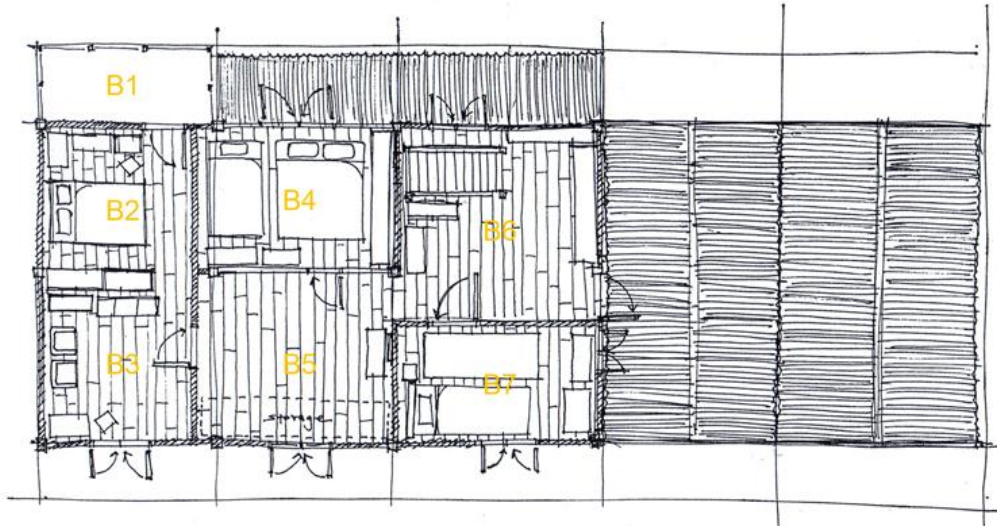
A1 bedroom 1	A2 bedroom 2	A3 bathroom	A4 kitchen
A5 multi-function	A6 bedroom 3	A7 living + working area	A8 electronics service
A9 Som-tam shop			

ภาพที่ 22 การจัดสรรพื้นที่ ภาพประกอบ และ Key Plan ชั้นล่าง

การจัดสรรพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษา ชั้นบน

2nd floor

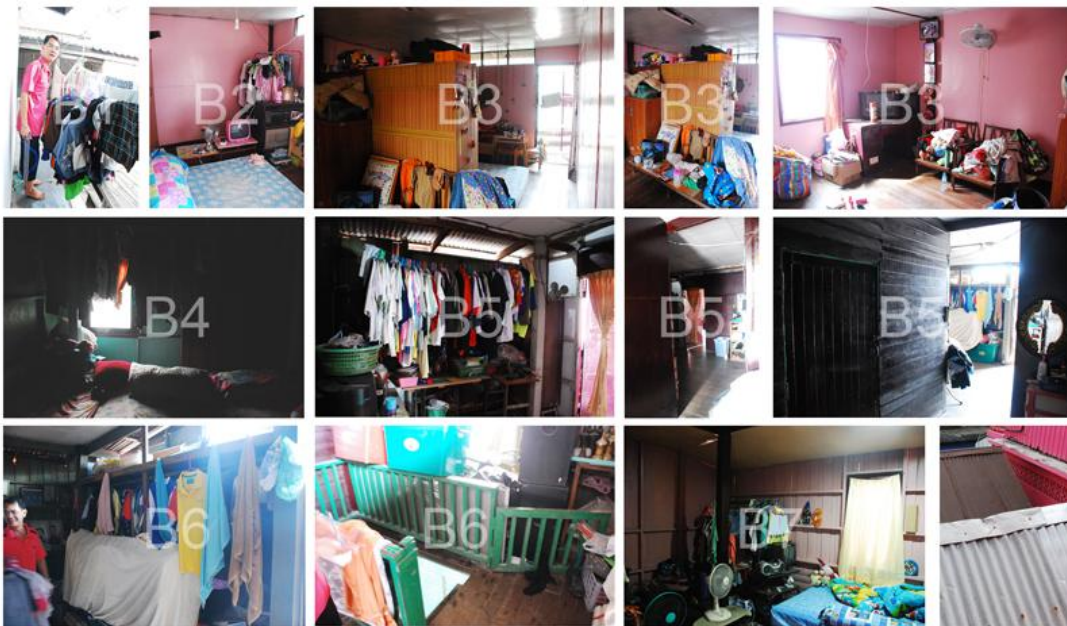

B1 multi-function
B5 storage area

B2 bedroom 4
B6 walk-in-closet area

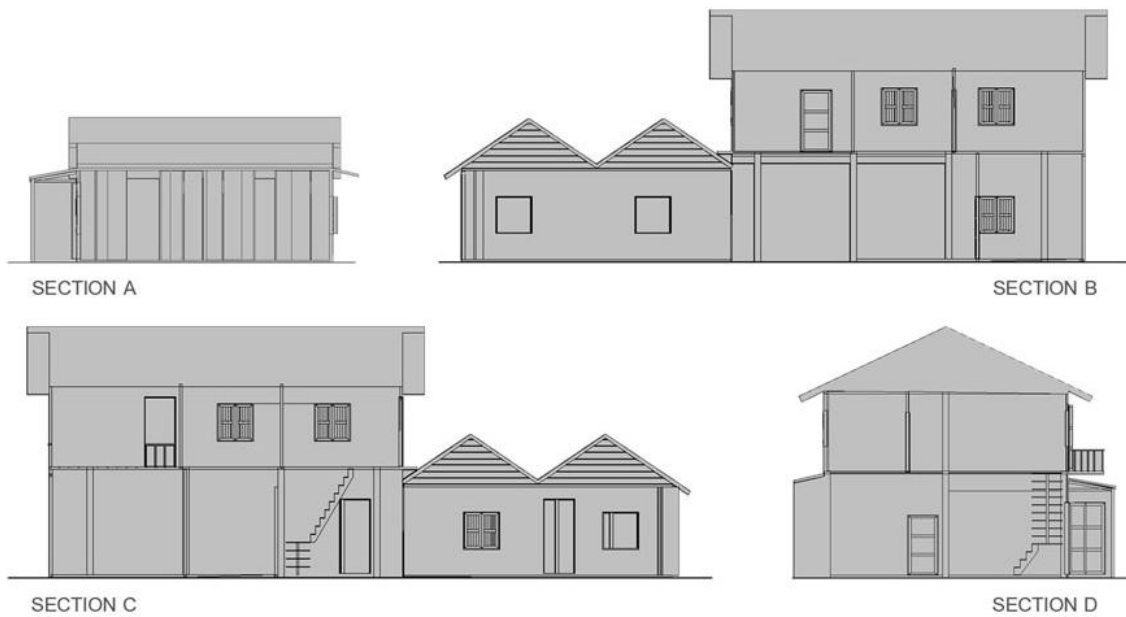
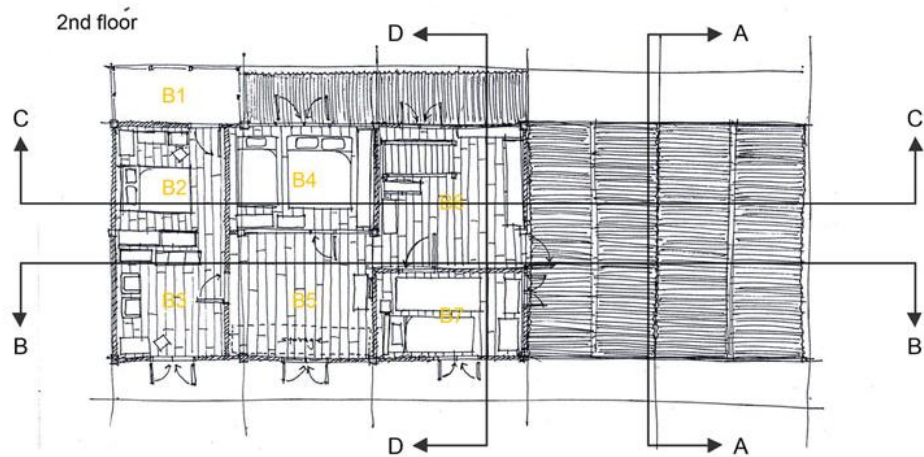
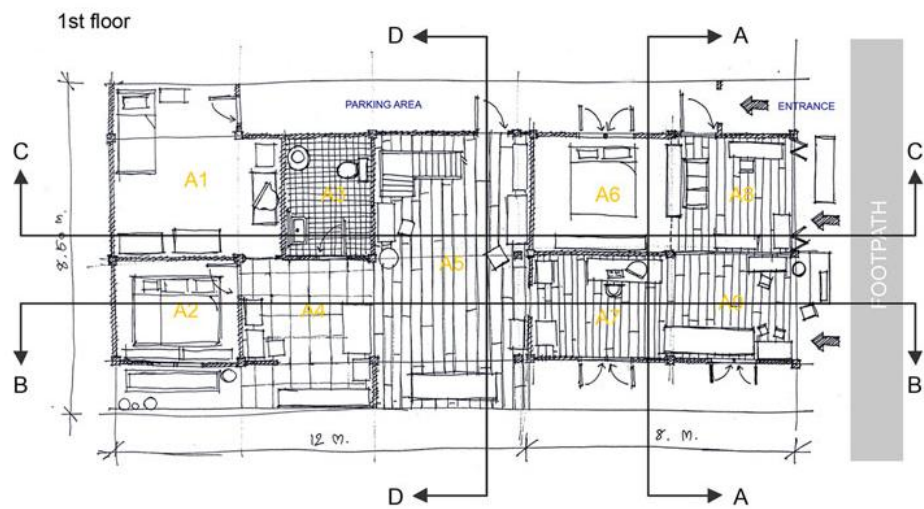
B3 living area
B7 bedroom 6

B4 bedroom 5

ภาพที่ 23 การจัดสรรพื้นที่ ภาพประกอบ และ Key Plan ชั้นบน

ภาพตัดแสดงการจัดสรรพื้นที่ในเรือนกรณีศึกษาทั้ง 4 ด้าน (A, B, C, D)

ภาพที่ 24 ภาพตัดแสดงพื้นที่ภายใน เรือนกรณีศึกษาทั้ง 4 ด้าน

4.9 เครื่องเรือน (Furniture)

เรือนกรณีศึกษาและเรือนต่างๆในชุมชน เครื่องเรือนส่วนใหญ่เป็นเครื่องท้องถิ่น เครื่องเรือนภายใน (indoor furniture) และเครื่องเรือนภายนอก (outdoor furniture) ใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นวัสดุหลัก ที่มีความแข็งแรง ทนทาน และรูปแบบเรียบง่าย สวยงาม เครื่องเรือนในชุมชนฯ ส่วนมาก เน้นลักษณะการใช้งาน พื้นฐานที่ตอบสนองการดำเนินชีวิตประจำวัน สามารถจำแนกตามที่มาจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน โดยแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

ภาพที่ 25 เครื่องเรือนประเภทที่ 1

ภาพที่ 26 เครื่องเรือนประเภทที่ 2

ประเภทที่ 1 เครื่องเรือนที่มีการซื้อมาจากพื้นที่อื่น ส่วนใหญ่เครื่องเรือนเป็นลักษณะลอยตัว (Free-standing furniture) ซื้อจากร้านขายเครื่องเรือนในตัวเมืองนครปฐม และจังหวัดใกล้เคียง วัสดุเป็นไม้เนื้อแข็งสลับกับไม้อัด ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม มีรูปแบบที่สวยงามตามยุคสมัย และประโยชน์ใช้สอยที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของผู้อยู่อาศัย เช่น โต๊ะทำงาน ตู้/ชั้นวางหรือเก็บของ ตู้เสื้อผ้า เก้าอี้ โซฟา ฯ

ประเภทที่ 2 เครื่องเรือนที่จัดทำเองในชุมชน มีลักษณะเป็นเครื่องเรือนลอยตัว (Free-standing furniture) และเครื่องเรือนแบบติดตั้งถาวร (Build-in furniture) ใช้วัสดุไม้ที่หาได้ง่ายในละแวกชุมชน เครื่องเรือนเน้นตอบสนองการใช้งานประเภท การวาง การเก็บของ เป็นหลัก มีการออกแบบที่เรียบง่าย เช่น โต๊ะขายของ โต๊ะวางของ ตู้เสื้อผ้า ชั้นวางของ เป็นต้น

4.10 สีในสถาปัตยกรรมภายใน

องค์ประกอบเรื่องการใช้สีกับสถาปัตยกรรมภายในของเรือนเก่าแต่เดิม พบว่ามีการใช้สีไม้ธรรมชาติ (natural) เป็นสัดส่วนหลัก ซึ่งสีในงานไม้จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของเฉดสี เพราะสารเคมีที่ใช้เคลือบปกป้องเนื้อไม้มีคุณสมบัติความต่างกัน ทำให้สีเหลืองและน้ำตาลของไม้มีความเข้ม อ่อนไม่เท่ากัน องค์ประกอบของสีในส่วนเครื่องเรือน และฝาบ้านบางส่วน จะใช้สีประเภทที่มีส่วนผสมของสีขาว (pastel) เช่น สีเขียว สีฟ้า สีครีมเหลือง เป็นต้น

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผ่านกระบวนการคัดเลือกกรณีตัวอย่างโดยพิจารณาจากความดั้งเดิมของสถาปัตยกรรม เรือนพื้นถิ่นในชุมชนตลาดเก่าศาลายา ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาถึงอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมภายใน ศึกษาความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบ และสภาพของเรือนในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยในมุมมองอื่นๆ ต่อไปในอนาคต

สรุปผลการวิจัย

อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม ที่มีอายุร่วมประมาณ 70-80 ปี สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. สถาปัตยกรรมของชุมชนตลาดเก่าศาลายาดั้งเดิมเป็นเรือนไม้ค้ำชายชั้นเดียว ที่มีการพัฒนารูปแบบมาจากเรือนไม้ยกพื้นสองชั้น ชั้นล่างเป็นลานโล่ง ที่มีถิ่นกำเนิดจากชุมชนคลองสามบาท ริมคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม
2. ประเภทของเรือนที่เกี่ยวข้องกับบริบทของสถาปัตยกรรมภายในมี 3 ประเภท คือ เรือนอาศัย เรือนค้าขาย และเรือนบริการ
3. วิวัฒนาการของเรือนในช่วงเวลา 70-80 ปี ทั้งหมด 3 ระยะ โดยวิเคราะห์จากข้อมูลพื้นฐานและการสัมภาษณ์คนเก่าแก่ในชุมชน คือ เรือนไม้ (ดั้งเดิม) เรือนไม้กึ่งปูน (ประยุกต์) เรือนปูน (สมัยใหม่)
4. ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของตน การเปลี่ยนแปลงของเรือนที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดเรื่องการดูแลรักษาวัสดุดั้งเดิมจำพวกไม้ที่ผุพังตามกาลเวลา และข้อจำกัดในการหาวัสดุเดิมมาทดแทน เช่น ราคา ความหายาก และความนิยมที่เปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม
5. การเปลี่ยนแปลงเส้นทางการคมนาคมจากทางน้ำมาสู่ทางบก และสภาวะทางเศรษฐกิจ การย้ายถิ่นฐานของชาวบ้านในชุมชนเพื่อไปประกอบกิจการค้าขายในพื้นที่ใหม่ ทำให้ชุมชนเกิดความชบเซา และส่งผลมาถึงสถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายาโดยตรง
6. ปัญหาสืบเนื่องจากมหาอุทกภัยที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อสถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายา เรือนและเครื่องเรือนเก่าแก่ที่ตกทอดต่อกันมาเสียหายไปเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถซ่อมแซมได้
7. ชาวบ้านเริ่มมีแนวคิดในการย้ายถิ่นฐาน ละทิ้งชุมชนตลาดเก่าศาลายา ด้วยเหตุผลจากกังวลเรื่องปัญหาอุทกภัยที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. การให้แรงให้ความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น วัฒนธรรมภูมิปัญญาชาวบ้าน ของชุมชนตลาดเก่าศาลายาและชุมชนอื่นๆใกล้เคียง เพื่อเป็นศูนย์กลางทางความรู้ และเป็นสมบัติของชุมชนฯ สืบทอดต่อไป
2. ความเข้าใจและเห็นคุณค่าเรื่องอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมภายใน กับชาวบ้านในชุมชนฯ จะนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับธุรกิจท่องเที่ยว ชุมชนควรมีแบบแผนในการฟื้นฟูและพัฒนาเพื่อรองรับการเป็นชุมชนแห่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
3. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่นั้นๆ รังสรรค์ขึ้นตามทักษะเชิงช่างและศิลปะเฉพาะในชุมชนเอง โดยไม่ได้ใช้วิชาการหรือวิทยาการใดๆ ในการสร้างสรรค์ขึ้น นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยแท้ หน่วยงานราชการควรเข้ามามีส่วนร่วมในกำหนดบทบาท กฎเกณฑ์การอนุรักษ์และเผยแพร่อัตลักษณ์ องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สาธารณะชน เพื่อป้องกันปัญหาการเสื่อมสลายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เป็นสมบัติของประเทศไทย ซึ่งนับวันยิ่งประสบปัญหามากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

วัฒน์ จุฑะวิภาต. “ศิลปะ การออกแบบตกแต่งภายใน”. พิมพ์ดี. กรุงเทพฯ, 2544

เสาวนิตย์ แสงวิเชียร. “ออกแบบตกแต่ง”. โอเดียนสโตร์. กรุงเทพฯ, 2546.

เอกชาติ จันอุไรรัตน์. “3 ทศวรรษกับงานออกแบบตกแต่งภายในของไทย”. อนรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง. กรุงเทพฯ, 2551

องค์อร ตันวัชรพันธ์. “โครงการศึกษาและค้นคว้า การพัฒนาการเครื่องเรือนไทย”. สหประชาพานิชย์.
กรุงเทพฯ, 2540

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. “การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน”. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ, 2549

คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร. “ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่น”. เอกสารประกอบการ
ประชุมทางวิชาการ. คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ, 2544

Silpakorn Architectural Discourse 3rd Symposium. “Current Reflection of Society”. อนรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง. กรุงเทพฯ, 2546

บุญธวัช บุญเจือ. “สัญลักษณ์สัมพันธ์”. ธุรกิจการพิมพ์. กรุงเทพฯ, 2544.

เยาวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ. “การมองตนเอง”. โอเดียนสโตร์. กรุงเทพฯ, 2538.

วิรุณ ตั้งเจริญ, “ทัศนศิลป์”. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2545.

สุเทพ สุนทรภาศ์ช. “ทฤษฎีสังคมร่วมสมัย : พื้นฐานแนวความคิดทางสังคมและวัฒนธรรม”. โกลบอล
วิชั่น. เชียงใหม่, 2540.

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. “อัตลักษณ์ = Identity : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด”. สำนักงาน
คณะกรรมการงานวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ, 2546.

Barbara Mayer. “In the Arts and Crafts style”. Quarto inc. London, 1933

Richard Appignanesi & Chris Garratt. “Introducing Postmodernism”. Totem Books. New York ,
1985.

ภาคผนวก

บทที่ 5

บทวิเคราะห์

พื้นที่ว่างและการสัญจรภายในเรือน (Interior space and circulation)

สภาพเรือนกรณีศึกษามีการประยุกต์ใช้พื้นที่ในส่วนต่างๆ ของเรือนโดยเฉพาะชั้นล่าง ตอบสนองการใช้งาน (function) และวิถีชีวิตประจำวัน (life styles) ภายในชุมชน และยังคงแนวความคิดอนุรักษ์ ความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิม (local wisdom) ไว้อย่างครบถ้วน เพื่อถ่ายทอดการเข้าใจระหว่างรูปแบบของวิถีชีวิตกับสถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่าสาลาบายผ่านเรือนกรณีศึกษา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ และจำแนกประเภทของการใช้สอยพื้นที่ว่าง (space) ได้ 2 ประเภทดังนี้

5.1 ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ว่าง (space analysis)

จากแผนภาพพื้นที่ว่างและการสัญจรภายในเรือนกรณีศึกษาได้กำหนดประเภทของพื้นที่ว่าง 5 ประเภท ได้แก่

5.1.1 พื้นที่ใช้งานเฉพาะหรือพื้นที่ส่วนตัว (privacy space)

คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 30 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่ปิดโดยมากเป็นห้องนอน/พักผ่อน สมาชิกภายในจะใช้งานพื้นที่ส่วนตัวดังกล่าว ก็ต่อเมื่อต้องการพักผ่อนในเวลากลางคืนเท่านั้น มีขนาดที่แตกต่างกันออกไปตามจำนวนของผู้ใช้พื้นที่

ประเภทของพื้นที่	การใช้พื้นที่	ชั้นที่	กว้าง/ตร.ม.	ยาว/ตร.ม.	รวม/ตร.ม.	สี
พื้นที่ส่วนตัว (privacy space)	ห้องนอนป้า	1	3.25	4	13	เหลือง
	ห้องนอนย่า	1	3.25	4	13	
	ห้องนอนลุง	1	4.25	5	20.25, (21.25-1)	
	ห้องนอนลูก	2	2.5	4	10	
	ห้องนอนพ่อแม่	2	3.25	4.25	13.8	
	ห้องนอนน้ำ	2	3.25	3.75	12.18	
รวม					82.23	

5.1.2 พื้นที่ร่วมหรือพื้นที่สาธารณะ (public space)

พื้นที่สาธารณะเป็นศูนย์กลางของการใช้งานพื้นที่ภายในเรือน มีการใช้พื้นที่ร่วม (share) กับส่วนต่างๆ ของเรือนตลอดทั้งวัน โดยพื้นที่สาธารณะจะเป็นพื้นที่ส่วนที่เชื่อมต่อไปถึงพื้นที่ค้าขาย บริการ และ

พื้นที่ส่วนตัว มีสัดส่วนของพื้นที่คิดเป็นร้อยละ 50 ของพื้นที่ทั้งหมด และลักษณะการใช้งานของพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป ตามประเภทของพื้นที่นั้น

ประเภทของพื้นที่	การใช้พื้นที่	ชั้นที่	กว้าง/ตร.ม.	ยาว/ตร.ม.	รวม/ตร.ม.	สี
พื้นที่สาธารณะ (public space)	โรงจอดรถ	1	1	16	16	ชมพู
	ห้องน้ำ	1	3.25	3	9.75	
	ครัว	1	3.75	4	15	
	บ่อปลา	1	0.5	4	2	
	ลานกลางเรือน	1	9	4	36	
	ห้องทำงาน	1	3.25	4	13	
	ที่ตากผ้า	2	1	4	4	
	ห้องนั่งเล่น	2	3.25	3.75	12.18	
	ที่เก็บของ/ลาน	2	3.25	4.25	13.8	
	ห้องแต่งตัว/ลาน	2	4	4	16	
รวม					137.73	

5.1.3 พื้นที่ค้าขาย (Commercial space) แทนด้วยสีฟ้า

พื้นที่ค้าขายเป็นพื้นที่เปิด ในการรองรับผู้บริโภคที่จะเข้ามาซื้ออาหารมีทั้งซื้อและนำไปรับประทานที่อื่น และมีโต๊ะภายในร้าน 1-2 โต๊ะ เพื่อรองรับลูกค้าที่ต้องการรับประทานอาหารที่ร้าน จะอยู่บริเวณด้านหน้าของเรือนมีการใช้งานพื้นที่ร่วม (share) กับพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ภายนอกของเรือน จากรูปแบบของการใช้งานพื้นที่ ผู้อาศัยที่เป็นผู้ขายต้องใช้งานพื้นที่ส่วนห้องทำงานในการหยิบอุปกรณ์ประกอบอาหารที่จำเป็น มีการจัดสรรพื้นที่ส่วนห้องทำงานไว้มุมหนึ่งเพื่อวางตู้เย็นในการแช่แข็งอาหารสด ประกอบกับมีการขยายพื้นที่ของร้านส่วนด้านหน้า ใช้งานพื้นที่ร่วมกับพื้นที่ภายนอกของเรือน (Exterior) เพื่อวางโต๊ะขายอาหาร ประมาณ 1 เมตร

ประเภทของพื้นที่	การใช้พื้นที่	ชั้นที่	กว้าง/ตร.ม.	ยาว/ตร.ม.	รวม/ตร.ม.	สี
พื้นที่ค้าขาย (Commercial space)	ขายส้มตำ/ ต้ม เครื่องใน	1	3.25	4	13	ฟ้า
รวม					13	

5.1.4 พื้นที่บริการ (Service space) แทนด้วยสีเขียว

พื้นที่บริการจะมีรูปแบบคล้ายคลึงกับพื้นที่ค้าขาย มีการใช้พื้นที่ร่วมระหว่างเจ้าของกิจการและลูกค้า แต่จะมีรูปแบบการใช้พื้นที่เป็นลักษณะที่ค่อนข้างปิด เพื่อป้องกันลูกค้าเข้ามาภายในร้านซึ่งมีอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆที่ยังซ่อมไม่เสร็จ อาจเกิดการชำรุดเสียหายได้ง่าย ลักษณะการรับงานจะมีโต๊ะตัวใหญ่ วางขนาดทับทางเดินเท้าในพื้นที่ภายนอกเรือน (Exterior) รับรองลูกค้าในการนำเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ต้องการซ่อมมาวางไว้

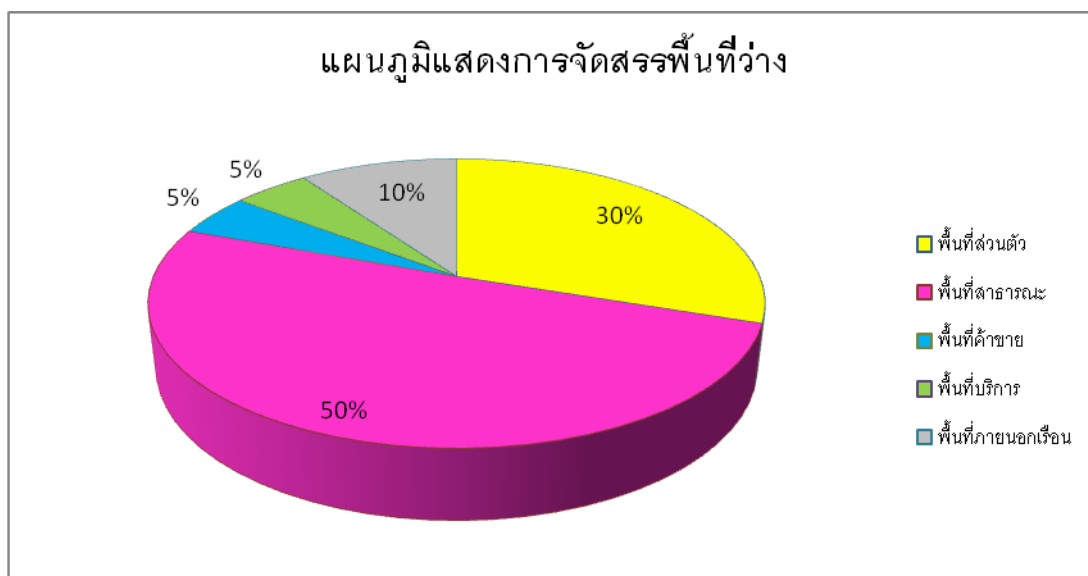
ประเภทของพื้นที่	การใช้พื้นที่	ชั้นที่	กว้าง/ตร.ม.	ยาว/ตร.ม.	รวม/ตร.ม.	สี
พื้นที่บริการ (Service space)	บริการซ่อม เครื่องใช้ไฟฟ้า	1	3.25	4	13	เขียว
รวม					13	

5.1.5 พื้นที่ภายนอกเรือน (Exterior space) แทนด้วยสีเทา

พื้นที่ภายนอกและภายในเรือน ผู้วิจัยสังเกตเห็นถึงความสัมพันธ์ของทั้งสองพื้นที่ ที่มีความเกี่ยวข้องต่อกัน จึงนำข้อมูลส่วนพื้นที่ภายนอกเรือนมาพิจารณาประกอบโดยกำหนดขอบเขตแค่บริเวณหน้าเรือนดังกล่าวซึ่งใช้เป็นทางเพื่อสัญจรเท่านั้น

ประเภทของพื้นที่	การใช้พื้นที่	ชั้นที่	กว้าง/ตร.ม.	ยาว/ตร.ม.	รวม/ตร.ม.	สี
พื้นที่ภายนอก เรือน (Exterior space)	ทางเดินสาธารณะ/ ใช้สัญจรด้วยการ เดินและรถยนต์ ขนาดเล็ก	1	9	3	27	เทา
รวม					27	

รวมการใช้พื้นที่ของเรือนกรณีศึกษาทั้งหมด 272.96 ตารางเมตร

ภาพที่ 27 แผนภูมิแสดงการจัดสรรพื้นที่ว่าง

5.2 การสัญจรภายในเรือน (Interior circulation)

จากแผนภาพได้กำหนดประเภทของการสัญจรภายในเรือนไว้ 3 ลักษณะ โดยวิเคราะห์บทบาทสัมพัทธ์ที่เกี่ยวข้องกับการสัญจรภายในพื้นที่ของเรือนในแต่ละช่วงเวลาของวัน

5.2.1 การสัญจรภายในพื้นที่ค้าขาย (Commercial circulation) แทนด้วยสีเขียว

มีการสัญจรระหว่างพื้นที่ทั้งภายนอกเรือนและพื้นที่ภายในส่วนค้าขายอย่างมีความสัมพันธ์กัน ผู้ใช้พื้นที่เป็นเจ้าของเรือนและผู้บริโภค หรือบางกรณีอาจประยุกต์ใช้เป็นพื้นที่สำหรับรับแขก เริ่มใช้งานพื้นที่ตั้งแต่ช่วงสายจนถึงตอนเย็น และวันหยุดชุมชนจะคึกคักกว่าปกติเล็กน้อย

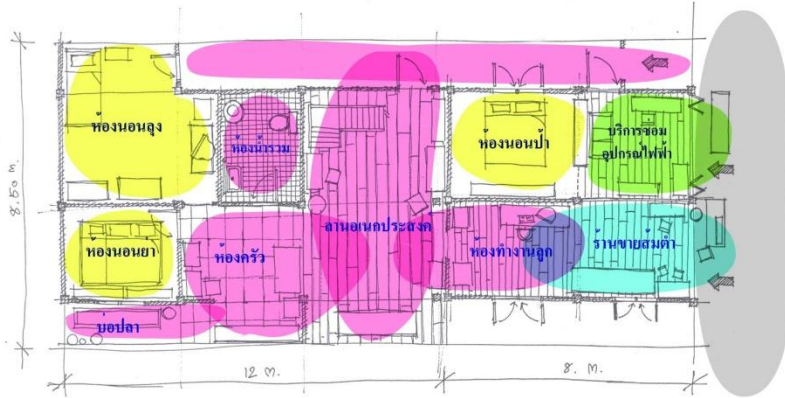
5.2.2 การสัญจรภายในพื้นที่บริการ (Service circulation) แทนด้วยสีฟ้า

การสัญจรพื้นที่ในส่วนของการบริการจะถูกแบ่งออกจากพื้นที่ส่วนอาศัยและและส่วนค้าขายอย่างชัดเจน มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น ส่วน เช่น พื้นที่รับซ่อม (ด้านหน้าเรือน) พื้นที่เก็บเครื่องไฟฟ้าที่กำลังซ่อม (ติดส่วนค้าขาย) พื้นที่ซ่อมบำรุง (ติดโรงรถ) และส่วนพักผ่อน (ด้านหลัง) โดยที่เจ้าของเรือนบริการเองมีปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าบริเวณพื้นที่รับซ่อมเป็นส่วนใหญ่

5.2.3 การสัญจรภายในพื้นที่อยู่อาศัย (Living circulation) แทนด้วยสีแดง

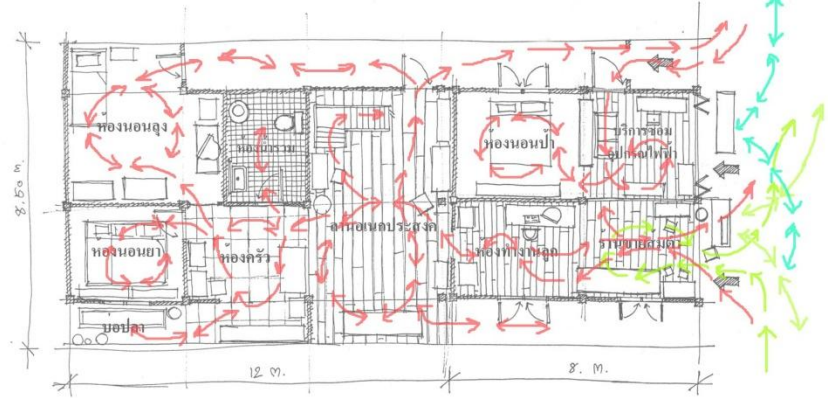
ผู้สัญจรในพื้นที่จะเป็นสมาชิกในครอบครัว โดยที่จะใช้การสัญจรภายในพื้นที่ชั้นล่างในช่วงระหว่างวัน ที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในครอบครัว เช่น พูดูย สังสรรค์ รับประทานอาหาร ฯ และจะหยุดนิ่งในช่วงเวลากลางคืน สมาชิกจะอยู่ในห้องนอนของแต่ละสมาชิก

1st floor

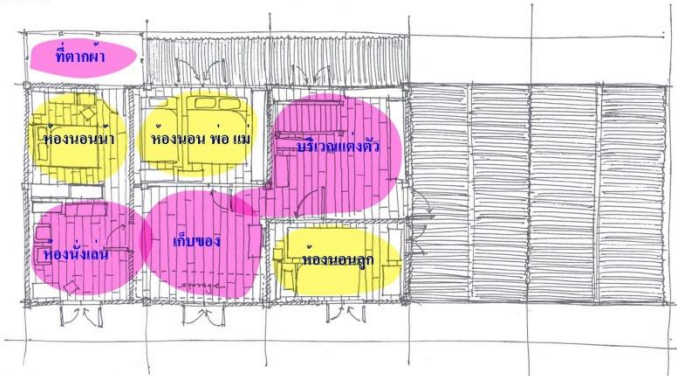
■ พื้นที่ใช้งานเฉพาะ
 ■ พื้นที่ใช้งานร่วม
 ■ พื้นที่ छाย
 ■ พื้นที่บริการ
 ■ พื้นที่สัญจรภายนอกเรือน

1st floor

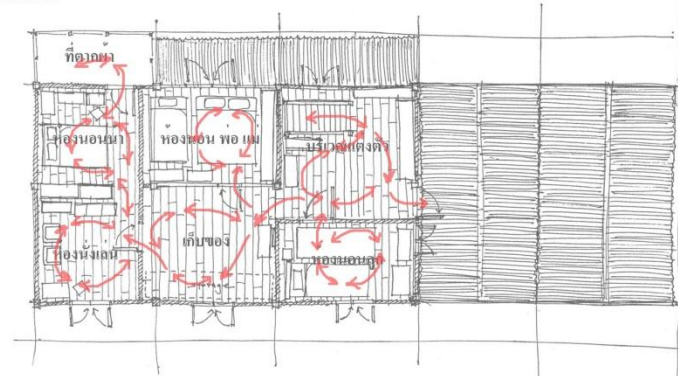

→ แสดงการสัญจรภายในพื้นที่บริการ
→ แสดงการสัญจรภายในพื้นที่อยู่อาศัย
→ แสดงการสัญจรภายในพื้นที่ छाย

2nd floor

2nd floor

ภาพที่ 28 พื้นที่ว่างและการสัญจรภายในเรือนกรณีศึกษา

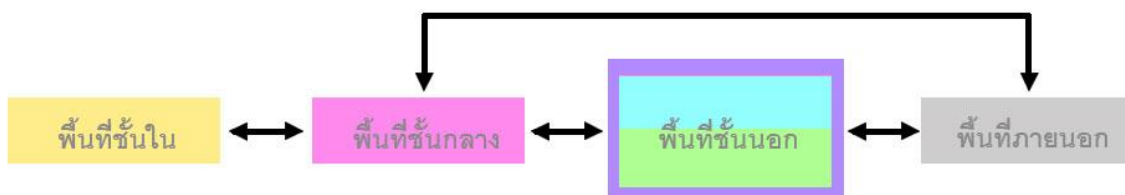
5.3 การเข้าถึงพื้นที่ภายในเรือน (เรือนกรณีศึกษา)

พื้นที่ชั้นใน คือ พื้นที่ส่วนตัว

พื้นที่ชั้นกลาง คือ พื้นที่สาธารณะ

พื้นที่ชั้นนอก คือ พื้นที่ค้าขายและพื้นที่บริการ หรืออย่างหนึ่งอย่างใด

พื้นที่ภายนอก คือ พื้นที่สัญจรภายนอกเรือน

เรือนกรณีศึกษาเป็นหนึ่งในเรือนที่มีการรวมรูปแบบการใช้งานพื้นที่ทั้ง 3 ลักษณะเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว แต่เดิมนั้นเรือนกรณีศึกษาเป็นเรือนค้าขายเพียงอย่างเดียว ภายหลังได้มีการปรับปรุงพื้นที่ภายในให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การเข้าถึงพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเรือนนั้นจึงเป็นรูปแบบประยุกต์ สามารถเข้าถึงพื้นที่ส่วนชั้นนอก และชั้นกลางได้ ทั้งสองช่องทาง โดยผ่านพื้นที่ภายนอกตรงเข้าสู่พื้นที่ชั้นนอก หรือจากพื้นที่ภายนอกผ่านบริเวณโรงรถสู่พื้นที่ชั้นกลาง มีรูปแบบที่แตกต่างจากเรือนอื่นๆ ในชุมชนฯ ที่มีการเข้าถึงพื้นที่ได้แค่หนึ่งช่องทาง

นอกจากเรือนกรณีศึกษาแล้วยังพบ เรือนที่มีการใช้พื้นที่คล้ายคลึงกัน เพียงแต่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมภายนอกและภายในมีความต่างออกไป ตัวเรือนได้มีการพัฒนาการรูปแบบไปสู่เรือนในระยะที่ 2 (กิ่งไม้กิ่งปูน) ชั้นล่างเป็นโครงสร้างปูนใหม่ ชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่สามารถรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ได้

ภาพที่ 29 เรือนที่มีลักษณะการใช้พื้นที่คล้ายกับเรือนกรณีศึกษา

บ้านเลขที่ 119/30 ประกอบอาชีพค้าขายหนังสือ และบริการให้เช่าชุดวิวาห์

กล่าวโดยสรุปได้ว่าลักษณะของเรือนในชุมชนตลาดเก่าศาลายาทั้ง 3 ประเภท โดยใช้ข้อสรุปประกอบทางสถาปัตยกรรมภายในมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา จำแนกกลุ่มข้อมูลดังกล่าว ข้อมูลอ้างอิงจากสภาพความเป็นปัจจุบันของชุมชนตลาดเก่าศาลายา อธิบายผ่านแผนผังแสดงการเข้าถึงพื้นที่ภายในของเรือนทั้ง 3 ประเภท ดังนี้

เรือนอาศัย (type a)

ลำดับที่	บ้านเลขที่	ภาพแสดงลักษณะทางกายภาพ	พัฒนาการเรือน
1	98/4		ระยะที่ 2
2	100		ระยะที่ 3
3	100/15		ระยะที่ 3
4	94/5		ระยะที่ 2
5	91		ระยะที่ 1
6	94, 95		ระยะที่ 2
7	96		ระยะที่ 2
8	97/9		ระยะที่ 2
9	31		ระยะที่ 2

ลำดับที่	บ้านเลขที่	ภาพแสดงลักษณะทางกายภาพ	พัฒนาการเรือน
10	31		ระยะที่ 3
11	129		ระยะที่ 3
12	95/9		ระยะที่ 2
13	106/3		ระยะที่ 2
14	104		ระยะที่ 2
15	120		ระยะที่ 2
16	139/14		ระยะที่ 3
17	122/1		ระยะที่ 2
18	122/2		ระยะที่ 2
19	127		ระยะที่ 3
20	129		ระยะที่ 3

ลำดับที่	บ้านเลขที่	ภาพแสดงลักษณะทางกายภาพ	พัฒนาการเรือน
21	123/1		ระยะที่ 3
22	119		ระยะที่ 2
23	117/5		ระยะที่ 2

เรือนค้ำขาย (type b)

ลำดับที่	บ้านเลขที่	ภาพแสดงลักษณะทางกายภาพ	พัฒนาการเรือน
1	107		ระยะที่ 2
2	59/5		ระยะที่ 3
3	93		ระยะที่ 2
4	101		ระยะที่ 2
5	95/9		ระยะที่ 2
6	123		ระยะที่ 2

ลำดับที่	บ้านเลขที่	ภาพแสดงลักษณะทางกายภาพ	พัฒนาการเรือน
7	125/2		ระยะที่ 2
8	125/1		ระยะที่ 2
9	119/28		ระยะที่ 3
10	127/1		ระยะที่ 2

เรือนบริการ (type c)

ลำดับที่	บ้านเลขที่	ภาพแสดงลักษณะทางกายภาพ	พัฒนาการเรือน
1	90/1-4		ระยะที่ 3
2	95/4		ระยะที่ 3
3	92/5		ระยะที่ 2
4	97/8		ระยะที่ 2
5	120/2		ระยะที่ 2

ลำดับที่	บ้านเลขที่	ภาพแสดงลักษณะทางกายภาพ	พัฒนาการเรือน
6	120/1		ระยะที่ 2
7	118		ระยะที่ 2

จากผลการวิจัยได้พบปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนของสถาปัตยกรรมภายนอกและภายในของชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การคมนาคม การเกิดขึ้นของตลาดแห่งใหม่บริเวณด้านหน้ามหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา ทำให้เกิดความชบเซา และประสบปัญหาด้านการท่องเที่ยวในชุมชน อาจด้วยความไม่เจตนาของชาวบ้านที่ต้องการจะพัฒนาบ้านเรือนตนเองให้มีความสะดวกสบายเหมือนอย่างชุมชนที่เพิ่งกำเนิดใหม่ ในบริเวณใกล้เคียงกัน โดยที่ลืมประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสถาปัตยกรรมทั้งภายในและภายนอกที่เป็นเอกลักษณ์ จึงทำให้สิ่งที่กล่าวมาค่อยๆ สูญสลายไปตามกาลเวลา การฟื้นฟูชุมชนตลาดเก่าศาลายาให้กับมาสู่ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว นั้น จำเป็นต้องเสริมสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนเอง ตระหนักถึงคุณค่าของเรือนพื้นถิ่น รณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ พร้อมทั้งให้ชาวบ้านเอง เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลของชุมชนสู่สาธารณะ ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าการดำรงไว้ซึ่งรากเหง้าทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น อัตลักษณ์ จะทำให้ชุมชนตลาดเก่าศาลายากลับมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดนครปฐมในอนาคต และจะมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผ่านกระบวนการคัดเลือกกรณีตัวอย่างโดยพิจารณาจากความดั้งเดิมของสถาปัตยกรรม เรือนพื้นถิ่นในชุมชนตลาดเก่าศาลายา ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาถึงอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมภายใน ศึกษาความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบ และสภาพของเรือนในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยในมุมมองอื่นๆ ต่อไปในอนาคต

สรุปผลการวิจัย

อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมภายในชุมชนตลาดเก่าศาลายา ริมคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม ที่มีอายุร่วมประมาณ 70-80 ปี สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. สถาปัตยกรรมของชุมชนตลาดเก่าศาลายาดั้งเดิมเป็นเรือนไม้ค้ำชายชั้นเดียว ที่มีการพัฒนารูปแบบมาจากเรือนไม้ยกพื้นสองชั้น ชั้นล่างเป็นลานโล่ง ที่มีถิ่นกำเนิดจากชุมชนคลองสามบาท ริมคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม
2. ประเภทของเรือนที่เกี่ยวข้องกับบริบทของสถาปัตยกรรมภายในมี 3 ประเภท คือ เรือนอาศัย เรือนค้าขาย และเรือนบริการ
3. วิวัฒนาการของเรือนในช่วงเวลา 70-80 ปี ทั้งหมด 3 ระยะ โดยวิเคราะห์จากข้อมูลพื้นฐานและการสัมภาษณ์คนเก่าแก่ในชุมชน คือ เรือนไม้ (ดั้งเดิม) เรือนไม้กึ่งปูน (ประยุกต์) เรือนปูน (สมัยใหม่)
4. ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของตน การเปลี่ยนแปลงของเรือนที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดเรื่องการดูแลรักษาวัสดุดั้งเดิมจำพวกไม้ที่ผุพังตามกาลเวลา และข้อจำกัดในการหาวัสดุเดิมมาทดแทน เช่น ราคา ความหายาก และความนิยมที่เปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม
5. การเปลี่ยนแปลงเส้นทางการคมนาคมจากทางน้ำมาสู่ทางบก และสภาวะทางเศรษฐกิจ การย้ายถิ่นฐานของชาวบ้านในชุมชนเพื่อไปประกอบกิจการค้าขายในพื้นที่ใหม่ ทำให้ชุมชนเกิดความชบเซา และส่งผลมาถึงสถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายาโดยตรง
6. ปัญหาสืบเนื่องจากมหาอุทกภัยที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อสถาปัตยกรรมภายในของชุมชนตลาดเก่าศาลายา เรือนและเครื่องเรือนเก่าแก่ที่ตกทอดต่อกันมาเสียหายไปเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถซ่อมแซมได้
7. ชาวบ้านเริ่มมีแนวคิดในการย้ายถิ่นฐาน ละทิ้งชุมชนตลาดเก่าศาลายา ด้วยเหตุผลจากกังวลเรื่องปัญหาอุทกภัยที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. การให้แรงให้ความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น วัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน ของชุมชนตลาดเก่าศาลายาและชุมชนอื่นๆใกล้เคียง เพื่อเป็นศูนย์กลางทางความรู้ และเป็นสมบัติของชุมชนฯ สืบทอดต่อไป
2. ความเข้าใจและเห็นคุณค่าเรื่องอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมภายใน กับชาวบ้านในชุมชนฯ จะนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับธุรกิจท่องเที่ยว ชุมชนควรมีแบบแผนในการฟื้นฟูและพัฒนาเพื่อรองรับการเป็นชุมชนแห่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
3. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่นั้นๆ รังสรรค์ขึ้นตามทักษะเชิงช่างและศิลปะเฉพาะในชุมชนเอง โดยไม่ได้ใช้วิชาการหรือวิทยาการใดๆ ในการสร้างสรรค์ขึ้น นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยแท้ หน่วยงานราชการควรเข้ามามีส่วนร่วมในกำหนดบทบาท กฎเกณฑ์ การอนุรักษ์และเผยแพร่อัตลักษณ์ องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สาธารณะชน เพื่อป้องกันปัญหาการเสื่อมสลายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เป็นสมบัติของประเทศไทย ซึ่งนับวันยิ่งประสบปัญหามากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

วัฒน์ จุฑะวิภาต. “ศิลปะ การออกแบบตกแต่งภายใน”. พิมพ์ดี. กรุงเทพฯ, 2544

เสาวนิตย์ แสงวิเชียร. “ออกแบบตกแต่ง”. โอเดียนสโตร์. กรุงเทพฯ, 2546.

เอกชาติ จันอุไรรัตน์. “3 ทศวรรษกับงานออกแบบตกแต่งภายในของไทย”. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง. กรุงเทพฯ, 2551

องค์อร ตันวัชรพันธ์. “โครงการศึกษาและค้นคว้า การพัฒนาการเครื่องเรือนไทย”. สหประชาพานิชย์.
กรุงเทพฯ, 2540

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. “การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน”. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ, 2549

คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร. “ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่น”. เอกสารประกอบการ
ประชุมทางวิชาการ. คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ, 2544

Silpakorn Architectural Discourse 3rd Symposium. “Current Reflection of Society”. อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง. กรุงเทพฯ, 2546

บุญธวัช บุญเจือ. “สัญลักษณ์สัมพันธ์”. ธุรกิจการพิมพ์. กรุงเทพฯ, 2544.

เยาวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ. “การมองตนเอง”. โอเดียนสโตร์. กรุงเทพฯ, 2538.

วิรุณ ตั้งเจริญ, “ทัศนศิลป์”. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2545.

สุเทพ สุนทรภาศ์ช. “ทฤษฎีสังคมร่วมสมัย : พื้นฐานแนวความคิดทางสังคมและวัฒนธรรม”. โกลบอล
วิชั่น. เชียงใหม่, 2540.

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. “อัตลักษณ์ = Identity : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด”. สำนักงาน
คณะกรรมการงานวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ, 2546.

Barbara Mayer. “In the Arts and Crafts style”. Quarto inc. London, 1933

Richard Appignanesi & Chris Garratt. “Introducing Postmodernism”. Totem Books. New York ,
1985.

ภาคผนวก

เรือนพื้นถิ่นบริเวณชุมชนตลาดเก่าศาลายา

จากการลงพื้นที่และสำรวจบริเวณรอบพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยได้พบว่ามีเรือนพื้นถิ่นลักษณะเดียวกันกับชุมชนตลาดเก่าศาลายาในละแวกใกล้เคียง หันหน้าเข้าหาดคลองมหาสวัสดิ์ กระจายตัวอยู่แยกกันแต่ละหลัง เป็นที่สะดุดตาแก่ผู้พบเห็น ซึ่งจะทำการศึกษาต่อในลำดับต่อไป

ภาพเรือนพื้นถิ่นในบริเวณใกล้เคียง

ภาพเรือนพื้นถิ่นในบริเวณใกล้เคียง

การบูรณาการงานวิจัยกับการเรียนการสอน

การบูรณาการความรู้ของงานวิจัยเข้ากับการเรียนการสอน นักศึกษาได้ถูกกำหนดให้ลงพื้นที่วิจัยตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมาย เพื่อค้นหาถึงข้อมูลชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ส่งเสริมกระบวนการค้นคว้าเรียนรู้ วิเคราะห์ข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน

ชี้แจงหัวข้อแต่ละกลุ่ม

ลงสำรวจพื้นที่ทางกายภาพ

ภาพการเข้าสำรวจชุมชนโดยกลุ่มนักศึกษา

ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

ประวัติศาสตร์คลองมหาสวัสดิ์

กำเนิด “คลองมหาสวัสดิ์”

คลองโยง เป็นเส้นทางเดินเรือสายหลักในการสัญจรระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนมาจนกระทั่งปีพุทธศักราช ๒๔๐๐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บัญญาคน) เมื่อครั้งยังเป็น เจ้าพระยาวรวงศาธิราชโกษาธิบดี ขุดคลองมหาสวัสดิ์

คลองมหาสวัสดิ์เป็นคลองขุดขนาดกว้างเจ็ดวา ลึกหกศอก ยาว ๒๗ กิโลเมตรเศษ เริ่มต้นจากคลองบางกอกน้อยริมวัดชัยพฤกษ์มาลา ไปออกแม่น้ำท่าจีน ตรงบริเวณเหนือศาลาเจ้าสุบิน ตำบลจี่วราย อำเภอนครชัยศรี ชาวบ้านเรียก *คลองขุด* บางเรียก *คลองขุดชัยพฤกษ์* ขุดเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๓ หมดเงินค่าจ้างขุดไปทั้งสิ้น ๑,๑๐๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

นอกจากนี้เหตุผลสำคัญในการขุดคลองมหาสวัสดิ์ ปรากฏชัดอยู่ในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสมณทรราชบุรี ร.ศ. ๑๒๘ ว่า “เพื่อใช้เป็นเส้นทางหลักในการเสด็จพระราชดำเนินไปพระปฐมเจดีย์และเป็นคลองเปิดที่ให้เป็นนาสำหรับแจกพระเจ้าลูกยาเธอ”

อย่างไรก็ตามคลองนี้จัดว่าเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าที่สำคัญระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนมาเป็นเวลานาน สินค้าส่วนใหญ่ ได้แก่ ข้าว อ้อยและน้ำตาล ซึ่งผลิตได้จากพื้นที่ลุ่มน้ำน่านนครชัยศรี

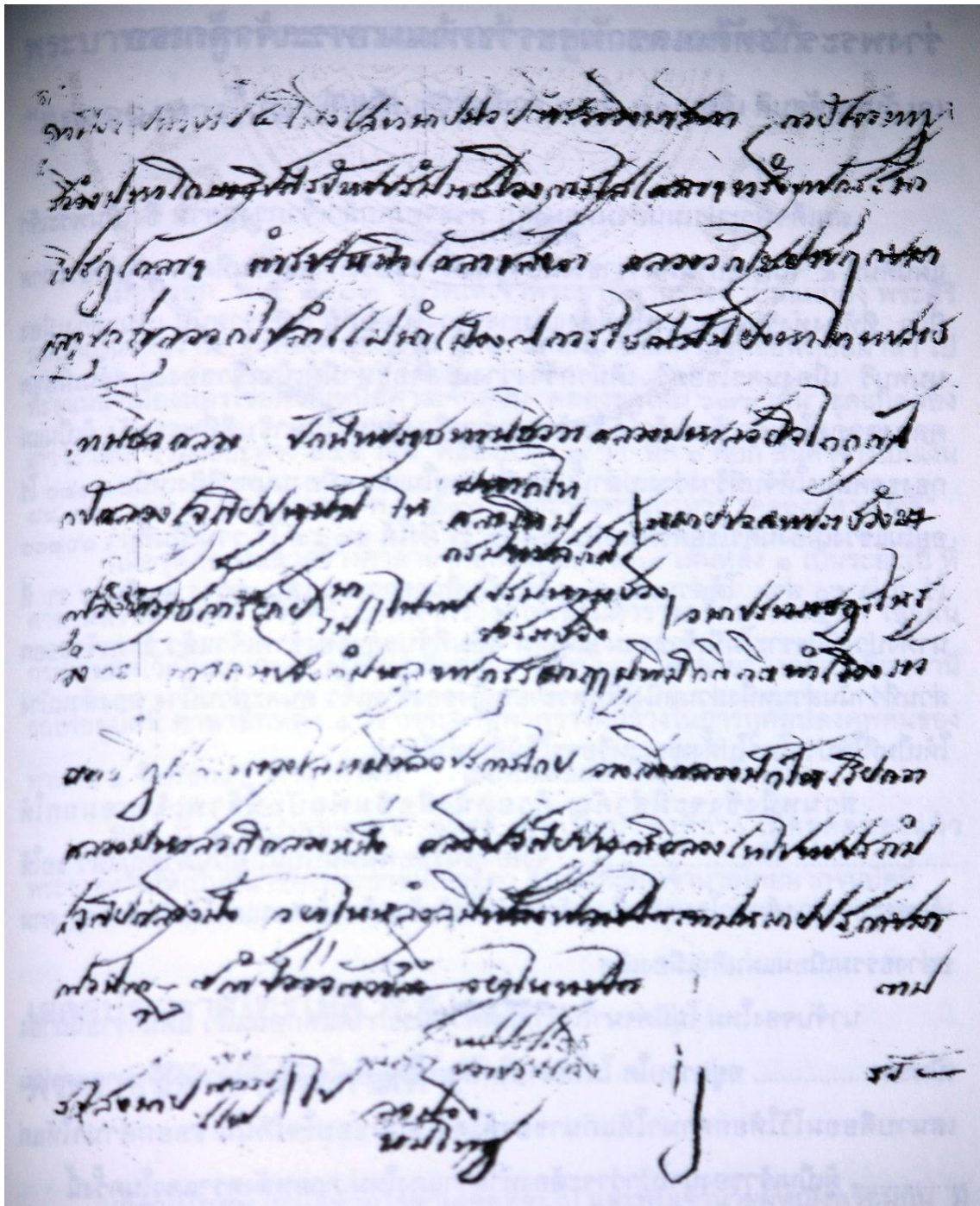
พระราชทานนาม “มหาสวัสดิ์”

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๐๕ หลังจากที่ขุดคลองเสร็จแล้ว ๒ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อคลองที่ขุดใหม่ว่า “มหาสวัสดิ์” เพื่อให้คู่กันกับคลอง “เจดีย์บูชา”

มหาสวัสดิ์ อันเป็นนามพระราชทานนั้น มาจากคำ “มหา” มาจากภาษาบาลี หมายถึง ใหญ่ ยิ่งใหญ่ สมาสกับคำ “สวัสดิ์” มาจากภาษาบาลี (สุสวัสดิ) และภาษาสันสกฤต (โสตติ) หมายถึง ความดี ความงาม ความเจริญรุ่งเรือง ความปลอดภัย รวมความแล้ว **มหาสวัสดิ์** จึงหมายถึง ความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง

ข้อมูลจาก “หนังสือ มหาสวัสดิ์ 150 ปี มหานทีพระราชทาน”

โครงการศิลปะศาสตร์อาสา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล พุทธศักราช 2553

- สำเนาต้นฉบับตัวเขียนหมายรับสั่ง เรื่องพระราชทานชื่อคลองมหาสวัสดิ์ -

ข้อมูลจาก "หนังสือ มหาสวัสดิ์ 150 ปี มหานทีพระราชทาน"

โครงการศิลปศาสตรศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล พุทธศักราช 2553

ข้อมูลจากการสำรวจชุมชนบริเวณริมคลองมหาสวัสดิ์

คลองมหาสวัสดิ์ทุกวันนี้ค่อนข้างเจียบเหงามและชบเซา เนื่องจากการคมนาคมทางน้ำ (โดยเรือ) ไม่ค่อยมีหรือลดน้อยลงไปมาก นานๆจะมีเรือพายพานมาสักลำสองลำ ชาวชาวบ้านยังคงทำมาหากินหรือใช้ชีวิตอยู่บ้านริมคลอง มีการนำน้ำในคลองมาใช้อุปโภคบริโภคบ้าง แต่น้อยลงเพราะน้ำในคลองไม่สะอาดเหมือนแต่ก่อน (ประกอบกับคำบอกเล่าของชาวบ้านบริเวณนั้น) จุดเด่นของคลองนี้คงจะเป็นสะพานข้ามคลองมหาสวัสดิ์จากฝั่งตลาดเก่าศาลายาไปยังฝั่งวัดศาลวันซึ่งอยู่ติดริมแม่น้ำ ซึ่งสะพานนี้เป็นสะพานที่สร้างขึ้นใหม่จากการรื้อถอนสะพานเดิมซึ่งเป็นไม้และผูกโยงไปตามกาลเวลา สร้างใหม่เป็นสะพานคอนกรีตขึ้นใหม่และทาสีชมพูเนื่องด้วยโครงการพัฒนาตลาดนี้ให้เป็นตลาดสีเขียวเพื่อโปรโมตชุมชนและสร้างแหล่งท่องเที่ยว ชาวบ้านบริเวณนั้นใช้สะพานนี้ในการสัญจรไปมากันทุกวัน และบางครั้งก็จะมีรถขายของต่างๆ ขยับข้ามคลองไปมาเพื่อขายของระหว่างสองฝั่งริมน้ำ

นอกจากนี้ชาวบ้านและเด็กที่อาศัยบริเวณนั้นยังคงมีออกมาเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนานเป็นประจำ รวมไปถึงในคลองเองก็มีปลาเยอะมาก แต่ปลาเหล่านี้ไม่ใช่ปลาที่มาเองหรืออยู่ในคลองแต่ดั้งเดิม แต่เป็นปลาที่ทางชุมชนนำมาเลี้ยงขึ้น เพื่อสร้างแหล่งท่องเที่ยวเสริมสำหรับนักท่องเที่ยว และเป็นกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวให้อาหารปลาในคลองมหาสวัสดิ์แห่งนี้

ผู้ให้ข้อมูลในชุมชน

ข้อมูลที่ได้รับส่วนใหญ่มาจากการเดินสัมภาษณ์ชาวบ้านโดยตรง

สัมภาษณ์ หัวหน้าชุมชนตลาดเก่าศาลายา

คุณจโรม จันทร์กระจ่าง อดีตผู้นำชุมชนตลาดเก่าศาลายา

นักศึกษา : อยากทราบประวัติความเป็นมาของคลองมหาสวัสดิ์ค่ะ ?

หัวหน้าชุมชน : เขาเรียกว่า “คลองขุดมหาสวัสดิ์” ขุดเมื่อสมัยรัชกาลที่ 4 จะเสด็จประพาสมานครปฐม ก็เลยมีการขุดคลองนี้ขึ้นจากปากคลองบางกอกน้อย ซึ่งจะไปทะลุแม่น้ำเจ้าพระยา ปากคลองบางกอกน้อย ขุดมาถึงแม่น้ำท่าจีน ประมาณ 20 กว่ากิโลเมตร ความยาวเป็นคลองตรง แต่ขุดไม่เสร็จ ท่านก็สวรรคตก่อน แล้วรัชกาลที่ 5 ก็เลยขุดต่อจนไปทะลุ เวลาไปประพาส ถ้าไปพระปฐมเจดีย์ก็จะใช้คลองนี้

นักศึกษา : จุดเด่นของคลองนี้คืออะไรคะ ?

หัวหน้าชุมชน : จุดเด่นของคลองนี้เป็นคลองประวัติศาสตร์

นักศึกษา : แล้ววิถีชีวิตของชาวบ้านบริเวณริมคลองมหาสวัสดิ์เป็นอย่างไรคะ ?

หัวหน้าชุมชน : วิถีชีวิตตามแนวคลองก็ยังมีคนทำนาทำสวนกันอยู่ สมัยก่อนก็จะใช้เรืออย่างเดียว ใช้เรือบรรทุกข้าวสาร บรรทุกสิ่งของ และทำมาค้าขายกันในคลอง

นักศึกษา : แล้วเส้นทางนี้เขาเรียกว่าเส้นทางอะไรคะ ?

หัวหน้าชุมชน : เขาเรียกว่า “เส้นทางสุวรรณคม” สมัยก่อนมีเรือหางยาว ใช้เป็นเส้นทางเดินเรือ ใช้เรือเป็นหลักเพื่อเดินทางมาต่อรถไฟ แต่ปัจจุบันนี้เส้นทางเดินเรือไม่ได้ใช้แล้ว เพราะว่ามีถนนตัดผ่าน สมัยก่อนมีเรือขายอาหาร ขายก๋วยเตี๋ยว ขายของชำด้วย

นักศึกษา : ขอขอบคุณมากคะ สำหรับการให้ข้อมูลเรื่องคลองมหาสวัสดิ์

สัมภาษณ์ เด็กชาย 2 คน อาศัยอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์

นักศึกษา : บริเวณริมๆคลองในช่วงเช้ามีอะไรมาขายบ้าง ?

เด็ก : ตอนเช้าๆ จะมีก๋วยเตี๋ยวมายาว

นักศึกษา : แล้วตอนเช้าๆ มีพระที่นั่งเรือมาบิณฑบาตบ้างมั๊ย ?

เด็ก : ไม่มีครับ ไม่มีนั่งเรือ มีแต่เดินมา

นักศึกษา : แต่ก่อนตอนที่ยังไม่สร้างทำให้อาหารปลา เมื่อก่อนนี้แถวนี้เป็นแบบไหน ?

เด็ก : แถวๆนี้ก็จะมีแต่ไม้ เป็นท่อนไม้ริมคลอง

นักศึกษา : เมื่อก่อนคลองนี้เป็นยังไง ? ดีกว่านี้มั๊ย ? หรือแย่กว่านี้ ?

เด็ก : แต่ก่อนคลองนี้ดีกว่านี้ แต่เดี๋ยวนี้คลองสกปรก น้ำไม่ใสเหมือนเมื่อก่อน

นักศึกษา : แล้วพอจะรู้มั๊ยว่าทำไมเดี๋ยวนี้คลองถึงสกปรกขึ้น

เด็ก : ชาวบ้านทิ้งขยะลงคลอง ไม่ดูแลรักษาความสะอาดกัน แล้วก็มีคนชักผ้า (หมายถึงใช้น้ำแล้วเทน้ำเสียลงคลอง)

สัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนตลาดเก่าศาลายา

พี่รัชญา เป็นลูกสาวของยายสี่ ซึ่งเป็นคนเก่าแก่ ปัจจุบันอายุ ๘๕ ปี ลูกสาวเล่าให้ฟังว่า คำว่าศาลายานั้นมาจากศาลาที่เขียนชื่อยา สูตรยาต่างๆ เป็นศูนย์รวมของยาสมุนไพร จึงเป็นที่มาของชื่อศาลายา ชาวศาลายายังนับถือเจ้าพ่อขุนท่ง ทุกปีก็จะมีการเล่นไหว้สักการะ

พี่ป๊อป เป็นคนศาลายาตั้งแต่กำเนิด เป็นลูกชายของหมอซึ่งมีอาชีพเป็นหมอยาจีน รักษาโรคจิตสี่ดวงและไล่ผีออกจากคนป่วย ในสมัยก่อนตลาดนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมาก พ่อค้าจากต่างที่ๆก็มาทำการค้าที่นี่ ผู้คนที่เดินทางโดยรถไฟก็แวะเวียนมาซื้อของกินของใช้กันทำให้ตลาดคึกคัก ชาวศาลายาเก่าแก่ชอบการสะสมของเก่า อาทิ พระเครื่อง ของขลัง

นางสำอาง เป็นคนดั้งเดิมเกิดที่ตลาดเก่าศาลายา ได้เล่าความเป็นมาของคำว่า ศาลายา เป็นโรงเก็บยาสมุนไพรของชาวศาลายา ที่เวลามีคนไม่สบายก็จะมาที่ศาลายานี้ เพื่อนำยาไปต้มเพื่อรับประทาน มีหมอคนแรกของศาลายาชื่อ หมอพะยอม และหมออ้วน สภาพสังคมของตลาดเก่าศาลายา ในอดีตมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ริมฝั่งคลองมหาสวัสดิ์มีแต่ร้านค้า ร้านอาหาร และท่าเรือสองแถวไว้สำหรับบริการขึ้น ลงเรือต่อรถไฟ

ยายหนู เป็นคนเก่าแก่ของชุมชนตลาดเก่าศาลายา อายุ ๘๕ ปีซึ่งได้สัมภาษณ์ลูกสาวของยายหนูลูกสาวเล่าถึงความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับชุมชนศาลายาว่า ความเชื่อของชาวศาลายาเชื่อกัน คือการเซ่นไหว้ผีเจ้าที่ ผีไร้ญาติ มีการทำพิธีเซ่นไหว้ทุกปีวันที่ ๙ เดือน ๙ บริเวณทางสามแพร่งกลางชุมชน และเล่าว่าต้องไหว้ผู้ใหญ่บ้านที่ถูกยิงตายบริเวณทางสามแพร่ง ถ้าปีไหนลืมไม่ได้ทำก็จะเกิดเหตุร้ายตลอด เกิดไฟไหม้บ้าง คนตายบ้างและก็ยังนับถือเจ้าพ่อขุนท่งเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่กราบไหว้ของคนในชุมชน